

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

6570

28

t-66

85

8669

9. June 2009
1 OCT 2009

200
151-60

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՍՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ
ԲԱՐՈՅՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՄԱՍԻՆ

ԲԱՐՈՅՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՄԱՍԻՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՍՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ
ԲԱՐՈՅՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՄԱՍԻՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԿՈՄՍՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ
ԲԱՐՈՅՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՄԱՍԻՆ

10 APR 2013
8005 130

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԿԵՆԴՐՈՆԱԿԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑԻ

200
257-60

200
251-60

28
6-66
ur

ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ

ԲԱՐՈՅԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

1004
19130

ԳՐԻԳՈՐԻՍ ԶԱՀԱՆԱՅ ՆՐՋՆԿԵԱՆՑ

(Կրօնաւորաց Տիկիւնի Նորին Կալսերական Բարձրութեան Մեծ Իշխան Միխայիլ Նիկոլայեւի արական երկրորդ զինազինի):

Տ Փ Խ Ի Ս
Տպարան Տ. Մ. Ռոտինեանցի
1906

«Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցու վարդապետութեան ղէմ ոչինչ չէ գտնուած սորա մէջ»:

Գրութիւն Դիւանի Վեհափառ Կաթողիկոսի Ամենայն Հայոց՝ 16-ից փետրուարի 1906 թ. № 140. Ս. Էջմիածին»

Ա Ղ Բ Ի Ի Ր Ն Ե Ր

1. «Ասուածաւունջ» ս. Գիրք Հին և Նոր Կտակարանների.
2. «Թուղթ քնդհանրական» ս. Ներսէս Շնորհալու.
3. Ս. Գրիգոր Աստուածաբանի և Բարսեղ Մեծի բարոյականութեան և կրթութեան վերաբերեալ երկասիրութիւնները.
4. «Իպրոց բարուց» Պլանշար դաղղիացու, թարգմանութիւն Հ. Մանուէլ վ. Քաջունու.
5. «Քրիստոնէական ուսումն» բարոյականութեան մասին» Մարտենզէն եպիսկոպոսի, և
6. «Գծեր Քրիստոնէական բարոյագիտութիւնից» Ա. Պօկրովսկու, որի ուղղութիւնը և ոճը ամենից աւելի եմ աչքի առաջ ունեցել և օգտուել. ալս աշխատութիւնը Ռուսաստանի պետական գիմնազիօնների վերջին դասատան երկսեռ ուսանողների համար քնիւր գործածական դասագիրք է ընդունուած, որի մեկնութիւնը ճիշդ է և պարզ, դատողութիւնները կանոնաւոր և կատարեալ, իսկ բովանդակութիւնը գովանի կերպով «Ընդարձակ Քրիստոնէական վարդապետութեանը» մօտիկ:

Գրիգորիս քահ. Երզնկեանց:

1906 թ. Տփլիս:

ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ԲԱՐՈՅԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ԿԱՊԸ ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ՀԱ-
ԻԱՏԻ ՈՒՄԱՆ ՀԵՏ:

Քրիստոնէական բարոյագիտութիւնը շատ սերտ կապ ունի քրիստոնէական հաւատի ուսման հետ, որը մեզ բացատրում է քրիստոնէութեան ամբողջ բովանդակութիւնը և պարզում, թէ՛ 1) Աստուած ինչ լարաբերութիւն ունի աշխարհի և մարդու հետ, 2) մարդու նպատակը և կոչումն ինչու՞ն է կալանում և 3) ալդ նպատակին հասնելու համար ինչ միջոցներ պէտք է գործածել: Բացի դորանից, պահանջում է, որ մեր իւրացրած հաւատի ճշմարտութիւնները արտայայտուին մեր կեանքի և գործունէութեան մէջ, որպիսի ցանկութիւն առաջ է զալիս նոյն իսկ քրիստոնէական հաւատի լատկութիւնից, որովհետեւ, Առաքելի ասելով, նա՛ ընականաբար՝ պէտք է տողորում լինի սիրով և թէ՛ նորան համապատշաճ բարի գործերով (Գաղ. 5-6): Հաւատը, եթէ սէր և բարի գործեր չունի, մեռած է և անզօր, որը և՛ մեր փրկութեան համար երբէք չի կարող նպաստաւոր լինել.— «Յիսուս-Քրիստոսի մօտ ոչ թլպատութիւնը կարող է բանի տեղ անցնել, ոչ էլ անթլպատութիւնը, ալ միայն հաւատը, որ սիրով գործ կ'ըրուի» (Գաղ. 5-6) և թէ՛ «տաղանդը, որ հաւատն է, և տաղանդների շահը, որ ընտիր գործերն են» (Թուղթ ընդհանր. Ներս. Շնորհալու): Այժմ, թէ՛ ինչպէս պէտք է մենք հաւատի համաժատ ապրինք և գործ կատարենք, ալդ մեզ կ'պարզէ քրիստոնէական բարոյագիտութիւնը: Նա մեր առաջ բաց է անում Աստծու բարոյական օրէնքը և նորանից բղձխող քրիստոնէալ մարդու բարոյական պարտականութիւնները: Այդպիսով՝ քրիստոնէական հաւատի ուսումը և բարոյագիտութիւնը մէկ ամբողջի միայն երկու կէսն են կազմում և մէկը միւսին պարզում: Եւ ինչպէս որ հաւատը չի կարող առանց սիրոյ և բարի գործերի գոյութիւն ունենալ, ահպէս էլ սէրը և բարի գործերը չեն կարող առանց հաւատի մնալ, որովհետեւ անկարելի է, որ Աստծուն չ'հաւատացող մարդը Նորան ճշմարիտ կերպով սիրէ.— «Առանց հաւատի անկարելի է Աստծուն հաճոյանալ» (Եբր. 11-6):

Ա

ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՕՐԷՆՔ:

Աստուած մեզ բարի գործեր անելու համար է ստեղծել (Յփ. 2-10) և աշխարհի միջոցներ տուել, որ մենք նոցանով կարողանանք բարի գործերը չար գործերից ջուրել: Այդ միջոցները երկու տեսակ են— մէկն է Աստուածաշին ներքին օրէնքը, կամ խղճմտանքի վկայութիւնը, իսկ միւսը՝ Աստուածաշին արտաքին օրէնքը, կամ Աստուծոյ պատուիրանները: Որովհետեւ այդ օրէնքով է բարոյապէս բանական և ազատ արարածների կեանքը և գործունէութիւնը որոշուում, այդ պատճառով՝ դա բարոյական օրէնք էլ է կոչւում: Աստուածաշին ներքին օրէնքը ուրիշ կերպ կոչւում է՝ բնական—բարոյական, իսկ արտաքինը—գերբնական կամ Յայտնութեան օրէնք:

ԲՆԱԿԱՆ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՕՐԷՆՔ:

«Բնական բարոյական» օրէնք ասելով՝ պէտք է հասկանանք մին օրէնքը, որ մեր հոգու մէջն է գտնուում և մարդուն պարզում, թէ՛ ինչն է բարի և ինչը՝ չար, և կամ՝ աշխարհի զէպքերում՝ նա ինչպէս պէտք է վարուի և ինչից խուսափի: Աստուծոյ վկայութեան համաձայն այդ օրէնքը մեր սրտերի մէջ է գրուած, աշխարհում որ Յայտնութեան օրէնք չ'ունեցողները այդ բնական օրէնքով են հրահանգւում — [«Օրէնք չ'ունեցող հեթանոսները՝ բնականաբար՝ օրէնքի գործեր են անում. օրէնք չ'ունենալով՝ իրանց համար օրէնքը իրանք են դառնում և աշխարհի օրինակոր գործ ցոյց տալիս, որը զրուած է իրանց սրտերի մէջ» (Հռովմ. 2¹⁴⁻¹⁵)]: Բնական բարոյական օրէնք կրողը և արտաբարձողը խղճմտանքն է, որ մեզ բարոյական օրէնքի գոյութիւնն է լստնում և զրդում՝ անխափան կատարել նորան և երբեք չ'զրթել. նա էլ մեր առաջ մեր բարոյական կեանքը և գործունէութիւնն է բաց անում և ապա, բարոյական կեանքի պահանջները աչքի առաջ ունենալով, վերջինների միմեանց հետ ունեցած համաձայնութիւնը կամ անհամաձայնութիւնը վկայում: Այսպէս ուրեմն՝ նա իւր գործերով և ազդեցութիւններով մեր կեանքի ղեկավարը, վկան և դատաւորն է հանդիսանում: Այդ զէպքում մարդու խղճմտանքին ամենապսեմ լստկութիւն է տրուում: Զուր չէ, որ հնուց խղճմտանքը «Աստուծոյ մայն» են անուանում: Եւ ով որ ամեն

քանում նորա հրահանգներին կ'հնազանդուի, նա էլ իսկապէս իւր մէջ կ'ունենայ թէ՛ բաղդաւորութեան և թէ՛ երջանկութեան աղբիւր. հոգիպէս կ'մխիթարուի և կ'հանգստանայ մինչև անգամ անսարսափելի թողչներին, երբ մահը կ'մօտենայ: Միայն ան մարդու հոգու մէջ, որը նորա տրամադրութիւններին հակառակ է գնում, աշխարհի վրդովմունք և աշխարհի շփոթմունք կ'բարձրացնէ, որ նա, խղճի խալթից հալածուած, չի կարող կամ փախչելու և կամ թաղչելու տեղ գտնել: Դորա օրինակը մենք տեսնում ենք Կայէնի մէջ, որն իւր եղբայր Աբէլին սպանեց:

Բայց որովհետեւ խղճմտանքը մեր հոգու զօրութիւններից մէկն է, ուստի՝ նա սերտ կապ ունի նորա հետ և կախումն նորա զարգացումից և կատարելութիւնից: Այդ պատճառով՝ խղճմտանքը զանազան մարդոց մէջ զանազան է լինում՝ և մինչև անգամ միմեանց հակառակ, որի համար և՛ Ս. Գրքումն նա, մի կողմից, կոչւում է «բարի, մաքուր և անարատ», իսկ՝ միւս կողմից — «չար, արատաւոր, պիղծ և խանձուած»:

Մարդու մեղքի մէջ ընկնելուց յետ, հոգին վնասուելով, խղճմտանքն էլ նսեմացում: Այդ պատճառով՝ բնական բարոյական օրէնքը, մեր խղճմտանքով հրահանգուած, թէ՛ և ինքն ըստ ինքեան կարևոր է և բաւական արարածներով Արարչի լստնականութիւնը, զօրութիւնը և աստուածութիւնը ճանաչել, միայն սրտեղում զրուած մարդոց վերաբերեալ, որոնք «իրանց խորհուրդների մէջ ունաշխարհ, մեղքի մէջ ընկնելուց յետ, սրտերն էլ անմոռութիւնով նսեմացրին և բարոյապէս ապականուեցան» (Հռովմ. 1¹⁹⁻²¹) — բաւարար չի համարում նորա համար, որ մարդոց, նորա ղեկավարութեամբ, կարողանայ բարոյական կատարելութեան և իւր կոչմանը հասնիլ: Այդ անբաւարարութիւնը նորանից է երևում, որ ապականուած մարդը, նորա միջոցով, իրան պարզ չէ պատկերացնում Աստուծոյ կամքը, ուստի՝ և՛ չի կարողանում ոչ բարոյական կեանքը և ոչ էլ գործունէութիւնը գնահատել, թէ՛ արդեօք նա բարոյական օրէնքին համաձայն է, թէ՛ ոչ: Այդ պատճառով՝ մարդոց, թէ՛ և բարութիւն է ցանկանում և նորան ձգտում, բայց և աշխարհ՝ նորան չ'ճանաչելով, անում է ոչ թէ աշխարհ, ինչ որ ցանկանում է՝ աշխարհ — բարութիւն, ալ աշխարհ, ինչ որ ատում է՝ աշխարհ — շտրութիւն, որը և՛ կատարում է: [Հռովմ. 7^{14, 15, 16, 19}] — «Իրանք, որ օրէնքը հոգևոր է, բայց եւ մարմնաւոր եմ, մեղքի տակ վաճառուած, որովհետեւ՝ ինչ որ անում եմ, չեմ հասկանում. չէ՛ թէ ինչ որ կամենում եմ, անում եմ անում, ալ ինչ որ ատում եմ

ալն եմ անում»։ Գիտեմ, որ իմ ներսի կողմը, այսինքն՝ իմ մարմնիս մէջ, ոչ մի բարի բան չկայ, ինչու որ՝ ես կամք ունիմ, բայց բարին գործ դնել չ'գիտեմ]։ Բացի դորանից՝ բնական բարոյական օրէնքը չի կարող մեզ իսկական միջոցներ ցոյց տալ մեր մեղքերը ոչնչացնելու և Աստծու հետ հաշտուելու համար, ուստի և՛ մարդոց թողնում է, որ «Աստուածային բարիութեան որդիք» մնան (Ներք. 10₄₋₁₁ Եփ. 2-₃)։

Եթէ այդպիսով բնական բարոյական օրէնքը սնրաւարար է համարւում ընկած մարդու համար՝ բարոյապէս կատարելագործուելու և փրկուելու գործում ղեկավարուելու նպատակով, — եթէ նորա բանականութիւնը և խղճմտանքը նսեմացած է, այն ժամանակ՝ հարկաւոր է լոյսի մի ուրիշ աղբիւր գտնել, որ կարողանայ լուսաւորել, պարզել, լրացնել և զօրացնել այդ ներքին օրէնքը։ Ընկած մարդու այդ պահանջին բաւարարութիւն տուեց Ամենաբարի Աստուածը՝ ներքին, բնական օրէնքին իբրև օգնական շնորհելով Յայտնութեան օրէնքը։ «Հապս ինչո՞ւ համար է օրէնքը. լանցանքների պատճառով վերան աւելացաւ» (Պաղ. 3-₁₀)։ Հին—Ուխտի մէջ այդ օրէնքը Մովսիսի միջոցով տուեց Աստուած, իսկ Նոր—Կտակարանի մէջ—Ինքը՝ Յիսուս—Քրիստոսը։

ԱՐՏԱՔԻՆ ԿԱՄ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՅԱՅՏՆՈՒԹԵԱՆ ՕՐԷՆՔԻ ՄԱՍԻՆ։

1. Հին—Ուխտի Մովսիսական օրէնք։

Լրիւ, պարզ և կատարեալ կերպով Աստծու կամքը մեզ չափանց ինքը՝ Յիսուս—Քրիստոսը՝ իւր Աւետարանական օրէնքով։ Բայց՝ որպէսզի մարդիկ կարողանային թէ՛ ընդունել և թէ՛ իւրացնել Քրիստոսի այդ ամենակատարեալ օրէնքը, պէտք էր՝ որ նւթա նախապէս զոցա համար պատրաստուէին։ Այդ պատճառով՝ Ամենաբարի Աստուած, մարդոց թուութեանը զիջանելով, ամենից առաջ նոցա Մովսէս մարգարէի միջոցով տալիս է Հին—Ուխտի օրէնքը, որը, Առաքեալի ասելով,՝ «մեր դաստիարակը եղաւ՝ մեզ Քրիստոսի կողմը դարձնելու» (Պաղ. 3₂₁)։ Հին—Ուխտի մէջ էլ Յայտնութեան ճշմարտութիւնները մարդոց միանգամից չեն հաղորդուել, այլ՝ աստիճանաբար, նոցա հասկացողութեան համեմատ։ Պօղոս Առաքեալն ասում է—«Շատ մասերով և շատ եղանակներով Աստուած խօսեց մարգարէներով մեր հայրերի հետ, իսկ վերջին օրերս էլ մեզ հետ խօ-

սեց Իւր Որդու միջոցով» (Ներք. 1-₁)։ Աստուած մարգարէներով Իւր ճշմարտութիւնը պարզեց ոչ թէ միանգամից, և կամ լրիւ, այլ մասերով, այն էլ՝ ոչ թէ ուղղակի, կամ անմիջապէս, այլ շատ օրինակներով. լատենածն էլ ոչ թէ մի ուրիշ ճշմարտութիւն էր, «լլ ալն անփոփոխելին, որ Ինքն՝ Աստծու Որդին՝ մեզ չափանց։ Բայց այդ ինչո՞ւ համար եղաւ։ «Մեր փրկութեան Տնտեսը», ասում է ս. Բարսեղ Մեծը, «խաւարի մէջ սնուած մարդու աչքի նման, մեզ դէպի ճշմարտութեան մեծ լոյսն է տանում՝ աստիճանաբար վարժուելուց լետք որովհետեւ մեր թուութիւնն է խնայում։ Նա Իւր առատ իմաստութեամբ... մեզ համար այդ թեթեւ և լարմարաւոր ձեռնարկը զծագրեց, սովորցնելով սմենից առաջ առարկաների ստուերները տեսնել և ջրի մէջ արեգակին նայել, որպէսզի լսնկարծ, մաքուր լոյսին նայելով, մեր աչքերը չ'մթնանան։ Հէնց այդ պատճառով էլ սահմանուած է օրէնքը, որովհետեւ նա եկող բարիքի երի ստուերն է (Ներք. 10—1) և մարգարէների նախապատկերը... որպէս զի մենք նոցանից հեշտութեամբ ա՛յ ցկենանք և իմաստութեան գաղտնիքը ըմբռնենք»։

Հին—Ուխտի աչդ օրէնքը իսկապէս ոչնչով չի զանազանում մարդոց սրտերի մէջ գրուած ներքին բնական օրէնքից. դա միևնույն ներքին օրէնքն է, միայն զբաւոր բացատրուած։ Այդ օրէնքում Աստծու կամքի պահանջները շատ պարզ և զբաւական կերպով են առաջարկուում, այդ պատճառով՝ նորանում, ինչպէս լաւ հայելու մէջ, շատ պարզ բացուում է և՛ մեր ներքին զրութիւնը, մեր ներքին կեանքը՝ բարոյական օրէնքի հետ իւր համաձայնութիւնը կամ անհամաձայնութիւնը արտապատկերով։ Նորա բովանդակութիւնը պարունակում է տասն պատուիրանների մէջ (Ելից 20₁₋₁₇)։ Ընդհանուր զծագրութեամբ նա իւր մէջ ամփոփում է մարդու ամբողջ էութիւնը՝ նորա կեանքի և գործունէութեան բոլոր չափութիւններով մշտնադաւանում։ Առաջին չորս պատուիրանի մէջ բացատրուում են մարդու ունենալիք պարտականութիւնները և շարաբերութիւնները՝ Աստծո՛ւ, իսկ վերջին վեցի մէջ — մեծաւորների վերաբերեալ։ Հէնց այդ վերջին պատուիրանների մէջ ցոյց են տրւում մարդու ալն բոլոր պարտականութիւնները, որոնց ինքը պէտք է ունենալ դէպի իւր անձը, որովհետեւ նա մերձաւորին պարտաւոր է ալնպէս սիրել, ինչպէս իւր անձը։ Իւր հիմքում դէպի Աստուած ալդպիսի սէր ունենալով, որը արմատացած է մարդու ներքին էութեան մէջ, — այդ օրէնքի պահանջները գործադրում էին աւելի մարդու կեանքի արտաքին կողմը վերադառնալով, քան թէ՛ ներքին, որով-

Ֆետե երբայեցոց ժողովուրդը, ինչպէս բիրտ և չ'զարգացած ժողովուրդ, միանգամից չ'կարողացաւ վեր սլանալ և օրէնքի հոգևոր նշանակութիւնը ըմբռնել: Սկսելով — «Ես եմ քո տէր Աստուած» (սօսքերով, օրէնքը Աստծու օրհնութիւնը լայտնում է կատարողին, իսկ առէձքը՝ նորան դրժողին: Օրէնքի ամբողջ զօրութիւնը և վեհութիւնը հասկանալով, մարդս միևնոյն ժամանակ հասկացաւ, որ չի կարող նորա պահանջները կատարել, քանի որ իւր բնութիւնը մեղքով փչացած է և վնասուած: Իսկ այդ, բնականաբար, նորան դրդեց, որ իւր մեղքերը զղջալ և Աստծու օգնութիւնը խնդրէ՝ իրան այդ թշուառ գրութիւնից հանելու գործում: Օրէնքի այդ խիստ պահանջների և հրահանգների հետ միասին, նորա մէջ երևում են ապաղայ բարիքների խոստումները և Յիսուս-Քրիստոսի, աշխարհի Փրկչի, նոյն իսկ պատկերի ստուերը: Այդ դէպքում Հին-Ուխտի օրէնքը մեզ համար դաստիարակ հանդիսացաւ՝ մեզ Քրիստոսի կողմը դարձնելու գործում (Գաղ. 3-24 *):

II. Բրիստոսի կամ Աւետարանի օրէնքը: Նորա առաւելութիւնը Հին-Ուխտի Մովսիսական եւ ամեն տեսակ դրական օրէնքի առաջ:

Յիսուս-Քրիստոսը, նոր օրէնք տալով, հին բարոյական Մովսիսական օրէնքը չ'փոխեց: Ընդհակառակն, Նա այսպէս ասաց — «Բանգելու համար չեմ եկել, այլ լրացնելու» (Մատթ. 5-17): Իւր հետեողներին պատուիրելով՝ Աստծուն և մերձաւորներին սիրել, ինչպէս քրիստոնէական զլխաւոր պատուիրան, Յիսուս-Քրիստոսը աւելացնում է, որ այդ երկու պատուիրանի վերայ են հաստատուած ինչպէս ամբողջ օրէնքը, այնպէս էլ մարգարէութիւնները: «Այս երկու պատուիրանից կախում ունին բոլոր օրէնքերը և Մարգարէները» (Մատթ. 22-40): Պարզ է, որ Յիսուս-Քրիստոսի ուսումը, իսկապէս, միևնոյնն է, ինչ որ Հին-Ուխտի բարոյական օրէնքի ուսումը: Այդ պատճառով, երբ գործը մարդոց բարոյական կեանքին էր վերաբերում, Յիսուս-Քրիս-

*) Մովսիսի օրէնքի մէջ, բացի բարոյականից, պէտք է որոշել և ծիսական ու քաղաքացիական օրէնք: Ծիսական օրէնքը իւր մէջ պարունակում է արտաքին Աստուածապաշտութեան բոլոր յատկութիւնները և գործողութիւնները, իսկ քաղաքացիականը հրէից ազգի ինչպէս քաղաքային կազմակերպութեան, այնպէս էլ բարօրութեան վերաբերեալ որոշումները: Միայն՝ թէ սա, և թէ միւսը՝ ժամանակաւոր նշանակութիւն են ունեցել:

տոսը յորդորում էր Հին-Ուխտի պատուիրաններով հրահանգուիլ և օգտուիլ ինչպէս այնտեղ լիշած փրկութեան, այնպէս էլ լաւիտեանական կեանքը ժառանգելու պալմանի համաձայն — «եթէ կամենում ես լաւիտեանական կեանք մտնել, պատուիրանները պահիր... որոնք են՝ սպանութիւն, շնութիւն և զոգութիւն մի անիր» (Մատթ. 19 17-19): Ս. առաքեալները Հին-Ուխտի օրէնքը անուանում էին «սուրբ», իսկ նորա պատուիրանները — «սուրբ, արդար և բարի» (Հռովմ. 7-12)

Բայց, մեծ կարևորութիւն և նշանակութիւն տալով Հին-Ուխտի բարոյական օրէնքին և յորդորելով նորան անձեռնմխելի պահել, Ինքը՝ Յիսուս-Քրիստոսը՝ ոչ թէ միայն դորանով նոր Աւետարանական օրէնքին հին օրէնքի առաջ ներքին առաւելութիւն է տալիս, այլ և զրականապէս ամեն մի քրիստոնէի պարտաւորեցնում է իւր կեանքում Աւետարանական օրէնքով հրահանգուիլ, իսկ Հին Ուխտի պատուիրաններն էլ Քրիստոսի օրէնքի հոգով գործադրել (Մատթ. զլ. 5-8): Այդ նորա համար է, որ Աւետարանի օրէնքը աւելի լրիւ է, վսեմ և կատարեալ, քան թէ՝ Մովսիսականը: Օրինակ — թէ և Մովսիսի և Աւետարանի օրէնքներում բարոյականութեան գլխաւոր հիմքը ոչինչ է համարւում, իսկ Հին-Ուխտի գլխաւոր նըպատակի համեմատ էլ պահանջւում էր իսրայէլական ժողովուրդը դաստիարակել և պատրաստել այդ վեհ լայտնութիւնը ընդունելու, բայց և այնպէս՝ նորա բարոյական օրէնքը իսրայէլացիներին հարկադրում էր միմեանց աւելի սիրել, քան թէ ամբողջ մարդկութիւնը *):

Մովսիսի օրէնքը, որ տրուել է միայն իսրայէլի ժողովրդին, վերջինիս բարոյական գրութեանն և խոստարտութեանն աւելի է

*) Թէև այդպէս էր պահանջում աստիճանաբար առաջ զնացող դաստիարակութիւնը, որովհետև մարդոց նախ քան յայտնելը, թէ միմեանց պէտք է սիրել, եղբայրութիւն և հաւատարմութիւն կազմել, աւելի նպատակալարմար էլ լինէր այդ կանոնները արմատացնել, զարգացնել և զօրացնել հրէաների մէջ իբրև եղբայրակիցներ, որոնք միմեանց հետ շաղկապուած են ինչպէս ազգութեան, այնպէս և կրօնի ու կեանքի պատմական ճակատագրերի կապերով: Անկասկած՝ Հին-Ուխտի յայտնութեան նպատակը հեղ ազգային կամ բացառական նպատակ չէ եղել, որովհետև իսրայէլացոց ժողովրդի միջոցով ուրիշ ազգերն էլ կարող էին բարոյականութեան վսեմ սկզբունքը ընդունել և իրանց բարոյական կենցաղավարութեան մէջ կատարագործուել: Բայց և այնպէս՝ ամբողջ մարդկութիւնը սիրով միացնելու զազափարը Հին-Ուխտի յայտնութեան գլխաւոր խնդիրների շարքը չի մտել: Այդ խնդիրը նորա մէջ միայն զննւում էր՝ ինչպէս Նոր-Ուխտի յայտնութեան մի մեծ գործ:

լարմարեցրած—(Մատթ. 19₈)—«Մովսէսը ձեր խոստատութեան պատճառով ձեզ հրամայեց ձեր կանանցը արձակել», Վսեմ կատարելութեան հասնելու համար աշխարհիս բոլոր ազգերը պէտքէ Աւետարանական օրէնքով հրահանգուին, որոնք աստիճանաբար Քրիստոսի շնորհարաշխ թագաւորութեան մէջ են մտնելու [Մատթ. 28-19-20]—«Գնացէք, աշուհեմ տովորեցրէք բոլոր հեթանոսներին, մըկրտեցէք նոցա՝ Հօր, Որդու և Սուրբ Հոգու անունով։ Սովորեցրէք նոցա պահել այն ամենը, ինչ որ ես ձեզ պատուիրելի եմ։ Եւ ահա՛ ես ձեզ հետ եմ ամեն օր՝ մինչև աշխարհի վերջը»]։ այդ օրէնքը ամեն ժամանակուայ համար է և լաւիտենական (Եբր. 10_{3 12 14}· 13-20)։ Մովսիսի օրէնքը մարդուս ուղղելու համար անզօր էր. նա մարդուս առաջ բաց էր անում իւր մեղաւորութիւնը, բայց ոչ չէր տալիս նորա հրահանգները կատարելու գործում, և թէ՛ մեղաւորներին էլ չէր կարողանում արդարացնել (Հռովմ. 3-20. Գաղ. 3_{11 21})։ Աւետարանական օրէնքը «ամեն մի հաւատացողի համար Աստուածային ուժ է համարում» (Հռովմ. 1-16. Գործք առ. 4-12)։ Նա՛ մեղքերի թողութիւն քարոզելով՝ հին նոզովք վերցնում է (Ղուկ. 24_{4 7} Գործք առ. 13_{38 39}. Գաղ. 3₁₀₋₁₃)։ Նա մեղ ալդ օրէնքը կատարելու մէջ թեթևութիւն է տալիս թէ՛ լատնուած շնորհքով (Յովհ. 15_{4 5}. Բ. Կեար. 1-3), թէ՛ Քրիստոսի ամենակատարեալ կեանքի օրինակով (Եբր. 7-26) և թէ՛ եկեղեցու (Մատթ. 16₁₈. Գործք առ. 20₂₈. Եբր. 4₁₁₋₁₃) և Նորա փրկարար Խորհուրդների հաստատութեամբ (Գործք առ. 22-29. Տիմ. 3₅₋₇)։ Մովսիսի օրէնքը, որին ոչ ոք չ'կարողացաւ բնական ուժերով կատարել, բոլորին անիծում էր (Գաղ. 3₁₀) և լաւիտենական կեանք մտնելու համար ամեն մի լուսից զրկում, որի պատճառով նա իբրև «սպանող դիւ» մնաց (Բ. Կորնթ. 3₆)։ Աւետարանական օրէնքը, որ աւելի լարմարութեամբ և հնչտութեամբ կարելի է Աստուածային շնորհքով իրագործել, բոլոր հաւատացողներին լաւիտենական կեանքի և երկնային թագաւորութեան լուս է տալիս, ուստի և՛ դա «կեանքի հոգու օրէնք» է կոչւում (Հռովմ. 8₂)։ Վերջապէս, մարդուն պատուիրանները իրագործել տալու համար թէ՛ ժամանակաւոր բարիք խոստանալով և թէ՛ պատժի, բարկութեան և անէծքի երկիւղ տալով (Ելից 20_{5 6 12}. Ներկորդ 27-26 և զլ.-28), Մովսիսի օրէնքը իւր հետեողներին երկչոտ և խարդախ ստրուկներ էր դարձնում, ուստի և՛ նա կոչւում էր «ծառայութեան հոգի» (Հռովմ. 8-15) և «ծառայութեան լուս»։ Աւետարանական օրէնքը, որ մարդոց զրդում է իւր պահանջները կատարել՝ թէ՛ հոգևոր վսեմ բարիք խոստանալով (Մատթ. 5_{3-12 19}. 19₂₈. 25₃₄) և թէ՛ աւելի՛ սիրով—(Յովհ. 14-

18 21 23. 15^{9 12-17}. 3¹⁶⁻¹⁷. 4^{1 11}), նոցանից երկնային Հօր ազատ
որդիք կազմելով, կոչվում է «աղստոթեան» (Յակ. 1²⁵) և «որդեգրու-
թեան» օրէնք (Հռովմ. 8¹⁵. Գաղ. 4⁷. Յովհ. 1¹²):

Որպէս զի աւելի պարզ կարողանանք նկատել, թէ ինչպէս Աւետարանական օրէնքով խոստացած Յիսուս-Քրիստոսի բարոյական ուսումը վսեմ է և խորիմաստ, պէտքէ ուշադրութիւն դարձնել Նորա երանութեան մասին արտաբանած ուսման վերայ, որը ամբողջ Աւետարանական բարոյագիտութեան ծուծը և ճիւղն է կազմում (Մատթ. 5³⁻¹²)։ Նորա մէջ ցոյց է տրուած մարդուս բարոյական կատարելութեան տիպարը և թէ դորան հասնելու ճանապարհը։ Եթէ չին-Ուխտի օրէնքը աւելի ուշադրութիւն էր դարձնում մարդուս կեանքի արտաքին կողմ, վերայ և ոքոյում էր, համարեա թէ, նորա կեանքի և գործունէութեան ամեն մի քայլը, Յիսուս-Քրիստոսը երանութեան մասին արտասանած մտքերով աշնպիսի բարոյական կենսութեան արտաքին կողմը և աշնպիսի բարոյական կանոններ անքի տիպար է դժգորում և աշնպիսի բարոյական կանոններ առաջարկում, որոնցով առաւելապէս կանոնաւորում է մարդուս ներքին կեանքը, իսկ նորա արտաքին կեանքը և գործունէութիւնն էլ ներքին կեանքի իբրև անհրաժեշտ հետեանք հանդիսանում։ Մարդուս բարոյական զարգացման և կատարելագործութեան աստիճանի համեմատ Յիսուս-Քրիստոսը բարոյական պահանջները խիստ հետեողական աստիճանով է առաջ տանում, հեշտից ղէպի գծուարը, ցածրից ղէպի աւելի վսեմ բարոյական քաջագործութիւնները անցնելով, աշնպէս որ ամեն մի հետեալ քաջագործութիւն իբրև բնական հետեանք և արտաբանութիւն է համարում նախորդ քաջագործութեան *):

*) Մասնօրինակները կ'աղարղուի, եթե մենք չ'ենք ընդունում արտասահմանից:

Սկզբնական առաքինությունը, որ այս արտասանածների մեջ առաջարկ-
ւում է, հոգով աղքատությունն է: Հոգով աղքատը միշտ իւր մեջ գգում է
բարի գործերի պակասություն, ուստի և՛, բնականաբար, ձգտում է, որ այդպիսի
հարստություն ձեռք բերէ և բարոյական գործ կատարէ: Աստուծո շնորհով
հա, արդարեւ, այդ հարստությունը ստանում է. (Բ. Կորնթ. 9-8):

Բարձր գործերում պակասութիւն զգալը մարդուն զբոսում է, որ ինքն եւ իրանից դժգոյ լինի։ Այդ պատճառով, իւր մեղքեր ողբալը աղքատութեան բընական հետեանքն է համարուում։ Հէնց այդպիսի լացն էլ ճշմարիտ գրաւականն է մարդուս թէ ուղղուելու և թէ բարոյապէս հարստանալու համար։ Այդ պատճառով՝ Փրեկեզ նոստ մեծիթարութիւն է խոստանում։

Ֆիզիկական և սոցիալական գիտությունների և արվեստների համալսարանի Եթե մարդս իւր անձնական պահպանութիւնները զգում է և զղջում,

Ինչ չափով որ մարդս բարոյական կատարելութեան ամենաբարձր աստիճանների է հասնում, նոյն չափով էլ աւելի և աւելի են զարգանում և կատարելագործւում ստորին աստիճանները: Բոլոր պատգամների միմեանց մէջ եղած սերտ կապից և որոշ քաջագործութիւններից կախումն ունի ան, որ խելքը քրիստոնէական առաքինութիւնը չի կարող պատահական երևոյթ թուցիկ տրամադրութեան արտայայտութիւն համարուիլ, այլ թէ դա է հոգու ամբողջ կեանքի արտացոլումն: Պատգամների և ցոյց տուած քաջագործութիւնների մէջ եղած միեւնոյն սերտ կապը մարդուն այնպիսի պայմանների մէջ է դնում, որ երբ նա Աստուծոյ ցոյց տուած ճանապարհի վերայ է կանգնում, այն ժամանակ իւր մէջ զգում է մի

հապա նա պէտք է հասկանայ և՛ այն, որ այդպիսի պահասութիւններ կարող են ունենալ և՛ ուրիշները, որոնց հետ զիջողաբար պէտք է վարուել: Այստեղից՝ հեղութիւնը մարդուս երկու առաջին առաքինութիւնների բնական հետեանքն է երևում:

Աղբատութեան հետ սերտ կապ ունի սովը և ծաւալը: Այդ պահանջի զգալը արդէն վկայում է, որ մարդուս հոգին փչացած չէ և թէ՛ կարող է կեւրակուրը ընդունել և իւրացնել, երբ նորան կ'առաջարկեն. դորա հետ միասին՝ այդ զգացմունքը մարդուն դրդում է միջոցներ գտնել թէ՛ իւր սովածութեանը բաւականութիւն տալու և թէ՛ իւր հոգու գործունէութիւնը պահպանելու համար: Այդպիսիներն Աստուած խոստանում է յազեցնել:

Սոված և ծաւալած մարդը լաւ է հասկանում միեւնոյն դրութիւնը և՛ ուրիշ մարդոց մէջ, ուստի՝ նոցա միշտ կարեկցում է և ուրախութեամբ ցանկանում, որ նոցա դրութիւնը թեթեւանայ: Այստեղից՝ ուրիշներին ողորմութիւն անելը՝ այդպիսի մարդու ամենամօտիկ դործը պէտք է համարուի: Երբ մարդս անց է կացրել, և թէ՛ իւր վերայ է փորձել հոգեկան այն դրութիւնները, որոնք հետագնաւ քարոզների մէջ երանութեան արժանանում են, նոցանով նա սրտի մաքրութիւն, և թէ՛ այնպիսի մի դրութիւն է ստանում, որի երանութիւնը մեզ արտայայտում է վեցերորդ խրատը:

Անձնական սրտի մաքրութիւնը մարդուս ստիպում է հէնց այդպիսի մաքրութիւն որոնել և՛ ուրիշ մարդոց սրտակից յարաբերութիւնների մէջ: Այդ պատճառով՝ երբ մարդոց միջի անկեղծ սրտակից յարաբերութիւնները ոչնչանում են և թշնամութիւնը արմատանում, այն ժամանակ մաքուր սիրտ ունեցողը աշխատում է նոցա առաջուայ խաղաղասիրական յարաբերութիւնները վերանորոգել և թշնամութիւնը հեռացնել: Այսպէս ուրեմն՝ ուրիշներին խաղաղացնելը իբրև բնական հետեանք է սրտի մաքրութեան, սրբութեան:

Որովհետեւ անհաշտ յարաբերութիւնների գլխաւոր պատճառն այն է, որ մարդիկ՝ մեծ մասամբ՝ ճշմարտութեան պահանջները ոտնատակ են անում, այդ պատճառով՝ իսկական խաղաղասէր մարդը հոգս է քաշում ոչ թէ միայն խաղաղացնելու, այլ և՛ այդ յարաբերութիւնը ճշմարտութեան սկզբունքների վեճայ ամբապնդելու մասին: Այդ առաքինութիւնը, որ սերտ կապուած է նախքան ինքնի հետ, երանութեան ութերորդ պատգամն է պահանջում:

այնպիսի շնորհաբաշխ զօրութիւն, որը նորան առաջ է տանում: «Նա վատահեմ, որ՝ ով ձեր մէջ բարի գործեր սկսեց, առում է Առաքեալը, նա էլ պէտք է նոյնը մինչև Յիսուս-Քրիստոսի օրը կատարէ» (Փիլ. 1-6): Բայց մարդուն վսեմ բարոյական կատարելութեան հասնելու համար այդպիսի Աստուածային շնորհ տալը նորա ազատութիւնը չի սահմանափակում, որովհետեւ ամեն մի քրիստոնէական բարոյականութեան որոշ չափութիւնն է՝ ազատութիւնը և անընդատ գործունէութիւնը: Այս երևոյթը քրիստոնէի բարոյական կեանքի և գործունէութեան պարզ դրութիւնն է արտայայտում և թէ՛ քրիստոնէական բարոյականութեան տիպարի այն զմայրութեան անխուսափելի հետեանքը կազմում, որը նկարագրուած է երանութիւնների պատգամներում:

Ուշադրութիւն դարձնելով Յիսուս-Քրիստոսի երանութիւնների արտաքին ձևի վերայ, չի կարելի չ'նկատել, որ այդ դէպքում ևս Յիսուս-Քրիստոսի ուսումը Մովսիսի Հին-Ուխտի ուսումից դերազանցում է: Ի թէ՛ Հին-Ուխտի մէջ Աստուած, իւր կամքը լայտնելով, ամենաին խստութեամբ հրամայում է նորան կատարել, նզովքի ապառնալիք տալով մի որ և է պատուիրան ոչնչացնելու համար, Նոր-Ուխտի մէջ Յիսուս-Քրիստոսը, լարմարուելով անմարդու դրութեանը, որ արդէն զարգացման «րոշ աստիճանի է հասել, ստրկական դրութիւնից դուրս եկել և ազատութիւն ստացել, իւր բարոյական պահանջները առաջարկում է ոչ թէ կտրական, այլ պայմանական ձևով՝ մարդուն գործողութիւնների կատարեալ ազատութիւն շնորհելով: Բայց բարոյական պահանջների արտայայտութեան այդ ձևը երբեք չի նսեմացնում մարդու համար նոցա պարտաւորեցուցիչ լինելու նշանակութիւնը, այլ՝ ընդհակառակը՝ սորան աւելի է բարձրացնում. — երբ մարդս աւելի ազատ է իւր համար անհրաժեշտ բարոյական հրահանգները կատարելու մէջ, այնքան նա աւելի կ'մեղաւորուի և կ'ղատապարտուի, եթէ չ'ցանկանալ այդ պահանջները կատարել և ընդունել: «Այնպէս խօսեցէք և

Միայն ուրիշներին ճշմարտութեան սկզբունքներով խաղաղացնելու գործը աւելի ամուր և լուսալի կ'լինի այն ժամանակ, երբ նա կ'հաստատուի Յաւիտենական ճշմարտութեան, այսինքն Յիսուս-Քրիստոսի՝ վերայ: Այդ պատճառով՝ ուրիշներին խաղաղացնող և իրանց կեանքը Քրիստոսի—Յաւիտենական ճշմարտութեան—վերայ հաստատող մարդիկ՝ պէտք է իրանք իրանց մէջ Քրիստոսի կեանքի բարախումբն զգան և այդ կեանքով հրահանգուին՝ նորա համար ուրախութեամբ հալածանքներ և չարաբանքներ կրելու: Այստեղից էլ վերջին առաքինութիւնը՝ բնականաբար՝ կապւում է նախնիքաց առաքինութեան հետ:

թեամբ կատարել: Այդ ուրախութեամբ պէտք է իրագործենք աւելի ան ան պատճառով, որ այս բանում մեզ օգնում է Աստծու շնորհքը, որ մեզ պարգևում է մեր Փրկչի կատարած գործերի առիթով: Մեր բնութեան վերածնութեան և վերանորոգութեան համար մեզ են շնորհած թէ «կեանք ստանալու և թէ առաքինի լինելու համար բոլոր զօրութիւնները»: Դորանից չետոյ մեզ ինչ է մնում անել: Եթէ ոչ—«Բոլոր ջանքերը այս բանի համար գործ դնելով»—հաւատի վերայ աւելացնել առաքինութիւն, առաքինութեան վերայ—գիտութիւն, գիտութեան վերայ՝ ժուժկալութիւն, ժուժկալութեան վերայ՝ համբերութիւն, համբերութեան վերայ՝ բարեպաշտութիւն, բարեպաշտութեան վերայ՝ եղբայրսիրութիւն և եղբայրսիրութեան վերայ՝ սէր» (Պետր. Բ. 1⁵⁻⁷):

Նոյն իսկ օրէնքի վերայ ուշադրութիւն դարձնելով, մենք նորան կատարելու համար նոր շարժառիթներ ևս ենք գտնում: Աստծու օրէնքը սուրբ է և կատարել, մեր բնութեանն էլ համապատասխան, ուստի և՛ նորա բնութեան վերայ համար թեթեւ է և օգտաւէտ, ինչպէս որ Ինքը՝ Փրկիչն է այս մասին վկայում, ասելով—«Իմ լուծը քաղցր է և բնութեան թեթեւ» (Մատթ. 11³⁰): Աստծու օրէնքը սրբութեամբ կատարելով՝ մարդս իւր բարոյական կատարելութեան մէջ «աստուածանմանութեան» է ձգտում, իսկ եթէ նորան իրագործելուց չեղում է, այն ժամանակ նա ստորանում է և անասնական պոթեան հասնում: (Սաղմ. 48¹⁵): «Նոցա օգնութիւնները դժոխքում կ'սպառուին և իրանց փառքից կ'զրկուին»):

Վսեմ շարժառիթներին միանում են և՛ ստորին, երկրորդական՝ շարժառիթները, որոնք և՛ վարձատրութիւնները և ժամանակաւոր ու լաւիտեանական պատիժները: Դոցանից վսեմ շարժառիթներին աւելի մօտիկն աչն է, որ քրիստոնեան՝ Աստծու հետ միանալով՝ լաւիտեանական խրատութեան լոյս ունի, որովհետեւ այդ ցանկութիւնը Աստծուն սիրելու բնական հետեանքն է: Բարոյական օրէնքը կատարելու այդ շարժառիթը իւր հետեանքներին ցոյց է տալիս և՛ Ինքը՝ Յիսուս Քրիստոսը՝ Իւր երանութեան մասին լալտնած ուսման մէջ (Մատթ. 5³⁻¹²), առաքելներին տուած խրատներում (— 19²⁷⁻³⁰), առաքելներում (— 13⁴³) և Իւր երկրորդ զալտեան և անհղ զատաստանի նկարագրութեան մէջ (Մատթ. 25³⁴):

Աստծու Խօսքը լայնում է, որ ժամանակաւոր, երկրային կեանքի բարիքը կախումն ունի և՛ Աստծու օրէնքը ճշտկատարելուց: «Պատուիր քո հօրը և քո մօրը, որ քեզ համար լաւ լինի և երկար ապրես աշխարհիս վերայ»—(Նւից 20¹²): «Բարեպաշտու-

թիւնը ամեն բանի համար օգտակար է, որովհետեւ թէ ներկայ և թէ ապագայ կեանքի խոստումն է պարունակում իւր մէջ» (Տիմ. Ա. 4⁸): Եթէ արդարեւ, Աստծու կամքով, զանազան փորձանքների և անբաղդութիւնների է կրում, Աստծու օրէնքը նորան սովորեցնում է, որ զոցա մէջ էլ իւր համար ուրախութեան աղբիւր գտնէ [Հռոմ. 5³]: «Ոչ թէ միայն սորանով, այլ և՛ նեղութիւններով պէտք է պարծենանք, որովհետեւ գիտենք, որ նեղութիւնը համբերութիւն կ'ստեղծէ»: Աստծու օրէնքը ճշտութեամբ կատարելով՝ մենք երկրային բաղդաւորութիւն ենք ստանում, այն է՝ ներքին խաղաղութիւն—«խաղաղութիւնը առատ է նոցա համար, որոնք Բո օրէնքը սիրեցին» (Սաղմ. 118¹⁶³):

Իսկ ինչ վերաբերում է առաքինութեան շարժառիթներին, որոնք պարունակում են ժամանակաւոր և լաւիտեանական պատիժների երկիւղի մէջ, նոքա միայն վերեւ չիշած շարժառիթների (երկրորդական) մի ուրիշ կողմն են կազմում, այդ պատճառով՝ դոքա ևս պէտք է գնահատուին, ի նկատի ունենալով, թէ՛ ինչ լաւաբերութիւն ունին զխաւոր շարժառիթների հետ: Երկիւղը կարող է ստրկական լինել, երբ մարդս ընդունում է, որ ինքը խիստ պատիժ է ստանալու իւր մեղքի համար: Այդպիսի զգացմունք և հասկացողութիւն, ի հարկէ, չեն կարող բարոյական նշանակութիւն տալ այն գործողութիւններին, որոնք նորա ազդեցութեան տակ են կատարուել: Բայց երբ պատժելու երկիւղը որդիական երկիւղի բնաւորութիւն կ'ունենայ, — երբ մարդս, զխաւորապէս, երկիւղի մէջ կ'հրահանգուի այն մտքով, թէ՛ ինքն իւր վարմունքով անպատում է Աստծուն, իրան սիրող Հօրը, իրան էլ Նորանից հեռացնում է, այն ժամանակ երկիւղը ոչ թէ մարդուց պահանջող առաքինութեան նշանակութիւնը կ'ստեղծուի, այլ, ընդհակառակն, նորան կ'ըրարացնէ, որովհետեւ դորանով նա իսկ — որդիական սիրող բնաւորութիւն կ'ստանայ: Բայց և այնպէս՝ երկիւղը մարդու անհրաժեշտ է և՛ այդ զգացմունքի ստորին աստիճանի վերայ, այսինքն, երբ նա զգալականութեան մէջ բթանում է և բարոյական քնից շարժառիթ պահանջում, միայն թէ դա ինքն ըստ ինքեան բարոյական շարժառիթներից ստոր է և մինչև որ բարի գործ անելու սիրով չ'շաղախուի, չի կարող ոչ մի բարոյական գործ ցոյց տալ, կամ առաքինութիւն անել: Աստծու Խօսքի մէջ, առաքինութեան ուրիշ շատ շարժառիթների շարքում՝ կա և՛ ժամանակաւոր պատժի երկիւղ: «Ահա դու բժշկուեցար, ալ ևս մեղք չ'գործես, որ քեզ հետ ուրիշ չար բան չ'պատահի» (Յովհ. 5³⁴): Ս. Պօղոս առաքելը

ասումէ, որ ալստեղ երկրիս վերայ էլ: «Աստծու բարկութիւնը թափուամէ երկնքից ան մարդոց ամբողջ ամբարշտութեան և անիրաւութեան վերայ, որոնք ճշմարտութիւնը անիրաւութեամբ են գրկել» (Հռովմ. 1-18): Մեղսւի կեանքի սովորական հետեանքները սոքա են հիւանդութիւններ (5-11), կանխաժամ մահ (կորնթ. Ա. 11-30), մարմնաւոր իշխանութեամբ որոշուած պատիժներ (Հռովմ. 13-4), և անպատուութիւն (Ղուկ. 14-8-9): Բայց Նա աւելի լաւիտենական պատիժներն է առջ բերում, որպէսզի դոյանով կարողանայ մեզ մեղքից հեռացնել: «Մի վախենաք նոցանից, ասում է Փրկիչը առաքեալներին, որոնք մարմինը սպանում են, իսկ լեւոյ ոչինչ չունին անելու: Ես ձեզ ցոյց կ'տամ, թէ՛ ո՞ւմնից պէտք է վախենաք. վախեցէ՛ք նորանից, որը սպանելուց լեւոյ կարող է կրակի մէջ ձգել. այն, ասում եմ ձեզ, նորանից վախեցէ՛ք » (Ղուկ. 12-4-5, համեմ. Մատթ. 10-15, 11-20-24, 23-33, 25-31): Ս. Պողոս առաքեալը ասում է՝ «Սարսափելի բան է Կենդանի Աստծու ձեռք ընկնելը» (Եբր. 10-31): «Նեղութիւն և տառապանք պիտի թափուի ամեն մարդու վերայ, ով որ չար գործ կ'կատարէ» (Հռովմ. 2-9):

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՎԱՐՁԱՏՐՈՒԹԻՒՆ:

Մարդու գործողութիւնները բարոյական օրէնքի հետ կամ համաձայն են լինում, կամ հակառակ:—այդ պատճառով՝ նոքա արժանանում են քաջալերութեան կամ դատապարտութեան, պարգևի կամ պատժի: Այն դատողութիւնը, որի միջոցով մարդու բարոյական գործողութիւնները գնահատւում են և նոցա վերայ քաջալերող կամ դատապարտող վճիռ դրւում, կոչւում է բարոյական վարձատրութիւն: Բարոյական վարձատրութեան իրաւունքը և իշխանութիւնը իսկապէս կարող է միայն Աստծուն պատկանիլ, որովհետեւ Նա է միայն Օրէնսդիրը և Ղաւաղը (Յակ. 4-15): Նա է միայն իւրաքանչիւր մարդու սիրտ քննողը (Սաղմ. 7-10), հետևապէս՝ Նա միայն կարող է բոլորովին արդարութեամբ մեր գործողութիւնները գնահատել (Հռովմ. 2-6): Այդ վարձատրութիւնը, կամ Աստծու դատաստանը, մասամբ, այս կեանքումն էլ է կատարւում մարդու խղճմտանքի մէջ, ամեն մի արած գործողութիւնից լեւ, իսկ վերջնականը կ'լինի ապագայ կեանքում՝ ընդհանուր դատաստանի ժամանակ, երբ Աստուած ամեն մէկին իւր գործերի համեմատ կ'վարձատրէ (Հռովմ. 2-6):

Այս կեանքումն էլ բարոյական վարձատրութեան իշխանու-

թիւնը, Փրկչի պատուիրանով, Քրիստոսի եկեղեցուն է պատկանում, որի պաշտօնեաներն են հոգևոր հովիւները և ուսուցիչները (վարդապետները): Յարութիւն առնելուց լեւ՝ Իւր աշակերտներին երևալով՝ Յիսուս Քրիստոսը չփչեց նոցա վերայ և ասաց—սուրբ Հոգին առէ՛ք. որոնց մեղքերը ներէ՛ք՝ ներուած լինի, և որոնցը կապէ՛ք, կապուած լինի» (Յովհ. 30-33): Մեղք գործող և չանդիմանութեան արժանացող ընկերոջ մասին էլ ասաց—«ասա՛ եկեղեցու մէջ. եթէ եկեղեցուն էլ չ'լսէ, նա քեզ համար իբրև հեթանոս և մաքսաւոր կ'ճանաչուի» (Մատթ. 18-17):

Որովհետեւ մարդուն Աստուած որոշել է ապրել հասարակութեան մէջ՝ ուրիշ մարդոց հետ, դորա համար էլ՝ նա պէտք է հնազանդուի և՛ այն հասարակութեան քաղաքացիական օրէնքներին, որոնք Յիսուս-Քրիստոսի ուսման ոգուն հակառակ չեն: Այդ պատճառով՝ քաղաքացիական իշխանութիւնը իրաւունք ունի հասարակութեան անդամների գործերը քննել և նոցա արժանաւորութեան համեմատ պարգև տալ կամ պատժել: Այդ իրաւունքը քաղաքացիական իշխանութիւնը նոյն իսկ Աստծուց է ստացել, ինչպէս այդ երևում է Պիղատոսին Փրկչի ասած խօսքերից—« Ինչ վերայ և ոչ մի իշխանութիւն չէիր ունենալ, եթէ այդ քեզ վերեից չ'լինէր տրուած » (Յովհ. 19-11), նոյնպէս և՛ Պողոս առաքեալի ասածներից—«ամեն մարդ թող իւր վերայ եղած իշխանութիւններին հնազանդուի, որովհետեւ իշխանութիւն չ'կայ, որ Աստծուց չ'լինի, և նոքա էլ, որոնք կան, Աստծուց են նշանակուած. ուրեմն՝ ով իշխանութեանը հակառակ կ'լինի, Աստծու հրամանին էլ հակառակ է» (Հռովմ. 13-1-2):—

Բարոյական վարձատրութեան առարկան կարող են լինել ոչ թէ միայն մարդու գործերը և վարմունքները, որոնք համաձայն են կամ հակառակ բարոյական օրէնքին, այլ և՛ բոլոր մտածութիւնները, զգացմունքը, խօսքերը և ուրիշ արտաքին նշանները, մէկ խօսքով—մարդու կեանքի ամբողջ ներքին ընթացքը: Յիսուս-Քրիստոսը ասում է՝ «եթէ մէկը իւր եղբոր վերայ զուր տեղը բարկանայ, նա մեղաւոր կ'համարուի դատաստանի առաջ» (Մատթ. 5-22): «Ասում եմ ձեզ, որ ամեն մի դատարկ բանի համար, որ մարդիկ կ'խօսեն—դատաստանի օրը պէտք է հաշիւ տան: Որովհետեւ քո խօսքերով կ'արդարանաս և քո խօսքերով էլ կ'մեղաւորուիս» (Մատթ. 12-36-37):

Բացի անձնական գործերից՝ մեզ կ'վերաբերին և՛ ուրիշների գործերը, եթէ մենք ենք եղել առիթ տուող նոցա գործողութիւն-

ների և ներքին ու արտաքին կեանքի ամբողջ ընթացքի թէ իբրև գլխավոր և թէ իբրև կողմնակի պատճառ: Իբրև գլխավոր պատճառ կ'երևանք այն դէպքում, երբ կամ մեր հրամանով և կամ մեր խորհրդով ուրիշի գործողութեան պատճառ ենք դարձել, այնպէս որ, եթէ դա չ'լինէր, այդ գործը չէր կատարուի: Այդպիսի պատճառ է հանդիսանում, օր. Գալիթ թագաւորը, որ իւր զօրավար Յովաքին հրամայեց Ուրիալին կռուի ժամանակ այնպիսի տեղ ուղարկել, որ նա սպանուի (Թագ. Բ. 11-13): Հերովդիադան, իւր ղստերը խորհուրդ տալով, Հերովդէսից Յովհաննէս Մկրտչի գլուխն է խնդրում: Իբրև կողմնակի պատճառ այն ժամանակ կ'երևանք, երբ մեր խորհրդով, խօսքով և կամ մեր օգնութեամբ՝ արդէն վաղուց որոշուած վճիռը՝ կ'հաստատենք, կամ թէ՛ մենք, որ կարող էինք, բայց չ'կամեցանք այդպիսի գործ կատարելուն արդելք հանդիսանալ: Այդպիսի պատճառ դարձող մարդիկ երևում են նոքա, որոնք իրանց երեխանց ոչ թէ միայն արգելք չեն լինում վատ գործեր անելու, այլ և իրանք մինչև անգամ մասնակցում են և դորանով զոցա գործունէութիւնը աւելի գրգռում: Նոյնը, հակառակ մտքով, կարելի է ասել և՛ ուրիշների արած բարի գործերի վերաբերմամբ: Ինքն ըստ ինքեան հասկանալի է, որ գլխավոր պատճառ եղողներին աւելի զովասանք և լանդիմանութիւն է հարկաւոր տալ, քան թէ կողմնակիներին—(Յովհ. 19-11): Յիսուս—Քրիստոսը ասում է—«Եթէ մէկը այս փոքր պատուիրաններից մինը քանդէ և այնպէս մարդոց սովորցնէ, նա երկնքի թագաւորութեան մէջ փոքր կ'կոչուի. իսկ ով որ կը կատարէ և կ'սովորցնէ, երկնքի թագաւորութեան մէջ մեծ կ'կոչուի» (Մատթ. 5¹⁹): «Ով որ ինձ հաւատացած փոքրներից մէկին կ'գալթակդեցնէ, լաւ կ'լինի, որ իշի երկանաբարը իւր պարանոցից կախէ և ծովը ընկնի: Վա՛յ աշխարհին՝ գալթակդութիւնների պատճառով. գալթակդութիւնը պէտք է զալ, բայց վա՛յ նորան, թէ ում ձեռքով կ'գալ գալթակդութիւնը» (Մատթ. 18⁶⁻⁷):

Մարդուս արած գործերը պէտք է բարոյապէս վարձատրուին, եթէ նոքա կատարուած են—ա) գիտակցաբար, հասկանալով նոցա ինչպէս օրինականութիւնը, այնպէս և՛ ապօրինութիւնը, և բ)՝ ազատ, բայց ոչ թէ հարկադրուած: «Այս եթէ իմ կամքով անեմ, վարձատրութիւն կ'ունենամ», գրում է Առաքեալը—(Կորնթ. Ա. 9-17): համեմ. Կորնթ. Բ. 9-7): Բայց որովհետեւ մեր գիտակցութիւնը և ազատութիւնը կարող են զանազան աստիճանի զարգացած և կատարելագործուած լինել, այդ պատճառով՝ այդ բարոյական վարձատրութիւնը պէտք է համապատասխանի նորան, թէ՛ այդ գործութիւնները ինչ

աստիճանի զօրեղ կամ թուլ կերպով են արտայայտուել և բացուել: Այդ պատճառով՝ Պիղատոսը, որ Աստծուն դատաստանի ենթարկեց, Յիսուս—Քրիստոսի ասելով, աւելի քիչ մեղք ունի, քան թէ նա, ով որ Նորան Պիղատոսի ձեռքն է մատնել (Յովհ. 19-11):

Բացի դորանից՝ բարոյական գործողութիւնները գնահատելու ժամանակ՝ պէտք է ուշադրութիւն դարձնել ինչպէս նպատակի և գործողութիւնների շարժառիթների, այնպէս էլ միջոցների և նոյն իսկ առարկայի վերաջ: Ով որ բարի գործ է անում միայն բարութիւն անելու սիրուց դրդուած, նա իւր առաքինութեան համար ամենամեծ պարգևի է արժանի, քան թէ նա, ով որ բարութիւն կ'անէ ուրիշ շարժառիթներից հարկադրուած. իսկ եթէ բարութեան հիմքում մեղսալի շարժառիթներ կան, այն ժամանակ նոյն իսկ բարութիւնը առաքինութեան նշանակութիւնը կորցնում է և Աստծու առաջ անընդունելի համարւում—(Մատթ. 6¹⁻¹⁸): Սորա նման էլ՝ ով մեղքը իւր ներքին տրամադրութեամբ է գործում, նա աւելի մեծ պատժի է արժանի, քան թէ նա, ով որ մեղքը ուրիշ շարժառիթներից դրդուած է անում: Ինչքան շարժառիթները քիչ լանցանք ունենան, այնքան քիչ դատապարտութեան կ'ենթարկուի և նոյն իսկ մեղքը: Բայց և այնպէս՝ այդ կանոնը չ'պէտք է այն կետի հասցնենք, որ բարի շարժառիթներով կամ նպատակներով վատ գործողութիւնները արդարացնենք: Միջոցները չեն կարող արդարանալ նպատակով—այլապէս՝ մենք մի այսպիսի անտեղի միտք թուլ կ'տալինք ասելու, թէ՛ Աստծու կամքը կարելի է կատարել միայն այդ միևնույն կամքը ոչնչացնելով:

Վերջապէս, որքան գործողութեան առարկան վեհ է և նորա վերաբերեալ օրէնքի պարտաւորութիւնը մեծ, այնքան վեհ կ'լինի առաքինութիւնը և պարգեւը, եթէ մարդս օրէնքի պահանջն է կատարում. և, ընդ հակառակին, որքան մեղքը մեծ լինի, այնքան էլ մեծ կ'լինի և՛ պատժը, եթէ նա օրէնքի հրամանները զանցառութեան է տալիս (Մարկ. 11²⁹⁻³¹. Մատթ. 12³¹⁻³²):

Բարոյական պատասխանատուութեան չեն կարող ենթարկուել—

1) անգիտակցաբար կատարուած գործողութիւնները, օրինակ, երեխաներին—մինչև նոցա գիտակցութեան հասնիլը,—հասակաւոր խելազարներին, նոյնպէս և՛ այն մարդոց արածները, որոնք զոցա ակամայ են կատարել՝ օրէնք չ'գիտենալով: Պողոս առաքեալը ասում է—«մինչև օրէնքի հաստատուիլը աշխարհիս մէջ մեղք կար. բայց ձե՛ մեղք չի համարւում, ուր որ օրէնք չ'կար» (Հռովմ. 5-13): Միայն օրէնք չ'իմանալն էլ մարդուն չի կարելի ներել, եթէ այդ իւր

պատճառով է եղել, երբ նա թէ կարող էր և թէ պէտք է օրէնքը իմանար, միայն թէ՛ ալդ չի կամեցել (Յովհ. 16-2, համեմ. Հռովմ. 1¹⁹⁻²⁰ 10, 18-21): 2) Ստրկօրէն կատարուած գործերն ևս չ'պէտք է պատասխանատուութեան ենթարկուին (Կորնթ. Ա. 9¹⁷ Կորնթ. Բ. 9-7): Մարդս մեղադրուած չէ և՛ ալն դէպքում, երբ օրէնքով պահանջուած գործողութիւնները չեն կատարուել ուրիշ պատճառներից հարկադրուած, որոնք են՝ հիւանդութիւնը և ուրիշ անալիկալ պատահարները, և ալն: Միայն ալդ դէպքում ալ ևս պէտք է մըտքում ունենալ, որ բարոյական պատասխանատուութիւնը ներկայ ժամանակովս չի կարող սահմանափակուիլ. նա իւր մէջ պարունակուած է և՛ անցեալը, ալնպէս որ, եթէ մի որ և է լալանի բարոյական գործ կալ, որը ներկայ ժամանակս մարդու համար անհնարին է դարձել, ալդ վերադրուած է նորա թուլութեանը, որ նա դորան իւր առաջուալ անբնական կեանքով ալդ դրութեան է հասցրել:

Ծանօթութիւն: Մեր բոլոր գործերը բարոյական օրէնքի հետ կամ համաձայն են, կամ հակառակ. նոքա կամ բարոյապէս բարի են լինում, կամ բարոյապէս չար: Բարոյական տեսակետից նախելով—անտարբեր գործեր չեն եղել և չեն էլ կարող լինել: Եթէ մարդս երբեմն անորոշ է կամ սնվճողական դրութեան մէջ է լինում, կամ ինչպէս ասում են, բարոյապէս ոչ սառն է եղել և ոչ տաք, ալդ դէպքում նորա անվճողականութիւնը ևս մի տեսակ չարութիւն կամ անբարոյականութիւն պէտք է համարել: Բարութեան և չարութեան աստիճանները կարող են զանազան լինել, բայց երբէք չի կարող ալնպիսի գործ պատահել, որ ոչ բարի լինի և ոչ՝ չար:

ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ԽՈՒՄԻՆՈՒԹԵԱՆ ՅԱՏԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ—ԿԱՐԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԱՆՀՐԱՍԵՇՏՈՒԹԻՒՆԸ. ՆՈՐԱ ԳԵՐԱԶԱՆՅՈՒԹԻՒՆԸ ԶԵՍԱՆՈՍԱԿԱՆ ԱՌԱՔԻՆՈՒԹԻՒՆԻՑ:

Քրիստոնէական առաքինութիւն ասելով՝ պէտք է հասկանալ ինչպէս մարդուս առանձին բարոյական ընտիր գործողութիւնը, քրիստոնէական հաւատի համաձայն, Աստուածային չորհրդի աջակցութեամբ, ալնպէս էլ նորա հոգու նոյն-իսկ ձգտումը իւր ներքին և արտաքին կեանքը Աստուծո կեանքին լարմարացնելու:

Այս բացատրութիւնից ալն է առաջ գալիս, որ առաքինութիւնը պէտք է մարդուս անկեղծ ցանկութիւնից բղիթ՝ աշխատելով ամեն բանում անպայման կերպով Աստուծո կամքը կատարել: Ով բարութիւն է անում ուրիշ շարժառիթներից դրդուած և չի՝

կամենում Աստուծո կամքը անկեղծութեամբ կատարել, նա չի կարող բարոյապէս բարի մարդ համարուիլ: Ալդպիսի գործողութիւնները միայն առաքինութեան կերպարանք ունին, առանց նորա դրութիւնը ունենալու (Տիմ. Բ. 3-3), որոնք փարիսէական առաքինութիւն են համարուել և միշտ Փրկչից խիստ հալածուել (Մատթ. 23): Միւս կողմից՝ քրիստոնէական առաքինութիւնը պէտք է ամբողջ բարոյական օրէնքի ճիշտ կատարելու հետեանք լինի (Մատթ. 5-10, Յակ. 2-10): Կասկած չ'կալ, որ ալդպիսի առաքինութիւնը, արդարութիւնը և կամ սրբութիւնը մեր ներկալ դրութեամբ մեղ համար անմատչելի է (Յովհ. Ա. 1⁸⁻¹⁰): Բայց եթէ մենք չենք կարող մեր ոյժերով լիակատար արդարութեան հասնել, ալն ժամանակ մեղ մնում է միայն բարութիւն սիրել, նորան հետեւել և միշտ աւելի և աւելի աշխատել Աստուծո պատուիրանները կատարել: Իսկ Աստուածային անսահման ղթութիւնը՝ բարութեան մասին ունեցած մեր ալդ եռանդն անգամ՝ մեղ համար առաքինութեան տեղ է ընդունում: «Ալա է», ասում է Պօղոս առաքեալը՝ «եթէ ամեն ժամանակ բարութեան նախանձաւոր լինիք» (Գաղ. 4-18): Քրիստոնէական առաքինութեան վերոյիշեալ լատկութիւններին պէտք է աւելացնել հաստատամտութիւնը եւ անդրդութիւնը: Հոգու բարութիւն անելու փութանցիկ ձգտումները իսկական առաքինութիւն չեն կազմում, որովհետեւ դոքա կարող են արտալատուիլ և՛ արատաւոր մարդոց մէջ, ինչպէս նոքա շուտ ծաղում են, ալնպէս էլ շուտ անլատանում: Պատահում է, որ մարդիկ «մի ժամանակ հաւատում են, իսկ փորձանքի միջոցին հեռանում» (Ղուկ. 8-13): Թէ և բարոյական կեանքի մէջ ալդպիսի անհաստատամտութիւնը մարդուս բարի գործերի բարոյական արժէքը չի խլում, բայց և ալնպէս իսկական առաքինութեան իրաւունք էլ չի տալիս: «Ով որ մաճը կ'ըռնէ և լիտ կ'նալէ, ասում է Փրկիչը, նա Աստուծո թաղաւորութեան համար անլարմար է» (Ղուկ. 9-63): «Ներկմիտ մարդը իւր ճանապարհներում անհաստատ է» (Յակ. 1-3): Իսկապէս՝ առաքինի մարդը նա է, որ, սովոր լինելով Աստուծո օրէնքի համեմատ ալրել, Նորա զեկալարութեամբ, միշտ «կատարեալ, և ամեն բարի գործերի համար պատրաստ, մարդ է» հանդիսանում (Տիմ. 23-17): Աստուծո խօսքը առաքինութիւնը ալդ մտքով է հասկանում, երբ զրական կերպով է հրամայում—«Հաստատ եղէք, անշարժ կացէք, և ամեն ժամանակ Տիրոջ հաճելի շատ գործեր արէք, զիտենալով, որ ձեր աշխատութիւնը Տիրոջ առաջ պարապ տեղ չի անցկենալ» (Կորնթ. Ա. 15-38): Միայն թէ ալդպիսի դէպքերում պէտք է ալն-

պէս անել, որ կատարուելու գործերի վերալ ժամանակը արդար չափով բաժանուի: Եթէ վատ բան է անում նա, որ, միայն հասարակական գործերի լետեից ընկնելով, իւր ընտանեկան պարտքերը բոլորովին մոռանում է, աւելի վատ կ'անէ նա, որ՝ այս բանը պատճառ բռնելով՝ ինքն իրան քրիստոնէական ամեն տեսակ օգտաւէտ գործերից չեւտ կ'կանգնեցնէ. կամ՝ ինչպէս և՛ նոքա, որոնք բարեպաշտութեան մասին խօսք եղած ժամանակ շուտով իրանց հասարակական և տնային գործերը մէջ կ'ընեն, թէ և պատրաստ են դոցա էլ մոռանալ, երբ իրանց առաջ երես-երեսի կ'կանգնեն թէ իրանց զբօսանքները և թէ՛ դուարձութիւնները: Ով որ կամենում է իսկապէս սրտով գործ կատարել, նա էլ կարող է ամեն բանի համար ժամանակ գտնել, բարեգործութեան ընդհանուր պարտքերը խոհեմութեամբ կատարելով, առանց իւր անձնական պարտականութիւններին միաս տալու:

Վերջապէս՝ քրիստոնէական առաքինութիւնը պէտք է հիմնուած լինի քրիստոնէական հաւատի վերալ և միշտ էլ հաստատ լոյս ունենալ Աստուածային Ամենազօր շնորհքի օգնութեան վերալ, հասկանալով, որ՝ առանց դորա օգնութեան, առաքինութիւնը կատարեալ չի կարող լինել: Աստուծո խօսքը պարզ ասում է, որ նորա (առաքինութեան) ցանոգը—Հայր Աստուածն է (Մատթ. 15-13 Յովհ. 15-2), («սերմը») Աստուծո խօսքը (Պետր. Ա. 1-23), («արմատը և հիմքը») —Քրիստոս (Յովհ. 15-3. Կորնթ. Ա. 3-11. Եփ. 2-20) «կենսատու և շրացուցիչ զօրութիւնը» —Սուրբ Հոգին (Հովհ. 8-14-15. Կորնթ. Ա. 12-3-11. Տիմ. 2-11-12. 3 զԷ. 4-7. Գաղ. 5-22-23):

Առաքինութիւնը մեզ համար շատ կարեւոր է և անհրաժեշտ: Աստուած մարդուն նորա համար ստեղծեց, որ նա առաքինութեան և կատարելութեան մէջ լառաշաղիմութիւն ցոյց տալ: Այդ պատճառով՝ նորան Իւր Պատկերի նման ստեղծեց, Իւր գաշը կապեց և օրէնք տուեց —ամեն տեսակ անարդարութիւնից զուշացնելու նպատակով: Երբ մարդս շեղուում էր Աստուծոց, Աստուածային Նախախնամութեան բոլոր կարգադրութիւնների զլիաւոր նպատակը անէր ինում, որ նորան կրկին առաքինութեան ճանապարհը բերէ և դէպի լաւատեսական երանութիւնը տանի: Դորա համար են խոստումները և լալտութիւնները. դորա համար են օրէնքը և մարգարէները. դորա համար Աստուծո Որդին խշխարհ եկաւ. դորա համար են Ս. Հոգու շնորհքը և Ս. Եկեղեցին՝ Իւր փրկ սրար հաստատութիւններով և խորհուրդներով: Ամեն կողմից երախտապարտ քրիստոնեան իւր սէրը և շնորհակալութիւնը Աստուծոն ինչպէս

պէտք է լալտէ, եթէ ոչ՝ միայն նորանով, որ կարողանալ Նորա կամքը սրբութեամբ կատարել, իսկ առաքինութեան մէջ էլ լառաշաղիմութիւն ցոյց տալ: «Եթէ Ինձ սիրում էք, հապա Իմ պատուիրաններս էլ կ'պահէք»: «Ով Իմ պատուիրաններն ունի և պահում է նոցա, նա է, որ Ինձ սիրում է» (Յովհ. 14-15-21): Բոլոր վսեմ խոստումները և բարիքը, որոնք քրիստոնէին լաւատեսականութեան մէջ են սպասում, միայն բարեգործ մարդոց սեպականութիւնն են կազմում (Մատթ. 25-34-46):

Անկասկած՝ բնական առաքինութիւնը, իբրեւ բնական և բարոյական օրէնքի համեմատ արած բարութիւն, չի կարող չար լինել, ուստի՝ և՛ չի կարող Աստուծոն, որ Վեհագոյն Բարութիւն է կազմում, անընդունելի և անհաճօ համարուիլ: Ինքը՝ Յիսուս-Քրիստոսը՝ հեթանոսների մէջ անգամ քաջալերում էր օրտի բարի արած լալտնում է և արդար բան բռնում—Նորան ընդունելի է» (Կորնթ. առ. 10-34-35): Միայն քրիստոնէական առաքինութիւնն է, որ՝ իւր կատարելութեամբ, բնական առաքինութիւնից զերազանցում է: Քրիստոնէական առաքինութեան վերեւ լիշած բոլոր լատկութիւններից ոչ մէկը իւր ամբողջութեամբ չի կարող բնական առաքինութեանը վերադրուել, իսկ մի քանիսներից էլ նա բոլորովին չի ունենալ: Քնական առաքինութիւնը ծագում է ոչ թէ միայն նորանից, որ մարդս անկեղծութեամբ ինքը լինի որոշած բարութիւն անել, կամ թէ զրդուած լինի սիրուց, կամ Աստուծոն փառաբանելուց և կամ մերձաւորներին բարիք անելուց. ոչ. նա առաջ է եկել ան ինչ, կամ ան ինչ մասնաւոր գործերից ծագած բնական տրամադրութիւնից, անձնական շարժառիթներից, ուստի և՛ դորա արտալատկութիւնները փութանցիկ նշանակութիւն ունին: Ծիշտ հասկացողութիւն չ'ունենալով Աստուծո և թէ դէպի մարդն ունեցած Նորա վարաբերութեան մասին, բնական մարդը չի կարող ունենալ ան կատարեալ և վեհ շարժառիթները, որոնք անմիջապէս կապուած են այդ զիտակցութեան հետ և որոնց պատճառով քրիստոնէական առաքինութիւնը առաջին տեղն է բռնում: Բացի դորանից՝ բնական առաքինութիւնը մարդու բնական ոլթերով է կատարուում, որոնք քալբալուած են և հեշտութեամբ հակում են դէպի շարութեան կողմը: Քրիստոնէին առաքինութեան ասպարիզում օգնող է հանդիսանում Աստուածային շնորհքը (Յովհ. 15-1-6. Կորնթ. Ա. 15-10. Կորնթ. Բ. 3-5. Փիլ. 2-13): Նորան են տրուած «կեանքի և

բարեպաշտութեան վերաբերեալ Աստուածային բոլոր զօրութիւնները» (Պետր. Բ. 1₃₋₉). Նա է ստացել Աստուած Խօսքը, Որ կարող է նորան իւր փրկութեան համար խմաստութիւն պարգևել (Մատթ. 4₄). Պետր. Ա. 2₃. Տիմոթ. Բ. 3₁₅₋₁₇). Նորա առաջն է կանգնած Քրիստոսի բարոյական կատարելութեան ամենավսեմ պատկերը (Մատթ. 11₂₉. Յովհ. 13₁₅₋₃₄. Փիլ. 2₅. Եբր. 7₂₅. 12₁₋₂). Նորան է բաշխած Սուրբ Հոգու շնորհքի անսպառ աղբիւրը որով վերանորոգում, ամրանում և զարգանում են մարդուս բոլոր զօրութիւնները (Յովհ. 7₃₇₋₃₉. Գործք առ. 2₄₋₁₇. 18₃₃. Տիմ. 3₆₋₇. համեմ. Կորնթ. Ա. 12₄₋₁₄. Մատթ. 28₁₉. Ղուկ. 22₁₉₋₂₀. Յովհ. 20₂₂₋₂₃).—ուստի և՛ նորա առաքինութիւնը կարող է կատարելութեան ամենաբարձր աստիճանի վերայ կանգնել, որպիսի զարգացման չի կարող հասնել բնական առաքինութիւնը (Յովհ. 15₁₋₃): Այդպիսի հոգևոր ղէնքով զինուած՝ ամեն մի քրիստոնեայ կարող է Ս. Պօղոս առաքեալի հետ ասել—«ամեն բան կարող եմ անել Յիսուսի միջոցով, Որը ինձ ուժ տուեց» (Փիլ. 4₁₃): Վերջապէս՝ արդասիքների վերաբերեալ պէտք է աչս ևս ասել, որ բնական առաքինութիւնը՝ քրիստոնեականի հետ համեմատելով, մեղաւոր մարդուն լիակատար խաղաղութիւն չի տալիս, նորա մէջ չի ոչնչացնում Աստուած առաջ իրան մեղաւոր համարելու զգացմունքը. Նորա հետ չի հաշտեցնում և փրկութեան գործին չի նպաստում (Հռովմ. 6₂₂. Պետր. Բ. 18₁₁).—

ՇՆՈՐՀՔ ԵՒ ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆ.

ՇՆՈՐՀՔԻ ԱՆՀՐԱՃԵՏՏՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՆՈՐԱ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆԸ
ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏ.

Մարդս իւր բնական, վնասուած դրութեամբ, ինքն ըստ ինքեան չի կարող բարոյապէս վերածնունել, նոր աստուածահաճող կեանք սկսել և փրկութեան հասնել. Մեղքի մէջ ընկնելուց չեա, Առաքեալի ասելով, մարդուն մնաց միայն բարութիւն անելու ցանկութիւն և բարի գործ կատարելու ձգտումն, միայն թէ ալդ իրագործելու համար զօրութիւն չ'ունէր, այնպէս որ՝ «բարութիւն» որ ուզում էր, չէր անում, ալ չարութիւն՝ որ չէր ուզում, այն էր անում» (Հռովմ. 7₁₀): Մարդուն վերստեղծել, մեղքի կապանքներից ազատել և նորից բարութեան ճանապարհի վերայ կանգնեցնել— Աստուածային շնորհքի գործողութեան առարկան է կազմում: «Աստուածային շնորհք» ասելով պէտք է հասկանանք ամեն մի պարզեւ, որն Աստուած մարդոց տալիս է իւր սիրուց զրդուած, նոցա

կողմից առանց մի որ և է ծառայութիւն սպասելու, օր. կեանք, առողջութիւն, հոգեկան ընդունակութիւններ, բարօրութիւն, և այլն: Աւելի նեղ, իսկական, մտքով վերցրած—շնորհքը Աստուածային մի առանձին զօրութիւն է, որը մեզ է տրուել մեր Փրկչի արած ծառայութիւնների պատճառով, որի նպատակն է մեզ արդարացնել և լուսաւորել, և ապա՝ դէպի լաւիտեանական երջանիկ կեանք տանել: Մեզ համար փրկութիւն ցանկացող Աստուած անսահման զթութեամբ՝ Նորա ամենազօր շնորհքը բոլորին փրկութեան է հրաւիրում: Եւ ամեն մի մարդ, որ հաւատում է և ցանկանում Աստուածային շնորհքի փրկարար զօրութիւնը և աշխատում, Քրիստոսի կատարած փրկարար ծառայութիւնների պատճառով, նորանով զինուել, —նորան մեզ համար անտեսանելի և անըմբռնելի կերպով ստանում է միայն մկրտութեան խորհրդի միջոցով: Աստուածային ալդ շնորհք՝ զորա միջոցով մարդու մէջ մտնելով և անմիջապէս Նորա բնութեան վերայ ազդեցութիւն անելով, նորան հոգեպէս վերածնեցնում է, և դորանով մարդուս փրկութեան հիմքը դնում: Յետոյ, նորա մէջ իւր գործողութիւնը շարունակելով, միւս խորհուրդների միջոցով,—Աստուածային շնորհքը մարդուս հոգեկան կեանքը պահպանում է, երբ որ նա արդէն նորա մէջն է մտել, և նպաստում է ամենավսեմ բարոյական կատարելութեան հասնելուն: Այդպիսով՝ նա նորան հարկաւոր է նորա հոգևոր—բարոյական կեանքի ամեն հասակում—թէ սկզբումն, թէ շարունակութեան մէջ և թէ բարոյական կատարելութեան բարձր աստիճանների վերայ: Ալդ բանը անմիջապէս հաստատում է Ինքը՝ մեր Տէր Յիսուս-Քրիստոսը: Նա ասում է—«Ոչ ոք չի կարող Ինձ մօտ գալ, մինչև որ Ինձ ուղարկող Հայրը նորան Իւր մօտ չ'ըրաւէ» (Յովհ. 6₄₄): «Եթէ ոչ ոք ջրով և հոգով չ'ծնի, նա չի կարող երկնքի թաղաւորութիւնը մտնել (Յովհ. 3₅): «Ինչպէս որ ուռը (ճիւղը) չի կարող ինքն իրան պտուղ բերել, եթէ որթի վերայ չէ հաստատուած, այնպէս էլ դուք չէք կարող, եթէ Ինձ վերայ հաստատուած չ'լինիք: Ես որթն եմ, իսկ դուք՝ ուռը. ով Ինձ վերայ է հաստատուած, իսկ Ես էլ նորա վերայ, նա շատ պտուղ կ'ըրէ, որովհետև առանց Ինձ ոչինչ չէք կարող անել» (Յովհ. 15₄₋₅): Մի ժամանակ էլ Պետրոս Առաքեալին ասաց—« Ես քո մասին խնդրեցի, որ քո հաւատը չ'պակասի» (Ղուկ. 22₃₂) և մեզ բոլորիս էլ աղօթք անել սովորեցրեց այնպէս—« Մեր Հայր... մեզ փորձանքի մէջ մի ձգիր, ալ փրկիր մեզ չարից» (Ղուկ. 11₄): Պօղոս առաքեալն ևս ասում է՝ թէ «Նա, որ ձեր մէջ բարի գործեր սկսեց, մինչև Յիսուս-Քրիստոսի որը պիտի նոյնը կատարէ» (Փիլ.

1-6): Այդ բոլորից երևում է, որ, առանց Հայր Աստծու անմիջական աջակցութեան, առանց Նորա շնորհքի, մարդս չի կարող Քրիստոսին զիմել և, ս. Հոգու զօրութեամբ էլ չ'վերածնուած, Աստծութեալաւորութիւնը, կամ Քրիստոսի եկեղեցին, մտնել՝ առանց Քրիստոսի հետ անմիջական հաղորդակցութիւն ունենալու. առանց Նորա կենսատու զօրութիւնը ընդունելու և իւրացնելու, մարդուս հոգեոր-բարոյական կեանքը չի կարող զարգանալ և կազդուրուել: զօրութիւն չի կարող ունենալ ոչ մի հոգեոր պտուղ և ոչ մի առաքելութիւն, որովհետեւ վերածնուածներ չեն հոգեոր պտուղները—«սէրը, խնդութիւնը, խաղաղութիւնը, երկայնամտութիւնը, քաղցրութիւնը, բարութիւնը, հաւատարմութիւնը, հեղուկութիւնը և ժուժկալութիւնը» Աստուածային շնորհքի պտուղներն են (Գաղ. 5 22): Վերջապէս, առանց Աստուածային շնորհքի, մարդս չի կարող և՛ մինչեւ իւր կեանքի վերջը ապրել: Բայց եթէ ասում է, թէ՛ մարդս կարող է իւր փրկութեանը հասնիլ, ալդ կ'նշանակէ, որ նա՝ շնորհքի հետ միասին՝ ինքն է իւր փրկութեան գործը կազմակերպում և իւր բարոյական վերածնութեան գործում մասնակցութիւն ցոյց տալիս: Մարդուն շնորհելով բանականութիւն և ազատութիւն, ցոյց տալով նորան բարոյական կատարելութեան ճանապարհ, Աստուած կամենում է, որ մարդս ինքն իւր նշանակութիւնը հասկանալ իւր բարոյական ազատ գործունէութեան ասպարիզում, որ նա իւր սիրտը պատրաստէ Աստուածային շնորհքը ընդունելու: Իւր շնորհքի ազդեցութեամբ մարդոց իւր մօտ հրաւիրելով, Աստուած նոյա ազատութիւնը երբէք չի բռնաբարում: «Ահա ես դռանը կանգնած եմ և բաղնիքում եմ, ասում է Փրկիչը, եթէ որ մէկը իմ ձայնս լսէ և դուռը բաց անէ, նորա մօտ կ'մտնեմ և նորա հետ ընթրիք կ'անեմ, և նա էլ՝ ինձ հետ» (Յայտն. Յովհ. 3-20): Նա ինքը, փրկարար զօրութիւն լինելով, երբէք մեզ, առանց մեր ցանկութեան և կամ մասնակցութեան, չի փրկել:

ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ԾՆՈՐՀՔԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ ՄԱՐԴՈՒՍ ՎԵՐԱՅ, ԱՍՏՈՒՆ ԴԻՄԵԼՈՒ ՄԻՋՈՑԻՆ:

Ճանապարհները և եղանակները, որոնց միջոցով Աստուածային շնորհքը ազդեցութիւն է անում մարդու վերալ, երբէք նորա ազատութիւնը չ'սահմանափակելով, կարող են լինել, և թէ լինում էլ են, չատ զանազան: Միայն թէ՛ նոցա բոլորին երկու տեսակ կարելի է համարել—բնական և զերբնական: Մարդուս հոգին, իւր

բնութեամբ, որ Աստծու պատկերն է կրում, պէտք է իւր Նախապատկերին, ալսինքն՝ Աստծուն ձգտի: Իսկ եթէ ալդ չի լինում, դորա պատճառն այն է, որ մարդ զանազան մեղքերով շղախուած է: Աստուածային շնորհքը հէնց դորանում էլ օգնում է մարդուն—նա կամ անմիջապէս նորան զօրութիւն է տալիս ալդ մեղքի հանգոյցները քարուքանդ անելու, նորա մէջ դժգոհութիւն չարուցանելով թէ՛ դէպի իւր անձը և թէ՛ դէպի իրան շրջապատողները,—կամ տեսանելի բնութեան և թէ իւր և ուրիշների կեանքի մէջ չառաջացած զանազան արտաքին անցքերի միջոցով: Վերջին դէպքում Աստուածային շնորհքը, արած մեղքերի համեմատ, ոմանց ենթարկում է զանազան հիւանդութիւնների, թշուառութիւնների, անարգութեան, ստրկութեան, և այլն. ոմանց ուշադրութիւնը դարձնել է տալիս տեսանելի բնութեան զեղեցկութեան և Աստուածային տաճարների չքնաղութեան վերալ, որոնցով նոցա հեռացնում է ունայն աշխարհիս հրապուրներից. մի քանիսների էլ կեանքին բոլորովին հակապատկեր կեանք է ներկայացնում, որոնք են, օրնահատակութիւնը և կամ անձնուրաց և թէ Աստուածահաճոյ կեանքի ուրիշ օրինակները, և այլն: Աստուածային շնորհքի ալդ շեղործութիւնն աւելի արտապալուում է Աստուածային Խօսքի միջոցով: Որն ասում է—«Անդառնութիւն տուող հոգին է, մարմինը ոչինչ օգուտ չի կարող տալ. այն խօսքերը, որ ձեզ հետ խօսում եմ, հոգի են և կեանք» (Յովհ. 6 63): Այդպիսի եղանակներով աստուածային շնորհքը մարդուն հակացնում է իւր մեղաւորութիւնը և վրտանդաւոր դրութիւնը, հետն էլ՝ մեղքի քաղցրութեան հակառակ, զգալ է տալիս կեանքի և բարութեան քաղցրութիւնը և ապա դոցանով մեղսալի կեանքից հեռացնում, նախապէս կանգնեցնելով նորան բարութեան և չարութեան մէջ եղած անտարբերութեան կետի վերալ: Շնորհքի ազդեցութեամբ առաջ եկած ալդ կերպ դրութիւնը նման է Աւետարանի մէջ լիշած անառակ որդու դրութեանն, երբ նա, սովից մեռնելով, «խելքի եկաւ» ալսինքն՝ լիշեց իւր Հօր առնը և այն բաւականութիւնը, որ ուրիշները իւր Հօրից ստանում են: Դորանից լետոյ թողնում է մարդուն, իւր ազատ ոգուն—իւր վիճակը որոշելու՝ կամ Հօր մօտ վերադառնալ, Նորան զիմել, կամ անգթութեամբ և չամառութեամբ մեղքերը շարունակել:

Աստուածային շնորհքի ներշնչմանը ազատ կերպով ենթարկուելով՝ ընկած մարդը, Աստծու Խօսքի ազդեցութեամբ, հասկանում է, որ ինքը մեղանշական է և Աստծու առաջ անչափ լանցաւոր: Դորա հետևանքն այն է, որ նա իւր մեղքերը զղջում է և

տղրում. հասկանում է իւր անդօրութիւնը՝ ալդ ընկած տեղից
վեր կենալու, ուստի և՛ կողմնակի՝ օգնութիւն է ցանկանում—«ես
սովածութիւնից մեռնում եմ», ասում էր ալդպիսի դրութեան մէջ
անսռակ որդին (Ղուկ. 15-17). «Բնչ անենք», հարցնում էին և՛
Պետրոս առաքեալի քարոզը լսող հրէաները: Եւ ահա՝ ալդպիսի
դրութեան մէջ, որը լուսահատութեան մօտիկ է, Աւետարանի խօս-
քերը, ինչպէս երկնքի ցօղ, ընկնում են մարդու սրտի չոր ու ցամաք
հողի վերայ, փափկացնում են նորան, նորա մէջ հաւատ են զարթեց-
նում, որը, նորան լուսահատութիւնից պաշտպանելով, այն կետի է
հասցնում, որ նա անկեղծ ազօթքով օգնութիւն է խնդրում: Ընդու-
նելով Աստծուն իբրեւ Գառաւոր և Պարզեատու, Աւետարանը նորան
համարում է և՛ իբրեւ Ամենաբարի Հայր, Որը բոլորին փրկութիւն է
ցանկանում, ուստի և՛ փրկութեան ու մաքրութեան խորհրդով մեզ
ինչպէս «կեանքի, աշնպէս և՛ բարեպաշտութեան բոլոր զօրութիւն-
ները և միջոցները տալիս է»: Այդ բոլորից լետոյ՝ Աստծու Խօսքը ա-
սում է — «միայն հաւատա՛ Յիսուս-Քրիստոսին, և կ'ազատուիս» (Գործք
առ. 16₃₁): Ալդպիսով՝ նա անկեղծութեամբ հաւատում է և ընդու-
նում՝ Հայր Աստծուն, Նորա Որդուն և Սուրբ Հոգուն, մեր Փրկչի
խաչի վերայ արած ծառայութիւնները և սուրբ Հոգու բարեբար
ազդեցութիւնը, Որի օգնութեամբ մենք կարող ենք մեղքին հակա-
ռակ կենալ և նորան լաղթել: Զղջալու ալդպիսի հաւատը, Աստու-
ածային շնորհքի ազդեցութեամբ, նորան զրգում է իւր մեղանշա-
կան դրութիւնից կանգնելու նպատակով վճռական ոյժ գործ ածել,
մօտենալ իւր Հօրը և, անառակ որդու նման, ասել—«Հայր, ես
մեղք եմ գործել երկնքի և Քո առաջ. այլ ես արժանի չեմ Քո
որդին կոչուելու. ընդունիր ինձ Քո վարձկաններից մէկը (Ղուկ.
15₁₈₋₁₉): Զղջացող մեղաւորի վճռական դիտաւորութիւնը, որ պէտք
է իրան Աստծու ծառայութեանը նուիրէ—դիմելու վերջին պորձն է
համարում: Դորանից լետոյ՝ նորան միայն մնում է Քրիստոսի հետ
Մկրտութեան խորհրդի միջոցով միանալ և Սուրբ Հոգու շնորհքը
ընդունել: Այն ժամանակ Աստուածային շնորհքը նորա առաջ է
գալիս իւր մաքրող, սրբող, կազդուրող և ուրախութիւն ու մխի-
թարութիւն պատճառող զօրութեամբ, որը արտայայտում է Մկրտու-
թեան, Դրոշմի և Հաղորդութեան խորհուրդների միջոցով: Դորա-
նից լետոյ՝ նա դառնում է հաւատացող քրիստոնեայ, բարոյա-
պէս նորոգուած (Վորնթ. Բ. 5₁₇), և արդարութեամբ ու ճշմարիտ
սրբութեամբ տոգորուած նոր մարդ (Եփ. 4₂₂₋₂₄), սիրող Հօր սի-
քելի որդի (Հռովմ. 8-15. Յովհ. 1₁₂₋₁₃), որը ապրում է Հօր տանը՝

Նորա հետ ամենասերտ լարաբերութիւն և համաձայնութիւն պահ-
պանելով:

ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՇՆՈՐՀՔԻ ԱԶԴԵՅՈՒԹԻՒՆԸ ՄԱՐԳՈՒՍ ՎԵՐԱՅ,
ԱՍԾՈՒՆ ԴԻՄԵԼՈՒՅ ՅԵՏ. ՀՈԳԵՒՈՐ—ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԻ
ԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐԸ:

Վերադարձը կամ վերածնութիւնը ս. մարդիկ «Նոր սկզբունք
ընդունող», «Նրիտասարգ դարձող» մարդոց դրութիւն են անուա-
նում, նորան համարելով հոգևոր կեանքի առաջին աստիճան: Այդ
աստիճանի վերայ մարդս հոգևոր մանուկ է ճանաչում: Ալդպիսի
դրութեան մէջ վերածնութեանը, որոնք զիւր ևս բարու-
թիւն անելու մէջ չեն կազդուրուած, զանազան վշտեր էլ իրանց
վերայ չեն փորձած, եթէ Աստուածային շնորհքը բաց թողնէր, այն
ժամանակ նոքա իսկոյն և եթ կ'ոչնչանային: Այդ պատճառով՝ շնորհ-
քը ամենից առաջ մարդուն ամեն բանում իւր օգնութիւնն է ցոյց
տալիս, մինչև անգամ մարմնաւոր կարիքների մէջ, և ապա նորա-
նից շատ անբաղդութիւններ հեռացնում: Երբ որ Աստուածային
շնորհքը մարդուն հասկացնում է, թէ՛ պէտք է Աստծու վերայ լուս
դնել, այն ժամանակ Նա նորան իւր ոյժերի համմատ, աստիճա-
նաբար, զանազան փորձութիւնների մէջ է ձգում, որպէս զի մարդս
կարողանալ բոլոր զժուարութիւնները համբերութեամբ տանել: Եւ
այդ շարունակում է, մինչև որ մարդս փոքր առ փոքր ընտելա-
նում է և հմտանում: Այդ փորձանքները մարդու համար անհրա-
ժեշտ են՝ բարի գործեր անելու մէջ ամրապնդուելու նպատակով: Մար-
դու ալդպիսի փորձանքների ենթարկելով, Աստուածային շնորհքը
նորան ոչ թէ միայն բաց չի թողնում, այլ և՛ միշտ իւր ազդեցու-
թեամբ զինում է և կազդուրում:

Զանազան փորձանքների դէմ ունեցած կռիւը, մշտական աշ-
խատանքը, համբերութիւնը, և՛ շնորհքի ազդեցութեան տակ կա-
տարուած՝ միւս առաքինութիւնները, մէկ կողմից, նորա հոգին բո-
լոր մարմնական և զգայական ձգտումներից մաքրում են, իսկ՝ միւս
կողմից՝ ամրապնդում—բարի գործ անելու, և ոյժ տալիս—հեշտու-
թեամբ Աստուածային պատուիրանները կատարելու:

Երբ որ մարդս, Աստուածային շնորհքով, սկսում է բաւակա-
նին առաջ գնալ և կատարելագործուիլ, այն ժամանակ սատանան
ամենալին կերպ աշխատում է նորա մէջ հպարտութեան և ինքնա-
դոհութեան կիրք առաջացնել և ալդպիսով նորան Աստծուց հե-

ապրիլի 1-ին Այդ պատճառով՝ եթէ չնորհքը նկատում է, որ մարդուս մտքում մի որ և է կասկած է ծագել, այն ժամանակ՝ իսկոյն և եթ՝ փորձանքներ է ուղարկում, որ նա՝ իւր անգորութիւնը զգալով՝ կըրկին խոնարհութեամբ Աստծուն դիմէ, չ'խնայելով՝ և՛ իւր օգնութիւնը թէ մեծ և թէ փոքր վտանգներէ միջոցին:

Երբ մարդս բոլորովին խոնարհւում է Աստծու առաջ և մանկական հաւատարմութիւն և սէր ցոյց տալիս, այն ժամանակ Աստուածային չնորհքը, առանց արգելքի, մտնում է նորա հոգումէջ և բոլորովին մաքրում և լուսաւորում: Ով աղպիսի Աստուածային չնորհքի արժանանում է և երկնային ամենալինձ զուարճութիւն ստանում, նա երբէք թող չի տալ, որ իւր սիրտը մտնէ այն, ինչ որ զգալական է և տարփալի, որովհետեւ նա արդէն ուրիշ, վսեմ՝ ձգտումն է ձեռք բերել:

Հոգևոր վերածնութեան այդ աստիճանը կոչւում է հոգևոր լուսաւորութիւն:

Մարդս հոգևոր կեանքի ցոյց տուած բոլոր աստիճանները անցնելով, վերջապէս, վերածնութեան, մաքրութեան և լուսաւորութեան միջոցով՝ «կատարեալ մարդ» է դառնում: Աղպիսի անձնաւորութիւնը բարոյական կատարելութեան այդ աստիճանի վերաջ հասնում է և՛, որքան ներկալ կեանքումն հնարաւոր է, բարոյական ազատութեան բարձր աստիճանին: Նա արդէն օրէնքից բարձր կանգնած է համարում: Փոխանակ բնական անգորութեան, նա իւր մէջ մի այնպիսի չնորհատու գորութիւն է զգում, որ նորանով ամեն քան կարողանում է անել, մինչև անգամ զանազան հրաշքներ:

Մ Ե Ղ Ք:

Աստծու Օրէնքից թէ գործով, թէ խօսքով և թէ մտածութեամբ ամեն տեսակ հեռանալը Աստուածային Խօսքը մեղք է համարում: «Ամեն անիրաւութիւն մեղք է» (Յովհ. Ա. 5-17) • «Ով որ մեղք է գործում, նա էլ անօրէնութիւն կ'գործէ, որովհետեւ մեղքը անօրէնութիւն է»: (Յովհ. Ա. 3-4):

Իւրաքանչիւր մեղքի հիմքում եսականութիւն, կամ ինքնասիրութիւն է գտնւում, որը բոլոր առաքինութիւնների արմատ և հիմք կազմող սիրոյ հակառակ է: Եւ որովհետեւ մարդս բազմապիսի է մարմնից և հոգուց, այդ պատճառով՝ եսականութիւնը զարգանում է և արտայայտւում մասամբ զգալական և մասամբ էլ հոգևոր կողմի առաւելութեամբ: Այս տեղից է առաջ դալիս մեղքի երկու

ղիւսաւոր տեսակը — զգալականութիւնը և մեծամտութիւնը կամ հըպարտութիւնը:

Եսականութիւնը մարդուն հարկադրում է աչքի առաջ ունենալ կեանքի և գործունէութեան մէջ իւր անձնական շահերը, իւր անձնական օգուտը կամ փառքը, և ոչ թէ՝ Աստծու փառքը և մերձաւորներին անելու բարութիւնը: Այդ պատճառով՝ Յիսուս-Քրիստոսը, մեղքի այդ զղիւսաւոր տեսակների հակառակ, իւր հետևողներից պահանջում է՝ անձնակրութիւն և խոնարհութիւն: «Եթէ մէկը կամենում է իմ լետից դալ, նա պէտք է իւր անձը ուրանայ» (Մարկ. 8-34). «Ինձանից սովորեցէք, թէ՛ Նա խնայէս հեղեմ և սըրտով խոնարհ»:

ՄԵՂԱՆԶԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ, ՀՐԱՊՈՅՐ, ԹՈՒԼՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՄՈՒԼՈՒԹԻՒՆ:

Մեղքը առաջ եկաւ ազատութեան դէմ չարութիւն անելուց, և ամենից առաջ երեսաց վերին ոգիների, իսկ լետոյ՝ մեր նախածնողների անկումով (Յովհ. 8-14, Յովհ. Ա. 3-8, Յովհ. 6), որոնցից բնութիւնը վնասուելով, բնական ծննդեան շաւղով, անցկացաւ և ընկաւ ամբողջ մարդկութեան սեռի վերայ: Ուստի և՛ ներկալ զրութեամբ մենք բոլորս ենթարկուած ենք մեղքի: Մարդուս աղպիսի գրութիւնը կոչւում է մեղանշական գրութիւն: Պօղոս առաքեալը ասում է—«Մէկ մարդից աշխարհ մտաւ մեղքը, և այն մեղքից էլ՝ մահը» (Հռովմ. 5-12): Յիսուս-Քրիստոսն էլ ասաց Նիկողիմոսին—«մարմնից ծնածը մարմին է», այսինքն—մեղանշականութիւն և անմաքրութիւն: Ինչպէս վարակուած աղբիւրից վարակուած առուակ է հասում, այնպէս էլ մեղքով վարակուած ծնողներից մեղանշական սերունդ է առաջ դալիս: Այդ ժառանգական ապականութիւնը մարդուս բոլոր էութիւնը գրկած է, այնպէս որ՝ ոչ մի գորութիւն առողջ չէ: Նա բռնել է ամբողջ հոգին և իւր գոյութիւնն էլ ցոյց է տալիս՝ 1) մտածութեամբ—նորանով, որ Աստուածային ճշմարտութիւնը դանդաղութեամբ է ճանաչւում (Վորնթ. Ա. 2-14), 2) —կամքով, աւելի հակուած լինելով դէպի չարը, քան թէ դէպի բարին (Հռովմ. 7-18-23), 3) զգացմունքներով կամ սրտով՝ հեռանալով ճշմարիտ հոգեկան բարիքից, միայն գրկած ունենալով զգայական և մարմնական բարիքը (Մատթ. 15-19), 4) խղճմտանքով—նորան նսեմացնելով, որի պատճառով վերջինս միշտ պարզ չէ լալտնում Աստծու կամքը և թէ՛ մարդուս արած լանցանքները. երբեմն էլ սոցա մասին ոչինչ

չէ խօսում: Այդ ժամանակ, մարդու մարմնի մէջ ալ մեղանշականութիւնը երևում է նորանից, որ մարմինը և հոգին միշտ միմեանց հետ կուր. եւ մղում (Հռովմ. 7-22), լինում են հիւանդութիւններ և մարմինն էլ մահանում է (Հռ. 5¹², Կորնթ. Ա. 15²¹): Մեղանշականութիւնը, ինչպէս մարդկային կեանքի ժառանգական օրէնք, ոչնչանում է մարդու հոգեկան վերածնութեամբ, այն էլ Ս. Հոգու շնորհքով—մկրտութեան խորհրդի միջոցով, թէ և դէպի չարութիւնն ունեցած հակումն և թէ դորանից առաջացած հեռանքները—բոլորովին չեն ոչնչանում: Մարդու մէջ նոցա ոչնչացումն աստիճանաբար է կատարում կեանքի լեռնագոյ շրջաններում, նախով թէ՛ նա Աստուածային շնորհքի օգնութեամբ առաքինութեան մէջ որքան ամուր է հաստատուած և կաղուրդուած, և թէ՛ ինչ հոգեոր-բարոյական կատարելութիւն ստացած:

Որովհետեւ մկրտութեան խորհրդի միջոցով ստացած հոգեոր վերածնութիւնից լետոյ մարդու մէջ մնում է և՛ չարութիւն անելու հակումն, վասն որոյ՝ նա կարող է հեշտութեամբ չեղուիլ ճշմարիտ ճանապարհից և ընկնել ալս կամ ալն մեղքի մէջ: Այդ չեղուելու առիթ տուցներն են զանազան փորձանքները թէ՛ մարմնի, թէ՛ աշխարհի և թէ՛ սատանայի կողմից, որոնք կարող են նորան հեշտութեամբ պրակել եւ հրապարակ իրանց պատրանքներով, բոլորովին բաւականութիւն պատճառելով նորա մէջ բոլն դրած մեղք *)

*) Մ ա ռ մ ի ն ասելով պէտք է հասկանալ, բացի ֆիզիքականից, և՛ մարդու վնասուած հոգու կազմը, քանի որ նա զգայական հաճութիւնների շրջանումն է գործում, և կամ մտածում ոչ թէ քրիստոնէական հաւատի ոգու, այլ մարմնական բանականութեան մեծամտութեան համեմատ: Այլ ա ռ մ էլ ասելով էլ պէտք է ընդունել այն բոլորը, ինչոր նորա մէջն է, այսինքն՝ առարկաները և աշխարհիս իւրերը, որոնք իրանց գեղեցկութեամբ, քաղցրութեամբ, կամ օգտակարութեամբ, մարդոց սրտերը իրանց են դրուում և կոյր կողմնապահութիւն առաջացնում (Յովհ. Ա. 2¹³), այդպէս են վարում այն մարդիկ, որոնք իրանց մտածութեամբ և իրանց կեանքով Քրիստոսի ուսման ոգուն հակառակ են, և թէ հալածանք են յարուցանում իրանց նախանձով, արհամարհանքով և կատակներով նոցա վերայ, որոնք «կամենում են Աստուածաշնորհութեամբ ապրել Յիսուս-Քրիստոսով» (Տիմ. Ա. 2¹³): Այդ փորձանքներին օգնող է հանդիսանում և՛ մեր փրկութեան հին-աւուրց թշնամին—սատանան, որը մարդու համար աւելի վտանգաւոր կ'համարուի այն դէպքում, նայելով, թէ՛ նա իւր որոգայթները մէջ որքան ուժեղ է և որքան հմուտ: Ինչպէս այս աշխարհի իշխան (Յովհ. 12¹³) նա բոլոր բաներով օգտւում է, որոնք մօտենալ կարող է և որոնք էլ նորան օգնելու են մարդու կործանելու համար չար մտաղբութիւնները գլուխ բերելու ժամանակ:

Մարդու ալդ դրութիւնը կոչւում է հրապարիչ դրութիւն: Այդ դրութեան մէջ նա կարող է նորից Աստծուն զիմել, մանաւանդ՝ եթէ ինքը կ'նկատէ իւր չեղումը և կ'զգջալ ու իրան օգնութեան կ'կանչէ Աստուածային շնորհքը, փորձանքների հետ կուրելու համար: Իսկ եթէ՛ չա, ընդհակառակն, իւր ուշադրութիւնը կ'դարձնէ միայն զանազան փորձանքների վերալ և սխալ զաղափար կ'կազմէ, թէ՛ դոքա իրան ոչ մի վնաս չեն կարող տալ, այն ժամանակ նորա մէջ բոլն դրած մեղանշական հակումները, որոնք ալդ փորձանքներով ամրապնդուած են և վառուած, կարող են աւելի և աւելի ոյժ ձեռք բերել, հետն էլ նորա մէջ բնակուած հոգու զօրութիւնը հանգցնել, թուլացնել և աստիճանաբար նորան մարդուց դուրս հանել: Այդպիսով՝ մեղանշական զանազան հրապարիչները կարող են մարդու հոգին թուլացնել և տկարացնել: Այդ դրութեան մէջ մարդը իւր վտանգը հասկանում է, որ չի կարող բարութիւն անել և չարին դէմ կենալ, ցանկանում է և ձշտում ալդ դրութիւնից ազատուիլ, միայն դորա համար ոչ բաւականին հոգեոր ոյժ ունի և ոչ լոյս Աստծու ամենազօր օգնութեան վերայ, թէ՛ և, իւր զօրեղ աշխատութեամբ և անկեղծ ցանկութեամբ, նա միշտ կարող է ալդ դրութեան հասնել, եթէ Աստուածային շնորհքի օգնութեանը զիմէ:

Երբ մարդս ուշադրութիւն չի դարձնում իւր մեղանշական զանազան հրապարիչների վերայ, որոնք նորան հոգեպէս Թուլացնում են և տկարացնում բարի գործ անելու և փորձանքները չաղթանարելու ձգտման մէջ և չի աշխատում այդպիսի դրութիւնից դուրս գալ և Աստուածային շնորհքի օգնութիւնը հացնել, այն ժամանակ՝ նորա մարմինը տիրում է իւր հոգուն և հոգեկան տկարութիւնն էլ արատաւոր դրութեան փոխարկում, որից մարդս դժուար կարող է ազատուիլ և առաքինութեան ճշմարիտ ճանապարհի վերայ կանգնել:

Մոլութիւն կոչւում է այն դրութիւնը, որը մարդուն ստիպում է մեղք գործել և դորանով նորա արժանապատուութիւնը աշխարհիս երեսին ստորացնել, օրինակ—արբեցողութիւնը, զոգութիւնը և աւնաակութիւնը: Իսկապէս ասած՝ մոլութիւն պէտք է կոչուի ամեն մի մեղք, որը մարդուն կարող է ալնալս տիրել, որ նա նորա համար վաճառուած ստրուկ համարուի (Հռովմ. 7¹³):

ԱՍՏԾՈՒ ՆԵՐՈՂԱՄՏՈՒԹԻՒՆԸ:

Աստծու Խօսքը և քրիստոնէական եկեղեցու պատմութիւնը պարզ ցոյց են տալիս, որ ինչքան մարդս բարոյապէս շատ ընկած լինի,

այնու ամենայնիւ՝ նա կարող է կրկին Աստծուն զիմել և Աստուածային չնորհքի օգնութիւնը խնդրել, որը մեզ տալիս է կեանքի և բարեպաշտութեան վերաբերեալ Աստուածային զօրութիւնը (Պետր. Բ. 1³)։ Հին-Ուխտի մէջ եւ Ինքն՝ Աստուած՝ եղեկիէլ մարգարէի բերանով ասաց— «մեղաւորի մահը չեմ կամենում, որպէս զի նա իւր ճանապարհից լիտ դառնալ և ապրի» (33-11)։ Նոր-Ուխտի մէջ էլ Յիսուս-Քրիստոսը ասում է— «Իմ Հօր կամքը չէ, եթէ այս փոքրնեւրից մէկն ու մէկը կորչի» (Մատթ. 18-14)։ «Չեմ եկել արդարներին կանչելու, այլ՝ մեղաւորներին» (Մատթ. 9¹³)։ Ուստի՝ ինչքան որ մեր մեղքերը Աստծու առաջ մեծ լինին, այնու ամենայնիւ՝ մենք երբեք չ'պէտք է մեր փրկութեան մէջ լուսահատուինք, այլ պարտաւոր ենք հասկանալ և զղջալ մեր մեղքերը և ապա հաստատուն հաւատով և լուսով Աստծուն զիմել, աղօթքով խնդրել, որ Նա մեզ ուժ և միջոցներ տա՝ բարոյապէս ուղղուելու համար։ Իբրեւ ամենաբարի և սիրող Հայր՝ Իրան զիմող ոչ մի մեղաւորի չի մերժում։ Ընդհակառակն, Նա համբերութեամբ սպասում է մեր դարձին, և զանազան ճանապարհներով ու եղանակներով մեզ իւր մօտ կանչում և ուրախութեամբ ամեն մի անկեղծ սրտով զղջացող մեղաւորի ընդունում։ Յիսուս-Քրիստոսի առակի համաձայն՝ երկնքի Հայրը, Իրան դարձող մեղաւորին տեսնելով, նորա առաջն է գնում և մինչեւ որ վերջինս Նորան իւր «մեղան», կամ «ընդունիր ինձ»-ն է արտասանում, Նա ուրախութեամբ նորան զրկում է և կրկին անգամ ամեն բարիք տալիս, որոնցից նա սկզբունք զրկուել էր (Ղուկ. 15¹¹⁻²⁴)։ Սորան կարելի է աւելացնել և՛ Խաչի վերայ զղջացող առաքելի օրինակը։

Իւր երկրաւին կեանքում Յիսուս-Քրիստոսը հաւատով Իրան զիմողներից ոչ ոքի չէր մերժում.— ներում էր մեղքերը և բժշկում բոլոր հիւանդութիւնները։ Իւր համբաւնալուց լիտով էլ՝ ոչ ոքի առանց իւր չնորհքի և գթութեան չ'թողեց։ Նա իւր ս. եկեղեցու միջոցով բոլորին հրաւիրում է ապաշխարել, անկեղծ սրտով մեղքերը զղջացողներին թողութիւն է տալիս և ապա մեզ Նորա հետ միացնում Հաղորդութեան խորհրդով, Որի մասին Նա մինչեւ անգամ մեզ պարզ արտասանեց— «Ով Իմ մարմինը կ'ուտէ և Իմ արիւնը կ'իւմէ, Նա Իմ մէջ կ'բնակուի և Սո նորա մէջ» (Յովհ. 6-57)։ «Եթէ չ'ուտէք մարդու Որդու Մարմինը և չ'իւմէք Նորա Արիւնը, չ'ախտեալան կեանք չէք ունենալ» (-58)։

ՔՐԻՍՏՈՆԷԻ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ԳԼԽԱՌՈՐ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ.

Քրիստոնէի բոլոր պարտականութիւնները կենդանանում են այս երեք պահանջի մէջ— 1) սիրել Աստծուն, 2) սիրել իւր անձը և 3) սիրել մերձաւորներին։ Օրէնսգէտի հարցին, թէ՛ «որ օրէնքն է մեծ», Յիսուս-Քրիստոսը պատասխանեց— «Սիրիր քո Տէր-Աստծուն քո բոլոր սրտով, քո բոլոր հոգով և քո բոլոր մտքով. սա է մեծ և առաջին պատուիրանը»։ «Նրկրորդն էլ սորա նման է—» սիրիր քո ընկերոջը, ինչպէս քո անձը»։ «Այս երկու պատուիրանից են կախուած բոլոր օրէնքները և մարգարէները» (Մատթ. 22³⁶⁻⁴⁰)։ Իւր անձը սիրելու մասին աշտեղ առանձին չէ լիչում, միայն թէ դա բնութիւնից արդէն լալտնի է, որը և, բնականաբար՝ ծագելով, մերձաւորներին սիրելու իբրեւ համարում։ Աստծուն սիրելը Յիսուս-Քրիստոսը ամենաառաջին և գլխաւոր պարտականութիւնն է ճանաչում։ Այդ, ի հարկէ, աղպէս էլ պէտք է լինի, որովհետեւ՝ նախ, որ աղ սիրոյ առաքկան—Աստուածը—վսեմ, և ոչ մի բանի հետ չ'համեմատող, էակ է, և, երկրորդ, առաջ Աստուած մեզ աչնպէս սիրեց, որ իւր Միածին Որդուն մեր փրկութեան համար չ'խրնայեց։ Ուստի և՛ Յիսուս-Քրիստոսը ասում է— «Ով կ'սիրէ իւր հօրը կամ մօրը Ինձանից աւելի, նա Ինձ արժանի չէ, և ով կ'սիրէ իւր որդուն կամ աղջկանը Ինձանից աւելի, նա Ինձ արժանի չէ» (Մատթ. 10-37)։ Աստծուն սիրելը՝ իւր անձը և մերձաւորներին սիրելու պարտականութիւնների հիմքն է կաղմում, որովհետեւ իրան և մերձաւորներին սիրելը պէտք է լինի միայն Աստծու համար։ Մերձաւորներին սիրելը՝ Աստծու հետ ունեցած մեր սէրը աւելի է պարզում, լրացնում և ապացուցանում։ «Գորանով կ'ճանաչեն բոլորը, որ դուք Իմ աշակերտներն էք», ասում է Յիսուս-Քրիստոսը, «եթէ միմեանց կ'սիրէք» (Յովհ. 13³⁵)։ Յովհաննէս առաքեալը գրում է— «Նթէ մէկը ասէ, թէ՛ ես սիրում եմ Աստծուն, բայց եղբօրս ատում, նա սքտախօս է. որովհետեւ՝ ով իւր եղբօրը չի սիրում, որին տեսնում է —, ինչպէս կարող է սիրել Աստծուն, Որին չի տեսնում։ Եւ մենք Նորանից (Յիսուս Քրիստոսից) աշտպիսի պատուիրան ունինք, թէ՛ նա, որ Աստծուն սիրում է, պէտք է սիրէ և՛ իւր եղբօրը» (Յովհ. Ա. 4²⁰⁻²¹)։

ԱՍՏՈՂԻ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ ՈՒՆԵՑԱԾ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ.

Աստծուն սիրելու ընդհանուր պարտականութիւնից այն է առաջ զալիս, որ մենք պարտաւոր ենք Աստծուն ճանաչել։ Ամենից

առաջ և ամենից շատ պէտք է Աստծուն սիրենք: Միայն մեր մէջ աշխարհի սէր դաստիարակելու և զարգացնելու համար պէտք է աւելի պարզ դադարար կազմենք մեր սիրելի էակի մասին: Որքան աւելի պարզ և կենդանի կերպով մենք Նորան պատկերացնենք, այնքան աւելի շատ կ'գտնենք Նորա մէջ վսեմ լատկութիւններ և կատարելագործութիւններ՝ թէ՛ Նորան սիրելու և թէ՛ Նորան ձգտելու համար: Այդ պատճառով՝ մեր առաջին և զլիաւոր պարտականութիւնը, որ Աստծուն սիրելուց է բղխում, Նորան ճանաչելու պարտականութեան մէջ է գտնուում: Առանց աստուածգիտութեան մենք կանոնաւոր կերպով չենք կարող ճանաչել ոչ մեզ և ոչ էլ մեր մերձակորներին, իսկ պարտականութիւններն էլ կ'մընան առանց կատարելու: Այդ պարտականութիւնը Ինքն Աստուած Հին-Ուխտի օրէնքի մէջ առաջին օրէնքն է համարում— «Ես եմ քո Տէր-Աստուածը»: Այդ ցոյց է տալիս և՛ Ինքը—Փրկիչը, իբրև զլիաւոր և հիմնական պարտականութիւն, ասելով— «Այս է լաւիտենական կեանքը, որ Քեզ միայն ճանաչեն ճշմարիտ Աստուած, և՛ Յիսուս-Քրիստոսին, Որին Դուն ուղարկեցիր» (Յովհ. 17-3): Ըշմարիտ աստուածգիտութիւնը՝ բնականաբար՝ պահանջում է և՛ աստուածապաշտութիւն: Որքան աւելի կատարեալ լինի մեր աստուածգիտութիւնը, այնքան աւելի կատարեալ կ'լինի մեր սէրը և աւելի անկեղծ մեր աստուածապաշտութիւնը: Ինքը Տէրը Իւր օրէնքի մէջ աստուածգիտութեան պարտականութիւնը սերտ կերպով կապում է աստուածապաշտութեան հետ, ասելով— «Ես եմ քո Տէր Աստուածը. բացի Ինձանից թող քեզ համար ուրիշ աստուածներ չ'լինին»:

ՆԵՐՔԻՆ ԵՒ ԱՐՏԱՔԻՆ ԱՍՏՈՒԱԾՊԱՇՏՈՒԹԻՒՆ:

Աստուածապաշտութեանը վերաբերում են ինչպէս մեր հոգու ներքին դրութիւնները, այնպէս և՛ խօսքերով ու գործերով դոցա արտաբերելու միջոցները, որոնք մեր ամբողջ կեանքն Աստծուն փառաբանելու ճանապարհի վերայ են դնում: Այսպէս ուրեմն՝ աստուածապաշտութիւնը լինում է ներքին և արտաքին: Մեր ներքին կեանքը և գործունէութիւնը ցոլանում են արտաքին, մարմնաւոր կեանքի մէջ, որովհետեւ հոգին և մարմինը միմեանց հետ սերտ կերպով են կապուած: Այդ պատճառով՝ ով անկեղծ հոգով լարգում է Աստծուն, նա նոյնը կ'անէ և՛ արտաքուստ, — «սրտի աւելցուկից է խօսում նորա բերանը» (Ղուկ. 6-45): Մատթ. 12-34): Միայն արտաքին աստուածապաշտութիւնը՝ առանց ներքին աստուածապաշտութեան՝ եթէ նա

լինում է, Աստծուն անընդունելի է:— «Այս ժողովուրդը Ինձ իւր բերանով է մօտենում և շրթունքներով պատում: Նոցա սիրտը Ինձանից հեռու է. զուր են նոքա Ինձ պատում» (Ես. 29-13): Համեմատ. Մատթ. 15-8-9):

ՆԵՐՔԻՆ ԱՍՏՈՒԱԾՊԱՇՏՈՒԹԵԱՆ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ:

Աստուած Խօսքը առաքելութեան երեք զլիաւոր տեսակ է ցոյց տալիս մեզ, որոնք ներքին աստուածապաշտութեանն են վերաբերում և ամբողջ քրիստոնէական կեանքի էութիւնը և հիմքը կազմում: Այդ տեսակներն են— հաւատ, լոյս և սէր: «Ուստի՝ ալօմ կ'ընալ», ասում է Առաքեալը, «հաւատ, լոյս և սէր— այս երեքը» (Աորնթ. Ա. 13-13): Այսպէս ուրեմն՝ Աստծուն ամեն մի մօտեցող ամենից առաջ պէտք է— 1) Նորան հաւատայ, այսինքն՝ հաստատապէս ընդունէ Նորա գոյութիւնը, լատկութիւնները և գործողութիւնները և ամբողջ սրտով ըմբռնէ մարդկային սեռի փրկութեան համար լալտնած Նորա Խօսքը: «Առանց հաւատի անկարելի է Աստծուն հաճոյանալ» (Եբր. 11-6):

2). — Պէտք է հաւատի համաձայն Աստծու առաջ ման գալ, այսինքն՝ Աստծուն մտաբերել և ամեն բանում հեռատեսութեամբ վարուիլ, հասկանալով, որ Աստուած ոչ թէ միայն գործերն է տեսնում, այլ և մեր ամենազաղանի խորհուրդները: Մեզանից ամեն մէկը քիչ մեղք կ'ընէ, եթէ միշտ մտաբերէ, որ Աստուած Ամենազեւ է և Ամենուրեք: Նոյնքը որովհետեւ Աստուած առաջ ալօպէս էր ման գալիս, ուստի և մեծ փառքի արժանացաւ— կենդանի կերպով երկրից երկինք վերացաւ (Մանդ. 5-23): 3). — Յոյս դնել Աստծու վերայ, այսինքն՝ հաստատապէս հատկանալ, որ Աստուած մեր մասին հոգում է, ինքզնիք լաւն է տանում և խոստացած երջանկութիւնը չ'նորհում: «Հաւատով արդարացած», ասում է Առաքեալը, «մենք պարծենում ենք Աստուծային փառքի լուսով, իսկ լոյսն էլ չի ամաչեցնում» (Հռովմ. 5-12-13), և լետոյ դարձեալ աւելացնում է՝ «լուսով կ'աղատուինք»: Այդպիսի փրկարար լոյսի հիմքը մեր Տէր Յիսուս-Քրիստոսն է (Տիմ. Ա. 1-3): Ուստի՝ Պետրոս Առաքեալը ասում է մեզ— «Լատարեալ կերպով լոյս դէք ձեզ վերայ հասնելու չ'նորհեին՝ Յիսուս-Քրիստոսի լալտնուելու ժամանակ» (Պետր. Ա. 1-13):

Այդ պատճառով՝ 4) — մենք միշտ պէտք է աղօթքով դիմենք Աստծուն և Նորա օղնութիւնը ամեն մի բարի գործ սկսելու ժամանակ խնդրենք:

5). Պէտք է Աստծուն անկեղծ սրտով սիրենք, ինչպէս Ամենաբարի Սիրող Հայր. ուստի՝ 6) մենք միշտ պարտաւոր ենք լարգանքով դիմել և երկիւղ ունենալ Նորանից, որպէս զի մեր անվաճել վարմունքով Նորան չ'բարկացնենք և Նորա հալածական սիրուց էլ չ'զրկուինք. 7) — հնազանդուիլ, աշխնքն՝ միշտ պատրաստ լինել անելու, ինչ որ Նա կ'հրամայէ, և երբէք չ'տրտնջալ, երբ Նա մեզ համար այն չի անել, ինչ որ մենք կ'ցանկանալինք. 8) — երկրպագութիւն տալ Նորան, իբրև Ամենավսեմ Էակի. 9) — փառաբանել իբրև Ամենակատարեալի, և 10) — զոհութիւն մատուցանել իբրև Արարչի, Նախախնամողի և Փրկչի:

Այդ բոլոր պարտականութիւնները՝ բնականաբար՝ ծագում են այն զաղափարից, ինչպիսի զաղափար որ մենք ունինք Աստծու և Նորա մեզ հետ ունեցած լարաբերութեան մասին:

ՆԵՐՔԻՆ ԱՍՏՈՒԱԾՊԱՇՏՈՒԹԵԱՆ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՀԱԿԱՌԱԿ ՄԵՂՔԵՐ:

Ներքին Աստուածապաշտութեան պարտականութիւնների հաւաակ են հետեւել մեղքերը:

1) Անաստուածութիւնը, երբ մարդիկ, որոնց Սաղմոսերգուն՝ շատ ճիշտ կերպով՝ անմիտներ է անուանում, ասում են իրանց սրտով, թէ՛ «Աստուած չ'կայ» (Սաղմ. 13.) *): Դոցա նման են իրանց անմտութեամբ և՛ նոքա, որոնք ասում են, թէ՛ Աստուած աշխարհը ստեղծելով՝ նորան իւր նախախնամութիւնը չի ցոյց տալիս (աստուածեանները* — գէիտները), որովհետեւ թէ՛ սոքա և թէ՛ միւսերը Ամենաբարի Աստծուն մերժում են — մի քանիսները ասելով, թէ՛ Աստուած չ'կայ, իսկ միւսերն էլ պնդելով, թէ՛ Աստուած բարի չէ:

2). Բազմաստուածութիւնը, երբ մի ճշմարիտ Աստծու փոխանակ շատ աստուածութիւններ են ընդունում, ինչպէս՝ օր. հեթանոսները:

3) Հերետիկոսութիւնը, երբ մարդիկ ճշմարիտ հաւատի ուսմանը գիտակցաբար և ինքնակամ կերպով հակառակ կարծիքներ են խառ-

*. Ասել, թէ՛ Աստուած չ'կայ, այդ կ'նշանակէ՝ անմիտ հանդիսանալ, որովհետեւ անաստուածութիւնը մեր գիտակցութեան մէջ մեծ հակասութիւն է մտցնում և մեր բանականութիւնն էլ նորանից ազատուելու ոչ մի ելք չի թողնում: Այդպիսի եղբակցութեան ենք հասնում և՛ այն ժամանակ, երբ մենք աշխարհի, նորա ծագման, նպատակի և կոչման մասին ենք չափ ու ձև անում: —

**) «Աստուածեանց» վարդապետութիւնը քարոզում է — ընդունել Գերագոյն Էակին, առանց հաւատալու Աստուածային յայտնութեանը:

նում և լամառութեամբ նոցա պաշտպանում, իբրև ճշմարիտ կարծիքներ, որպիսիք են — Աբիսսի, Մակեդոնի և Նեստորի հերետիկոսութիւնները:

4) Աղանդը, աշխնքն, ճշմարիտ քրիստոնէական հաւատից շեղուելը, օրինակ — Թոնդրակեցիք և ուրիշները:

5) Աստուածութեան թիւերը, երբ ճշմարիտ հաւատից հրաժարում են՝ կամ մարդկային երկիւղից և կամ աշխարհային շահերից զրդուած: Այդպիսի մեղք գործել են քրիստոնեաներից մի քանիսը, որոնք սաստիկ հալածանքի են թարկուեցան հրէաների և հեթանոսների կողմից:

6) Յուսահատութիւնը, երբ բոլորովին չ'ուր կտրում են Աստծուց չնորհք և փրկութիւն ստանալուց. դորան լաւ օրինակ է հանդիսանում Յուդա մատնիչը և առհասարակ բոլոր ինքնասպանները:

7). Հնաշուքիւնը, երբ՝ Աստծու զօրութիւնը չ'ընդունելով, հաւատում են — մեծ մասամբ — չար ոգիների չար զօրութիւններին և աշխատում նոցանով զործեր կատարել. դորան պէտք է վերագրել և՛ ներկայ ժամանակիս սպիրիտական *) ուսումը:

8.) Անտիպաշտութիւնը, երբ մի օրև է սովորական առարկայի հաւատ են ընծալում, որպէս թէ՛ նա աստուածային զօրութիւն ունի, ուստի՝ և՛ նորա վերայ չ'ուր են զնում և նորանից էլ վախենում, օր. հաւատում են հին գրքին և կարծում, թէ՛ նորանով միայն կարելի է փրկուիլ և ոչ թէ՛ նորով, որը իւր մէջ պարունակում է միեւնոյն ուսումը և միեւնոյն աստուածապաշտութիւնը: Սորան են վերաբերում — միմեանց ճանապարհին պատահելու դէպքերը, բաղդաւոր և անբաղդ օրերի և ամիսների ազդեցութիւնը, զանազան գուշակութիւններին հաւատալը, և այլն:

9). Արաքսիւն Արաքից ւսելի սիրելը, երբ մարդս աւելի սէր է ցոյց տալիս աշխարհիս առարկաներին և մոռանում իւր Աստծուն: Այդպէս էր վարում աւետարանական հարուստը, երբ իւր սեղանից կերակրում էր շներին, իսկ ուշք չէր դարձնում սոված Ղազարոսին (Ղուկ 16²⁰⁻²¹):

10). Մարդաստութիւնը, երբ մարդիկ՝ աշխարհային զանազան հաշիւներից զրդուած, աշխատում են միմեանց հաճոյ լինել, մոռանալով իրանց Աստծուն: Մարդահաճներին լանդիմանելով՝ Պողոս

*. Հոգեւոր միատիքական, կամ գաղտնախորհուրդ՝ վարդապետութիւն հոգու և կեանքի մասին:

առաքեալն ասում է — «եթէ ես մինչև այժմ աշխատէի մարդոց հա-
ճոյանալ, Քրիստոսի ծառան չէի լինիլ» (Գաղ. 1¹⁰):

11). Միայն մարդոց վերայ յոյս դնելը, երբ մէկը իւր, կամ ուրիշ
մարդոց, ընդունակութիւնների և ուժերի վերայ է յոյս դնում, մեր-
ժելով Աստծու զթուփիւնը և օգնութիւնը՝ Սորա մասին ու Յիւրքը
հետեւեալն է ասում — «անխնայ լինի ան մարդը, որ մարդուն
կ'ապաւինի, մարմինը իւր համար բազուկ կ'չլինէ և իւր սիրտն էլ
Տիրոջից կ'հեռացնէ» (Երեմ. 17-⁹):

ԱՐՏԱՔԻՆ ԱՍՏՈՒԱԾՊԱՇՏՈՒԹԵԱՆ ԴԼԽԱՒՈՐ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ:

Արտաքին Աստուածապաշտութիւնը ներքին Աստուածապաշտու-
թեան արտայայտութիւնն է թէ խօսքով, և թէ ուրիշ արտաքին նը-
շաններով և գործողութիւններով: Դոցա վերաբերում են՝ զխառ-
րապէս, հետեւեալները — հաւատի դաւանութիւնը, երդումը, ուխտադրու-
թիւնները, հասարակական Աստուածապաշտութեան ժամանակ մասնակցելը,
տաճարին, նորա սրբութիւններին և տօներին յարկանք տալը և այս (պահք)
պահելը:

Հաւատի Դաւանութիւնը: «Դաւանել» կ'ընշանակէ մի պարզ վկա-
յութիւն տալ և արտայայտել իւր հաւատի իսկական էութիւնը մին-
չև անգամ ան բոլոր դէպքերում, երբ ալ Աստծու յառաջը կ'ապ-
հանջէ, արտաքին բոլոր բարիքը և, մինչև անգամ կեանքը, զոհա-
բերութեան սեղանի վերայ դնելով: Հաւատի մէջ քրիստոնեան իւր
անդրդուութիւնը պէտք է ցոյց տալ աւելի ան ժամանակ, երբ քրիս-
տոնէութեան թշնամիների կողմից չարձակումն կ'լինի: Քրիս-
տոսի հաւատի դէմ ալդպիսի չարձակումներ և հալածանք շատ եղան
քրիստոնէութեան առաջին դարերում, երբ աւելի շատ կային ու
վկաներ և նահատակներ: Բայց որովհետև հաւատի դէմ չարձակում-
ներ միշտ կարող են պատահիլ, եթէ ոչ հրով և սրով, գոնեա խօս-
քերով և անաստուած կեանքով, ալդ պատճառով՝ մարդս պէտք է
իւր հաւատը ցոյց տալ ոչ թէ միայն խօսքով, ալ և իւր ամբողջ
կեանքով: Մեր ժամանակ Քրիստոսի իսկական հաւատացողները
շատ պէտք է կոխ մղեն չարձակման վերջին տեսակի դէմ: Ալդ
պարտականութիւնը կատարողին Յիսուս Քրիստոսը երկնքում ամե-
նամեծ պարգևն է խոստանում, և, ընդհակառակն, չ'կատարողին,
որը իբրև դաւաճան է համարում, սպառնալիք է տալիս ուրանու-
լու և եկեղեցուց հեռացնելու (Մատթ. 10³²⁻³³):

Դաւանութեան մի տեսակն է համարում և՛ երդումն, որի մէջ

երդողը, Աստծուն իբրև ճշմարտութեան վկայ ընդունելով, իւր
հաւատն է խոստովանում, որ Նա, իբրև Ամենագէտ, Արդարադատ,
Ամենակարող և Ամենասուրբ, խաբեբայութիւն չի սիրում և խիստ
էլ պատժում է մեղաւորին: Ալդ աւելի պահանջում է հասարակա-
կան գործերի մէջ ճշմարտութիւնը պահպանելու և հաստատելու նը-
պատակով:

Ուխտադրութիւններ: Ուխտադրութիւնները կամաւոր խոստում-
ներ են, որոնք Աստծուն մատուցանում են կամ մի որ և է գործ
կատարելով, կամ ընծայ բերելով, մէկ կողմից, մարդուն հոգեւոր-բա-
րոյական բարձրութեան հասցնելու, իսկ, միւս կողմից, Աստծու անունը
փառաւորելու նպատակով: Ալդպիսի ուխտադրութիւնների շարքը
մտնում են հետեւեալները — 1) սահմանաժից աւելի պաս պահելը, 2)
կարողութեան մի մասի բաժանելը, 3) սուրբ, մանաւանդ ազգային
նուիրական, տեղեր դնալը, և 4) անձնական օգուտները թողնելու
և ազգային հասարակական շահերին ազնուութեամբ միանգամայն
նուիրուելու նպատակով կուսակրօն դառնալը: Որովհետև դոցա նը-
պատակը վսեմ է, ալդ պատճառով ալդպիսի անձինք Աստծուն աւե-
լի հաճելի են համարում: Նոյն իսկ ու Յիւրքը ալդ տեսակ ուխտա-
դրութիւնները գոյում է և քաջալերում (Դուկ. 19⁸⁻⁹), չորրորդով
միշտ ալդպիսի գործեր կատարել (Մատթ. 19¹²⁻²¹ Կորնթ. 7¹²⁻²¹): Ալդ տե-
ւեսակ ուխտադրութիւններ կատարողները նկատում են, որ իրանց
արածները Աստծուն հաճելի են, որովհետև Աստուած նոցա իւր առան-
ձին ողորմածութեան նշաններն է շնորհել, որոնք են — կորովամտու-
թիւն, իմաստութիւն, հրաշալիստութիւն և ալ լատկութիւններ: Աստ-
ծուն տուած խոստումն անպատճառ պէտք է կատարել: — «Յեր որ քո
Տէր Աստծուն ուխտ ես անում, առանց ուշացնելու կատարիր, որովհե-
տե քո Տէր-Աստուածը անպատճառ ան քեզանից կ'ապահանջէ, և
դուն էլ մեղքի տէր կ'դառնաս...: Բայց եթէ ուխտ անել չես կամե-
նում, ան ժամանակ ալդ քեզ մեղք չի համարուիր» (Յրկրորդ Թրին.
— 23²¹⁻²³): Ալդ պարտականութիւնը մեղանից ամեն մէկի վերայ է
դրում ան կամ ան խոստումն անելու ժամանակ աւելի զգուշ և հե-
ռաւակաւ լինելու նպատակով, որպէս զի վերջը գորանով Աստծուն
փորձող մարդ չ'համարուինք:

ԱՐՏԱՔԻՆ ԱՍՏՈՒԱԾՊԱՇՏՈՒԹԵԱՆ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՀԱԿԱՌԱԿ ԿԱՏԱՐԱԾ ՄԵՂՔԵՐ:

Արտաքին Աստուածապաշտութեան պարտականութիւններին
հակառակ են հետեւեալ մեղքերը:

1). Աստծուն ուրանալը, երբ մէկը՝ մարդկային երկիւղից և կամ աշխարհային շահերից զոքուած՝ իւր ճշմարիտ հաւատից հրաժարուած է։

2). Աստծուն ճայփոյելը, կամ նորա հակառակ անպատկառ զործեր անելը։

3). Կեղծ երդումն, երբ զորանով հաստատուած են ալն, ինչ որ չի եղել։

4). Երդման դէմ յանցանք զործելը, երբ ճշմարիտ և օրինաւոր երդում չեն անում։

5). Աստծու անունը կամ երդումը ՊհՍեւամոռութեամբ սովորական խօսակցութիւնների մէջ զործածելը, և՛

6). Աստծուն տուած խոտումների դրժումն։

ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԱՍՏՈՒԱԾՊԱՇՏՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ ՈՒՆԵՆԱԼՈՒ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ։

Հասարակական Աստուածապաշտութեան մէջ մասնակցելու պարտականութիւնը երևում է — 1) նորանից, որ ինքն՝ Աստուած՝ զօրան Հին-Ուխտի մէջ սահմանեց և պարզ կերպով մարդկերանցից այդ կատարել պահանջեց (Ծննդ. 2³. Եւ. 20⁹⁻¹¹. Երկր. 26⁻¹⁶)։ Նոր-Ուխտի մէջ Յիսուս-Քրիստոսը, Իւր եկեղեցին հիմնելով, Աստուածապաշտութեան բոլոր գլխաւոր սրբազնագործութիւնները սահմանեց և առաքեալներին հրամայեց այդ հաւատացածների մէջ իրագործել (Ղուկ. 22¹⁹. Կորնթ. Ա. 11²³⁻²⁶)։ խոստանալով միևնույն ժամանակ, որ ինքն ալնտեղ կ'դռնուի, «ուր երկու կամ հրեք հողի ժողովուած կ'լինին Իւր անունով» (Մատթ. 18⁻²⁰)։

2). Եկեղեցին մի հոգեւոր մարմին է (Եբր. 1²²⁻²³)։ որի զըլուխն է Քրիստոս։ Ուստի և՛ այդ մարմնի բոլոր անդամները, ինչպէս պատուիրում է Առաքեալը, պէտք է «աղօթեն, խնդրեն, աղաչեն և գոհութիւն մատուցանեն բոլոր մարդոց համար» (Տիմ. Ա. 2¹⁻²)։ Այստեղ բոլոր հաւատացողները Ս. Հաղորդութեան միջոցով ամենաանբաժնի կապով են միանում նոյն իսկ Յիսուս-Քրիստոսի հետ։

3). Աղօթողների աստուածապաշտական տրամադրութիւնը, աւրած գործերի սրբութիւնը, Աստծու խօսքի բացատրութիւնը և եկեղեցու ծէսերը, որոնք պարզ կերպով պատկերացնում են մեզ մեր հաւատի ամբողջ էութիւնը — բոլորն էլ եկեղեցումն եղողներին զըրդում են փոխադարձ սիրով իրանց Աստծուն փառաբանել։

ԱՍՏՈՒ ՏԱՃԱՐՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ։ ՏԱՃԱՐ, ԽԱՋ, ԱԻԵՏԱՐԱՆ, ՊԱՏԿԵՐՆԵՐ ԵՒ ՄԱՍՈՒՆԻՔ (ՆՇԽԱՐՆԵՐ)։

Աստծու տաճարները յատկապէս նշանակուած են հասարակական Աստուածապաշտութեան համար (Մատթ. 21¹²⁻¹³) — [Յիսուսը մըտաւ տաճարը և դուրս արեց բոլորին, որոնք այնտեղ վաճառում էին և գնում։ Կործանեց հատավաճառների սեղանները և աղաւնեւաճառների էլ աթոռները, և ասաց — զրուած է՝ որ Խմտունը պէտք է աղօթքի տուն կոչուի, իսկ դուք զորան աւաղակներ չալր դարձրիք] —, որը շատ մեծ նշանակութիւն ունի ամեն մի քրիստոնէի համար։ Տաճարների այդ վսեմ նշանակութիւնը՝ բնականաբար՝ իւրաքանչիւր քրիստոնեայ անձնաւորութեան պարտաւորեցնում է առանձին յարգանք և սէր ցոյց տալ նոցա։ Այդպիսի զգացմունք ունենալով՝ մենք՝ բնականաբար, պէտք է ամենամեծ սիրով և ուրախութեամբ այցելենք Աստծու տաճարները, մանաւանդ ընդհանուր աղօթքների և սրբազնագործութիւնների համար որոշած ժամերին՝ աշխատելով առաջուաջ սուրբ մարդոց բարեպաշտութեանը նմանուիլ (Սաղմ. 121⁻¹. 83². 3⁶. 11²⁶⁻³. 41¹⁻¹³)։ Բացի զորանից՝ մենք պէտք է տաճարների բարեկազմութեանը նպաստենք և՛ մեր զոհաբերութիւններով, որպէս զի կարողանանք նոցա վախուչ կերպով զարդարել և կանոնաւորել, որը մեզանից ամեն մէկին կարող է ազնիւ յարգանք ներշնչել և վսեմ ու երկնային զգացմունք արմատացնել։ Աստծու տաճարը այդպէս սիրելով՝ մենք կարող ենք ամենազեղեցիկ կերպով զարդարել և՛ մեր հոգու իսկական տաճարը, որը պէտք է Աստծու բնակարան դարձնենք (Պետր. Ա. 2⁻³. Կորնթ. Ա. 6¹⁹. Եփ. 2²¹⁻²²)։

Աստծու տաճարը յարգելով՝ պէտք է յարգենք և՛ տաճարի բոլոր սրբութիւնները, որոնք են — Տէրունական ս. Խաչը, ս. Պատկերները, ս. Աւետարանը և ս. Մատուցը (նշխարները)։ Այդ սրբութիւնները վաղուց են կազմում քրիստոնէական տաճարի անհրաժեշտ սեպհականութիւնները և, մէկ կողմից, մեր հաւատի իրական արտաբերութեան նշան համարուած, իսկ, միւս կողմից, մեր սրտերումն էլ զրդում, ծնեցնում և պահպանում ազնիւ տրամադրութիւն և զգացմունքներ, մեր միտքը վերսլացնելով թանձրացեալից դէպի վսեմը։ Նախատալը, երեւելից դէպի աներևութը, դառնալով և՛ մեզ համար իբրեւ Աստուածային շնորհքի և օգնութեան գործիք։

Ա). Տէրունական ս. Խաչը, իբրեւ սեր փրկութեան նշան և գործիք,

քրիստոնէութեան առաջին օրերից սկսած լարգում է, այն էլ նորա վերալ խաչուած և չարչարուած Փրկչի պատճառով:

Բ). Ս. Աւետարանը, իւր մէջ պարունակելով Միածին Որդու ձեռքով կատարուած մեր փրկութեան ուրախալի աւետիքը, միշտ լարգանքի առարկայ է համարուած հաւատացածների համար: Նա իրմով փշեցնում է նոյն իսկ մեր Տէր-Յիսուս Քրիստոսին, ուստի և՛ հաւատացածները նորա վերալ նսլում են մեծ հաւատով և իրանց էլ լարգանքը յոյց են տալիս զանազան արտաքին նշաններով և դործողութիւններով:

Գ). Ս. Պատկերների դործածութիւնը և թէ՛ նոցա լարգանք ցոյց տալը քրիստոնէական եկեղեցումն սկսում է նոյն իսկ քրիստոնէութեան առաջին շրջանից: Հին աւանդութիւնը վկայում է, որ Ինքը՝ մեր Տէր Յիսուս-Քրիստոսը՝ տուեց իւր ս. Դէմքի անձեռագործ պատկերը նկարչին, որ Հալոց Արգար թագաւորի ղեկավարների շարքումն էր գտնուում: Եկեղեցին ունի և՛ մի ուրիշ աւանդութիւն, որը հաստատում է, թէ՛ Աստուածամօրն—Իւր Աստուածային Մանկան հետ միասին—առաջին անգամ նկարեց Ս. Դուկաս Աւետարանիչը: Եւ երբ նկարող-Աւետարանիչը ներկայացրեց իւր աշխատանքից երեք օրինակ, այն ժամանակ Նա օրհնեց՝ ասելով—«Ինձանից Ծընուածի օրհնութիւնը և Իմը թող այս պատկերների հետ լինի»: Բ. և Գ. դարերումն էլ շատ կային թէ՛ Յիսուս-Քրիստոսի և թէ՛ ուրիշ սրբերի նկարած պատկերներ: Չորրորդ դարից սկսած ս. Պատկերները արդէն ընդհանուր դործածութեան մէջ են մտնում քրիստոնէական եկեղեցումն: Ս. Պատկերների դործածութիւնը ինչքան բնական է, այնքան էլ անհրաժեշտ է և օգտաւետ: Երկրպիւն եկեղեցումն անշուշտ պէտք է լինի երկրպիւն կաղմակերպութիւն, ալլապէս՝ նորա մէջ բոլորը մեզ համար անհատկանալի և անմատչելի կ'լինէր: Ս. պատկերների միջոցով մենք պարզ պատկերացնում ենք մեզ մեր փրկութեան համար կաղմած Աստուածային տնտեսութեան ամբողջ էութիւնը: Կրօնապէս զարգացած մարդու փշոզութեան մէջ ս. պատկերները պարզ կերպով քաց են անում անց ճշմարտութիւնները, որոնց նա քաղել է գրքերից, իսկ հասարակ անձնաւորութեան համար էլ դոքա նոյն իսկ գրքերի տեղն են բռնում: Բացի դորանից՝ ս. պատկերները մարդու մէջ ծագեցնում են լարգական զգացմունք և բարեպաշտական ազնիւ մտքեր: Մեր մէջ ազնիւ մտքեր և զգացմունքներ զրգռելով, դորանով ս. պատկերները մեզ ստիպում են նմանուիլ անց սրբերին, որոնք այնտեղ նկարուած են, և թէ՛ մեզ համար էլ ծառայում են բարեպաշտու-

թեան և առաքինութեան, իսկ ազգայիններն էլ—և՛ ազգային վեհ զաղափարների իբրև իսկական ուսումնարան:

Ս. պատկերների հետ միասին մեր ս. եկեղեցին ընդունում է և՛ սրբերի մասունքներին յորգանք տալը: Եթէ մարդիկ իրանց սրտին մօտիկ անձանց ածիւնները լարգում են, աւելի ևս պէտք է լարգեն քրիստոնէաները անց սրբերի ածիւնները, որոնք նահատակուել են քրիստոնէական, մանաւանդ ազգային—եկեղեցու համար և մեզ ընտիր օրինակ տուել իրանց նմանութիւն: Սրբերի մասունքների անապականութեան իսկութիւնը չ'պէտք է կասկածանքի ենթարկել: Պողոս առաքեալը սրբերի մարմինները Քրիստոսի կենդանի անդամ է ս. Հոգու տաճար է անուանում—«չ'գիտէք արդեօք, որ ձեր մարմինները Քրիստոսի անդամներն են» (Կորնթ. Ա. 6¹³), կամ—«չ'գիտէք արդեօք, որ ձեր մարմինները անց ս. Հոգու տաճարն են կաղմում, որը ձեր մէջն է բնակուած, իսկ դուք էլ Նորան Աստուծոց էք ստացել» (Կորնթ. Ա. 6¹⁹, համեմատ. Կորնթ. 3¹⁶, Կորնթ. Բ. 6¹⁸): Նահատակների մասունքների վերալ տաճարներ են կառուցուել, իսկ մեր եկեղեցին էլ սահմանել է, որ դոքա միշտ բնմի հիմքումն, կամ եկեղեցու միջի սիւնների տակ լինին դրուած: Եկեղեցու ս. Հայրերը սրբութեամբ լարգելով սրբերի ածիւնները, հաւատացածներից պահանջումէին, որ դոքա ևս սրբութեամբ վերաբերուին նոցա:

Ալլադաւաններից մի քանիսը (բողոքականները) ասում են, որ պատկերլարգութիւնը երկրորդ պատուիրանով արգելում է: Միայն այդ պատուիրանը կուռքեր պաշտելն է արգելում և ոչ թէ պատկերներ լարգելը: Կուռքերը մարդոց հնարած կեղծ աստուածների պատկերներն են: Պատկերներն էլ ճշմարիտ Աստուծու և սրբերի նկարներն են, որոնք իսկապէս գոյութիւն ունին: Նոյն իսկ Մովսէս մարգարէն, որի միջոցով պատուիրանը ստացուեցաւ, Աստուծու հրամանով, կուռքեր չ'ինելը արգելելով, Վկայութեան Խորանի մէջ Ուխտի տապանակի գլխին Քերովբէների երկու արծաթեալ պատկեր դնել տուեց. Վկայութեան Խորանի այդ մասի առաջ «Խօթնարփեան» ջահն էր վառուած, խուռն էր ծխում և հաւատացածների աղօթքը մատուցանում Ամենաբարձրեալին: Մեր եկեղեցին ալլապիս լարգանք տալով ս. պատկերներին՝ լորդորում է հոգով և մտքով զիմեջ նոցա, որոնք այնտեղ նկարուած են, հետն էլ հաւկացնելով, որ դոցա իբրև կուռք չ'պէտք է երկրպաղել և աստուածացնել:

ՏԱՀԱՆՈՒՄ ՎԱՅԵԼՈՒՉ ՊԱՀԵԼՈՒ ՊԱՐՏԱԻՈՐՈՒԹԻՒՆ:

Աստծու տաճարը ամեն մի քրիստոնէի համար սուրբ տեղ է ընդունում ոչ թէ միայն աղօթք և սրբազնագործութիւններ անելու պատճառով, այլ այն, որ դա Ամենաբարձրեալի բնակութեան տունն է համարում: Այդ պատճառով՝ ամեն քրիստոնեայ պէտք է նոցա առանձին սէր և լարգանք ցոյց տալ: Մի անգամ Յակովբ նահապետը, երազում տեսնելով մի խորհրդաւոր լանդուղ, որի վերայով եղնում—ինչում էին Աստծու հրեշտակները, լսեց իւր տոհմի մասին Աստծու նշանաւոր խոստումը: Քնից վեր կենալով՝ Աստծու մեծութիւնից և փառքից զարհուրած—բացազանչեց—«այստեղ ինչպէս անաւոր տեղ է. սա ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ միայն Աստծու տունը և երկնքի դուռը» (Ծննդ. 27¹⁷): Այդպիսի լարգանք ցոյց տալը տեղերին, ուր Աստուած մարդոց իւր ներկայութիւնն է լալտնել, Հին-Ուխտի մէջ ուրիշ զէպքերում ևս է երևում: Մովսէս մարգարէն՝ տեսնելով հրաշալի անկէզ մորենին՝ կամեցաւ նորան մօտենալ, միայն աշտեղից մի ձայն լսեց, որ ասում էր—«այստեղին մի մօտենար, հաւի՛ր քո ոտքերի կօշիկները, որովհետեւ այն տեղը» ուր որ դուն կանգնած ես, սուրբ երկիր է» (Նւ. 3⁵): Եւ լսող երբ Աստուած կամեցաւ իւր օրէնքը Սինայի վերայ լալտարարել, Նա արգելեց լեռանը մերձենալ, հակառակ զէպքում—մօտեցողին մահ էր սպառնում (Նւ. 19¹²): Եթէ Աստուած պահանջում էր ալդպիսի լարգանք և սէր ցոյց տալ այն տեղերին, որոնց վերայ իւր ժամանակաւոր ներկայութիւնն էր լալտում, միթէ սորանից աւելի սէր և լարգանք չի պահանջել իւր տաճարների համար, որտեղ իւր մշտական բնակութիւնն է հաստատել: Մեր տաճարներից ամեն մէկը, ինչպէս Սրբերի Ամենասրբի ներկայութեան տեղ, պէտք է սրբութեան տուն համարուի—«Քո տանդ սրբութիւն է վալել, Տէր», արտասանեց ս. Դաւիթ մարգարէն (Սաղմ. 92⁵): Մեր եկեղեցումն է կատարում «Հաղորդութեան» ս. խորհուրդը, երկնային Զօրութիւնները, ալդ անաւոր խորհրդի առաջ կանգնելով, Աստծու փառք և Նորա անխմանալի բարութիւնն են փառաբանում: Այդ պատճառով՝ բնականաբար՝ քրիստոնեաներից ամեն մէկը պէտք է ալդպիսի սարսափեցնող լարգանք և սէր ցոյց տալ Աստծու տաճարներին և, մոտենալով ու կանգնելով նոցա մէջ, մոռանալ բոլոր երկրայինը, իւր հոգուց հանէ աշխարհային բոլոր խորհուրդները, որպէսզի միայն Տէրը նորա միտքը սուրբ հաւատով և սիրտն էլ վառվառն սիրով լուսաւորէ: Նախկին քրիս-

տոնեաները շատ լաւ էին հասկանում Աստծու տաճարների սրբութիւնը. նոքա գիտէին, որ պէտք է մաքուր լինել, դոնեա՛ ալդ ցանկութիւնը ունենալ, որպէս զի արժանալայել կերպով մտնէին Աստծու տունը՝ խոնարհութեամբ աղօթք անելու համար: Յայտնի միջաւորներին հաւատացածների շրջանից հեռացնում էին և տաճար չէին թողնում, մինչև որ նոքա իրանց մեղաւական արտասուքներով իրանց լանցանքները չ'զղջային և չ'մաքուրէին:

ԽԱԶԱԿՆՔԵԼՈՒ, ԳԼՈՒԽ ՏԱԼՈՒ ՆԻ ԾՈՒՆՐ ԳՆԵԼՈՒ ՊԱՐՏԱԻՈՐՈՒԹԻՒՆ:

Երեսին խաչակնքելը, որ ճակատի, սրտի և ձախ ու աջ ուսերի վերայ է զծագրում, մարդուս կեանքի և գործունէութեան բոլոր զէպքերում և հանգամանքներում, Աստուածային պաշտպանութիւն խնդրելու կարիքն է արտայայտում: Նա մեր մէջ այն միտքն է ծնեցնում, թէ՛ ալդ խաչն է եղել մեր փրկութեան դործիքը, դորա վերայ է մեր Փրկիչը տանջուել և մահացել. դա է մեր Փրկչի փրկարար գործունէութեան վսեմ և վերջնական վկայութիւնը: Սորանից երևում է, որ երեսին խաչակնքելը մեզ փրկութեան լինալը զրդում է, մէկ կողմից, վստահութիւն ունենալ աղօթքով մեր Տէր Աստծուն դիմելու, իսկ, միւս կողմից, խոնարհութեամբ հասկանալու մեր մեղանշականութիւնը, որի համար Փրկիչը խաչի վերայ չարչարուեց և մեռաւ: Հաւատով խաչի նշանը ձեռակերպելուն, քրիստոնէական առաջին շրջանից սկսած, մի այնպիսի զօրութիւն է վերագրում, որը ամեն ինչ լաղթահարում, ամեն ինչ մաքրում և ամեն ինչ սրբում է:

Քրիստոնէական եկեղեցումն աղօթքի ժամանակ, խաչի նշանը գործածելիս, մեծ մասամբ, զլուխ են տալիս և ծուր դնում: Ալդ արտաքին գործողութիւններով քրիստոնեան Աստծու առաջ իւր վսեմ լարգանքի, խոնարհութեան, հեղութեան և մահաւանդ ջերմութեան աղօթքի զգացմունքներն է արտայայտում: Երեսի վերայ ընկնելու օրինակը ինքը՝ մեր Տէր-Յիսուս-Քրիստոսը՝ ցոյց տուեց—«փոքր ինչ առաջ գնալով, իւր երեսի վերայ ընկաւ, աղօթքը սկսեց և ասաց, «Հայր, եթէ հնարաւոր է, այս բաժակը թող չ'նձանից հեռանալ, այն էլ ոչ թէ՛ այնպէս, ինչպէս կ'սէմ կամենում, ալդ ինչպէս—Դու» (Մատթ. 26³⁹):

ՏՐՆԱՅԱՐԳՈՒԹԻՒՆ, ՏՐՆԱԿԱՆ ՀԱՆԳՍՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՊԱՐԱՊՈՒԹԻՒՆ:

Տօնելը սահմանուած են Աստծու արած ա՛յն բարիքները մը-
տաբերելու, որոնց Նա տուել է կամ ամբողջ մարդկային սեռին, կամ
առանձին հասարակութեանը և կամ եկեղեցուն, որոնց պատճառով
հաւատացողները իրանց շնորհակալութիւնն են յայտնում և Աստ-
ծուն փառաբանում: Բոլոր տօները լինում են՝ Տէրունական, Աստու-
ծածնի և սրբերի (ընդհանուր քրիստոնէական և աղգային), Առաջին
կարգի տօները սահմանուած են փառաւոր կերպով լիշելու մեր
Տէր Յիսուս-քրիստոսի երկրային կեանքի ամենանշանաւոր հանդա-
մանքները և փառաբանելու ու շնորհակալութիւն անելու նոցա
մասին Աստծուն. երկրորդ կարգի տօները նշանակուած են Աս-
տուածածնի, իսկ վերջինները՝ սրբերի պատուի համար: Այդ օրե-
րերին ամեն մի քրիստոնեայ պէտք է իւր սովորական օրական
գործերը թողնէ և Աստուածդիտութեան ու Աստուածաշտուութեան
առարկաներով զբաղուի թէ տաճարումն և՛ թէ տանը, — նոյնպէս և
տաճարից դուրս՝ առաքինի և բարի գործերով, որոնք են — օգտաւէտ
գրքեր կարդալով, հիւանդներին ալցելէլով, աղքատներին և թըշ-
ուառներին օգնելով, և այլն: Այդ բոլորը պահանջում է կատարել
Աստծու ա՛յն պատուիրանը, որի մէջ որոշուած է հանգստութեան
օրը կամ տօնը: Հին-Ուխտի մէջ այդ օրը շաբաթն էր, իսկ քրիս-
տոնէական եկեղեցումն — կիրակին (Գործք առաք. 20): Բայց ինչ-
պէս Հին-Ուխտի եկեղեցումն՝ շաբաթ ասելով, ընդունում էին և՛ ուրիշ
տօնական օրեր, այնպէս էլ քրիստոնէական եկեղեցումն՝ կիրակի
ասելով՝ և՛ վերս լիշած տօներն են հասկացնում: Միայն անհրաժեշտ
և մարդասիրական գործերը չեն արգելում այդ օրերում, — առաջին-
ները՝ այն պատճառով, որ իրանք անհրաժեշտ են և չտաճողել չի
կարելի, իսկ վերջինները — իբրեւ Աստուածահաճոյ գործեր: Դորան
իբրեւ օրինակ կարելի է բերել նոյն իսկ Յիսուս-Քրիստոսին, Որը
Իւր բարեգործական հրաշքների մեծ մասը շաբաթ օրերն էր կա-
տարում, և զպիրններին ու փարիսեցիներին էլ ասում — «պէտք է շա-
բաթ օրը բարի գործ անել» (Մատթ. 12-13):

Տօնակա՛ն հանգստութեան համար վերե լիշածներից չի կարեւորի եղբակացնել, որ մենք պէտք է պարապ մնանք և ոչինչ չանենք: Տօնակա՛ն հանգստութիւնը նշանակուած է միայն նորա համար, որ, մարդս իւր սովորական զբաղմունքները թողնելով, աւելի անարդեւք կերպով կարողանալ իւր Աստծուն պաշտել, երբեք չ'ընկ-

նելով կատարեալ անգործութեան մէջ. ասն ինչ՝ պարապով թիւն
 ասելով՝ աղպիսի անգործութիւն է հասկացնուում (Բ. Թուղթ Պօղոս
 Առաք.—Թեսաղոնիկեցոց 3¹¹): Պա մարդոց վատ մոլութիւններն
 մէկն է համարուում, որը ուրիշ չատ մոլութիւններ էլ է առաջ բե-
 րում, որի համար առածն ասում—«պարապով թիւնը ամեն չարի-
 քի մայրն է»: Նա հակառակ է Աստծու սահմանած վեց օր աշխա-
 տելու պատուիրանին (Յլից. 20⁹⁻¹¹) և նոյն իսկ մարդու կոչմանը:
 Մարդուն ստեղծելով և նորան հոգեկան և մարմնական զօրութիւն-
 ներ և ընդունակութիւններ չնորհելով, Աստուած նորա համար հա-
 մապատասխան գործունէութիւն որոշեց, որի միջոցով նա կարող
 էր իւր զօրութիւնները զարգացնել և կատարելագործել, որովհետեւ
 համապատասխան գործունէութեան ասպարիզում միայն ամեն մի
 զօրութիւն վարժուելով կարող է զարգանալ¹⁾։ Պարսպութիւնը ալդ
 կոչմանը հակասում է։ Մարմնաւոր և հոգեւոր աշխատանքը ամեն
 մարդու պարտականութիւնն է համարուում կեանքի ամեն հանգա-
 մանքներում և թէ ամեն մի միջոցին, բացի անօգնական ծերու-
 թիւնից, կամ հիւանդութիւնից, Ալդ մոլութիւնը լանցանք համա-
 րելով՝ Պօղոս առաքեալը ասում է՝ —«ով չի կամենում զործ կա-
 տարել, նա թող հաց էլ չ'ուտէ» (Բ. Թուղթ Պօղ. առաք.—Թեսա-
 ղոնիկեցոց 30¹⁰):

ՊԱՀԵՑՈՂՈՒԹԵԱՆ (ՊԱՀՔԻ—ՊԱՍԻ) ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ.

Պարզ և սովորական մտքով պահեցողութիւնը կամ ամբողջ
կերակրից և կամ նորա մի որոշ մասից զսպելն է համարում։ Իս-
կառարակ չափաւորութիւնն է, որը ամեն մարդ միշտ պէտք է մըտ-
քումն ունենալ։ Պահեցողութիւնը ժողկալութեան բարձրագոյն աս-
տիճանն է, որի կարիքը մեր ներկաչ հատարակութեան շրջաննե-
րում շատ է զգացւում, թէ և կան և՛ սորա խիստ հակառակորդ-
ները Ա.) Հին-Ուխտի պատմութիւնը ցոյց է տալիս, որ բոլոր սուրբ
մարդիկ իրանց մեծութեան են հասել, կամ իրանց անկումից ոտի
կանգնել և Աստծու բարկութիւնը հեռացրել իրանցից՝ միմէն պատ-
պահելով։ Սկզբումն և եթ Ստողած Ինքն առաջին մարդոց պա-
տուիրից պահեցողութիւն ունենալ, արգելելով—«բարին և չարը
լմանալու ծառի» պտղից ուտել։ Վերջը՝ Մովսէս մարգարէն պահե-
ցողութիւնը իբրև օրէնք հաստատեց, որի համար որոշեց, որ սըր-
բութեան օրը հրէաների համար պահեցողութեան և քաւութեան օր
համարուի (Ղևտ. 29-31 զԼ. կամ 23²⁷⁻³³)։ Ինքը՝ Մովսէս մարգարէն,

Աստծու հետ Սինա լեռան վերայ խօսելով, քառասուն օր ոչինչ չ'կերաւ. Գաւիթ մարգարէն ևս, երբ պղծութիւն գործեց Բերսաբէի հետ և վերջինիս ամուսին Ուրիա Քեռացուն սպանել տուեց պատերազմումն, իւր մեղքը քաւեց և Աստծու բարկութիւնը իրանից հեռացրեց պահեցողութեամբ. Դանիէլ մարգարէն և երեք պատանեակները իրանց զլխին եկած փորձանքների միջոցին պահեցողութեամբ միայն կարողացան իրանց հաւատը զօրացնել (Երբ. 11, 13). անբարոյականացած նինուէացիք պահեցողութեամբ Աստծու զուլթը շարժեցին և կործանումից ազատուեցան. Նղիա մարգարէն պահեցողութեամբ Աստուածայտնութեան արժանացաւ Քորեբ լեռան գլխին. գեշեր-ցերեկ պահեցողութեամբ էր անցկացնում և՛ Աննա մարգարէուհին, Փանուէլի դուստրը, որ Քրիստոսի տեսնելուն արժանացաւ. Քրիստոսի բարեկամ Յովհաննէս Մկրտչի կեանքն էլ ամբողջովին պահեցողութիւն է:

Բ). Նոր-Ուխտի մէջ ևս Յիսուս-Քրիստոսը մեզ համար պահեցողութիւնը Իւր օրինակով սրբացրեց, քառասուն օր անապատում պահելով, (Մատթ. 4-2) և սովորեցրեց, թէ՛ քնչպէս պէտք է պաս պահել, որ Աստծուն հաճելի լինի, հեռու մնալով կեղծաւորութիւնից, փառասիրութիւնից և երեսպաշտութիւնից (Մատթ. 6 16-18). Իւր աշակերտներին էլ պատուիրեց պաս պահել միայն աչն ժամանակից սկսած, երբ իրանցից Փեսան կ'հեռանալ (Մարկ. 2-20, կամ Մատթ. 9-13): Հետեւելով Քրիստոսի օրինակին և պատուէրին, առաքեալները և առաջուպ ըրիստոնեաները լարգանքով էին վերաբերում պահեցողութեանն: Այսպէս, օրինակ, Պողոս առաքեալը իւր մասին ասում է՝ «մենք ամեն րանում մեզ ցոյց ենք տալիս ինչպէս Աստծուն ծառայողներ-աշխատութիւններ ենք անում, հսկումներ ենք կատարում և պահեցողութիւններով զբաղւում» (Բ. Կորնթ. 6 4-5): Երբ Պողոս և Բառնարաս առաքեալներին ճանապարհ էին զցում առաքելական ընթացողութիւններ անելու համար— Անտիոքի եկեղեցու ըրիստոնեաները նախապէս պաս պահեցին (Գործք առ. 14 22-23): Եկեղեցու երէցներին էլ ձեռնադրելուց առաջ աղօթք և պահեցողութիւն էին անել տալիս:

Գ). Վերջապէս, առողջ գիտութիւնը, բարոյապէս մեզ լսեցնելու ձգտումը, եկեղեցու կանոններ լարելը և զէպի Փրկիչն ունեցած մեր սէրը— մեզ ստիպում են պահեցողութիւն ունենալ: Հիւանդ մարդիկ, ինչպէս, չեն կարող խիստ կերպով պաս պահել, նոցա երբեմն թոյլ է տրւում և՛ բոլորովին պաս չ'պահել, Բժիշկները ևս չեն կարող հերքել, որ չափաւորութիւնը, ժուժկալութիւնը—

«առողջութեան մալը» է,—որ կերակրի փոփոխութիւնը մեր ոյժերը վերանորոգում է,—որ մեղէն կերակրի մշտական գործածութիւնը չալտնի կերպով վնաս է տալիս:

Պահեցողութեամբ մենք սանձահարում ենք և՛ կամ բոլորովին մեռցնում մեր մարմնի թէ՛ ցանկութիւնների և թէ՛ կրքերի արտաբերութիւնները, որոնք կարող են վնաս պատճառել ինչպէս մարմնուն, այնպէս և՛ մեր մտաւոր ոյժերին, սոցա միանգամայն թուլացնելով, իսկ շատ անգամ էլ զանազան հիւանդութիւնների ենթարկելով: Պաս պահելով՝ զօրացնում ենք մեր թոյլ կամքը և մեր բարոյական ոյժերը. զրկելով մեզ կերակրից, կամ ուտելիքից, մենք գորանով բարոյապէս կաղդուրում ենք և աւելի եռանդուն սրտով բարի գործերի ձգտում, մեր մէջ նորոգելով մեր հոգեկան առողջութիւնը ս. Հաղորդութեան միջոցով, որը մեզ անպատմելի հոգեկան ուրախութիւն է պատճառում: Պաս պահելը մի պատուական միջոց է և՛ մեր մեղքերը քաւելու, ապաշխարելու և կեանքի մէջ նոր և լաւ ճանապարհ բռնելու: «Աւ որովհետեւ, ասում է ս. Յովհան Ոսկեբերանը, ջրի մէջ չի կարող կրակը վառուիլ, իսկ աշխարհային զուարճութիւնների մէջ էլ մեղքերը միշտ քաւել», ուստի՝ դորա համար նշանակուած են առանձին օրեր և շաբաթներ, որոնց միջոցներին մենք պէտք է հաշուի առնենք մեր անցած գործերը—վատերից հեռանալու, իսկ լաւերն էլ շարունակելու նպատակով: Եկեղեցին օրական պասը սահմանել է չորեքշաբթի և ուրբաթ օրերին: Առաջինով Յիսուսը իբրեւ չարչարանքի մատնուած Անճն է համարւում, իսկ երկրորդը Նորա նոյն իսկ չարչարանքների լիշատակն է կատարում: Տարուայ մէջ սահմանուած պասերից առաջին տեղը ընտնում է եօթնաշաբաթեայ «Մեծ պասը», իսկ լիտու՝ շաբաթական միւս պասերը, որոնց մէջ նշանաւորներն են՝ Քրիստոսի Ծննդեան, Առաջաւորաց, Ս. Լուսաւորչի «Նշից և Նշխարաց դիւտի», Պայծառակերպութեան, Աստուածածնի, Խաչի (Վերացման, Դիւտի և Վարդապ) և՛ Յիսակաց շաբաթապասերը: Վերջապէս՝ կարող են լինել և՛ մասնաւոր պասեր, որոնց պահում են կամ մասնաւոր մարդիկ և՛ կամ ամբողջ հասարակութիւններ՝ համաձայն իրանց կամեցողութեան, խոստման և կամ թէ՛ եկեղեցու հոգեւոր հովիւներից առաջարկած խորհրդի:

Պահեցողութեան այդ վսեմ նշանակութեան և կարեւորութեան պատճառով թէ՛ Աստուած և թէ՛ ս. եկեղեցին մեզ պարտաւորեցնում են պահեցողութիւնը արժանավայել կերպով կատարել, նոցա նուիրուելով մեր հոգեկան բոլոր բարի ցանկութիւններով: Պա-

հեցողութիւնը պէտք է լինի ինչպէս մարմնապէս, այնպէս և՛ հոգեպէս, մեզանից անպակաս անելով աղօթքը, ապաշխարութիւնը և բարեպաշտութիւնը (Նս. 58, 7. Յովելիա 2¹²⁻¹³. Ղուկ. 3⁷⁻¹⁸. 8¹³⁻¹⁴): Ա. Եկեղեցին պահանջում է, որ մենք ամբողջ պահեցողութեան ժամանակ ոչ թէ միայն հրաժարուինք լաւատնի կերակրից, խմելիքից, պիղծ և չլսասկար գործերից, այլ և՛ դատարկ խօսակցութիւններից, զանազան անպատուաբեր զուարճութիւններից և առհասարակ այն բոլորից, ինչ որ մեզ կ'փչացնէ և մեր պատիւը վայր կ'ձգէ թէ մեր կեղտոտ մտածութեամբ և թէ մեր մարմնի մասերի աշակցութեամբ: Դոցա բոլորի փոխարէն առաջին տեղը պէտք է բռնեն քրիստոնէական սէրը և բարի գործերը: «Տանք», պահանջում է քրիստոնէական սէրը, «անօթիներին հաց, իսկ անտուն-անտէր աղքատներին մեր տներում տեղ»: Պատի ժամանակ պէտք է մեր ճաշի սեղանը ամենապարզ և չափաւոր լինի, իսկ ծախքերից մնացած փողն էլ մենք պարտաւոր ենք բարի գործերի վերայ բաշխեցնել:

ՔՐԻՍՏՈՆԵՒԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԻՒՐ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ:

Քրիստոնէի պարտականութիւնների հիմքը պէտք է լինի սէրը, այն էլ ոչ թէ եսական և մեզանչական, այլ ճշմարիտ և սուրբ սէրը: Այդ սէրը հարկադրում է մարդուն, որ նա լաւատնական փրկութեան հասնելու համար ցանկանայ և ձգտի բարոյական աւելի ընդարձակ կատարելութիւն ձեռք բերել: Միայն դորան հասնելու նըպատակով մենք ամենից առաջ պէտք է մեր ներկայ գրութիւնը ճանաչենք և հասկանանք, թէ՛ ինչն է մեր մէջ լաւ, և ինչը—վատ, որպէս զի կարողանանք մէկը զարգացնել և կատարելագործել, իսկ միւսը արմատախիլ անել և ոչնչացնել, որը պարտաւոր ենք անել մեզ պարզեցած բնական և շնորհատու ուժերի և միջոցների համեմատ: Ուստի՝ քրիստոնէի ընդհանուր պարտականութիւնների շարքումն է և՛ ինքնաճանաչութիւնը, Կանոնաւոր ինքնաճանաչութեան վերայ են հիմնուած և՛ մեր բոլոր պարտականութիւնները: Ինքնասիրութիւնը, հպարտութիւնը և ուրիշ մոլութիւնները, որոնք մարդուն հեռացնում են Աստծուց և մերձաւորներից, նորա մասին անկանոն գաղափար կազմուելուց են առաջ դալիս (Ղուկ. 18-11): Ուստի՝ Աստծու խօսքը մարդուց խիստ պահանջում է, որ նա այդ պարտականութիւնը կատարէ. «Փորձեցէ՛ք ձեզ, քննեցէ՛ք ձեզ» (Կո-

րնթ. Բ. 13-5). «Եթէ մենք ինքներս մեզ զատէինք, այն ժամանակ պիտի չ'դատուէինք» (Կորնթ. Ա. 11-31):

Այդ վերաբերեալ քրիստոնեան աւելի պէտք է իւր վսեմ կոչումը որոնէ մեր Տէր Յիսուս-Քրիստոսի մէջ, որի պատճառով լաւատնական փրկութիւն ստանալու համար նորան շնորհած են բոլոր զօրութիւնները և միջոցները: Նոյն իսկ Ինքը Հոգին վկայում է մեր հոգու հետ միասին—Առաքեալի ասելով, թէ՛ «Մենք Աստծու որդիքն ենք և Քրիստոսի ժառանգակիցները» (Հռովմ. 8-16, 17, համեմատ. Պետ. Ա. 2-9. Կորնթ. Ա. 6-13, 12-29, 3-16):

ԻՒՐ ԱՆՁԻՆ ՅՈՅՑ ՏՈՒԱԾ ԶՇՄԱՐԻՑ ՅԱՐԳԱՆՔԸ ԵՒ ՔՐԻՍՏՈՆԵՒԻ ԽՈՆԱՐՀՈՒԹԻՒՆԸ:

Մարդու ինքնաճանաչութիւնը, որ երկրային բոլոր արարածներից որոշելու համար սահմանած նորա հետեալ առաւելութիւններն է պարզում, ալիսնքն նորա աստուածանմանութիւնը, վսեմ կոչումը, լաւատնական փառքին արժանաւալու ձգտումը,—բնականաբար նորա մէջ ճշմարիտ լարգանքի զարգացումն է զըրգում և զարգացում:

Բայց որովհետեւ քրիստոնեան դորա հետ հասկանում է, որ այդ արժանաւորութիւնները և առաւելութիւնները նորա սեպականութիւնը չեն և թէ նա ինքը չէ ողորմ ձեռք բերել, այլ դոքա Արարչի պարգևն են և բարիքը, իսկ ինքը իրանից ոչինչ չ'ունի և ոչինչ էլ չի կարող անել առանց Աստծու օգնութեան, այն ժամանակ՝ նա իւր խոնարհութեան զգացումն է ցոյց տալիս Ամենակարող և Ամենաբարի Արարչի առաջ: Իւր ոչնչութիւնը և անզօրութիւնը հասկանալով՝ զիտակցութիւնը նորան դրդում է բարոյական առաջադիմութիւն ցոյց տալ և կատարելագործուել, իսկ նորա հաստատուն «հաւատը, սէրը և յոյսը» իրանց կողմն են դրաւում Աստծու շնորհքը, որի օգնութեամբ նա իւր բարոյական վսեմ կատարելութեանն է հասնում: Իսկ թէ՛ խոնարհութիւնը մարդու բարոյական կատարելագործութեան վերաբերմամբ ալիպէս մեծ նշանակութիւն ունի,—այդ բոլորովին Ինքը մեր Տէր Յիսուս-Քրիստոսն է հաստատում՝ մաքսաւորի և փարիսեցու առաջն առաջ բերելով, որի վերջնասում է—«Ի՛նչ իւր տնձը կ'բարձրացնէ, —կ'խոնարհուի, իսկ ո՛վ իւր տնձը կ'խոնարհեցնէ, նա կը բարձրանայ» (Ղուկ. 18-14): Երկնքի թաղաւորութեան ժառանգութիւնը Փրկիչը խոնարհներին է խոստանում (Մատթ. 5-12): Հեզ մաքսաւորի, հարիւրապետի, սամարա-

քին դրութեանը, Նոցա մէջ առաջին և զլիսաւոր պարտականութիւնը պէտք է լինի հոգու մասին հոգալը, որովհետեւ հոգին մարդկային գոյութեան վեհագոյն և կատարելագոյն մասն է համարուում։ Հոգու մասին կ'հոգանք աչն ժամանակ, երբ նորա զօրութիւնները կ'կրթենք, կամ կ'զարգացնենք, նորա համար անհրաժեշտ տեղեկութիւններ ձեռք բերելով, ընդարձակելով, և թէ՛ նոցա հոգու կեանքի և գործունէութեան մէջ մտցնելով։ Նւ որովհետեւ էական անհրաժեշտ ուսումը մեզ համար աստուածգիտութիւնն է, իսկ մեր էական գործունէութիւնը—աստուածանմանութիւնը, ալդ պատճառով՝ դժբախտով միայն կարող ենք մեր հոգին ճշմարտապէս կրթել։ Այդ բոլորն աւելի լաւ կ'պարզուի աչն ժամանակ, երբ մենք կ'քննենք հոգու ալդ երեք զլիսաւոր զօրութիւնները—միտքը, կամքը և զգացումը կամ սիրտը։

ՄՏՔԻ ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ։

Մտքի կրթութեան էութիւնը նորանումն է կալանում, որ նա, որքան հնարաւոր է, կարողանալ լիովին հասկանալ, թէ՛ ճշմարտութիւնն ինչ բան է։ Այդպիսի զարգացմանը և կրթութեանը շատ կ'նպաստէ ան, որ մարդս զանազան գիտութիւններ ուսումնասիրէ, որոնց մէջ առաջին և զլիսաւոր տեղը, ի հարկէ, պէտք է մեր ազգային—քրիստոնէական հաւատի ուսումը բռնէ, որովհետեւ նորանով են կեանքի էական հարցերը վճռուած, ուր բոլորը հիմնուած են անփոխարինելի խելացի սկզբունքների վերայ։ Հաւատի ուսումը մից չետոյ գալիս են փիլիսոփայական բնաւորութիւն կրող գիտութիւնները, որոնք զարգացնում են մարդու մտածելու ընդունակութիւնը և ընդարձակում նորա հաւեցակետը զանազան փոխադարձ խարաբերութիւնների շրջանում։ Նոյն իսկ հաւատի ուսման համար նոքա օգտաւէտ են, երբեմն՝ և՛ անհրաժեշտ ան պատճառով, որ նորան օգնում են հաւատի և բարոյականութեան ճշմարտութիւնները պարզելու, բացատրելու և մարդու հասկացողութիւնը խարժարեցնելու գործում։ Սկեղեցու ու հայրերը և վարդապետները ալդ գիտութիւնները ամենակարեւոր միջոց էին համարում աստուածաբանական ճշմարտութիւնները ուսումնասիրելու և պարզելու։ Ս. Գրիգոր Աստուածաբանն ասում է՝ «Մենք գիտութիւններից հանեցինք աչն բոլորը, ինչ որ օգտաւէտ է նոյն իսկ բարեպաշտութեան համար, վատով սովորեցինք լաւը և նոցա անզօրութիւնն էլ դարձրինք մեր ուսման իրրն անսասանութիւն»։ Իսկ մասնագիտա-

կան դբաղմունքները, զլիսաւորապէս, որոշում են կամ մարդու ընդունակութեան և հակամիտութեան, և կամ առանձին կոչման և նշանակութեան համաձայն։ Մեր քրիստոնէական եկեղեցին երբեք չի արդելում, ինչ հասակում և կամ ինչ պաշտօնում էլ լինի մարդս, աչպիսի մտաւոր տեղեկութիւններ հայթհայթել, որոնք անհրաժեշտ են նորան ներկալ կեանքի համար իւր չաջորդաբար ընթացող զարգացման շաւղի վերայ։ Միայն մասնագիտական երբեք չ'պէտք է անջատուած լինի ընդհանուր կրթութիւնից և թէ՛ ինքն ըստ ինքեան էլ միակ նպատակը չ'պէտք է կազմէ։

ԿԱՄՔԻ ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ։

Մարդու կրթութիւնը միայն մտքի լուսաւորութեամբ չի կարող սահմանափակուիլ։ Նորա նպատակը լինելով՝ ապրել, գործել և կեանքի մէջ ծագող գործերով ընտիր բարոյական լատկութիւններ հայթհայթել, նոցա մինչև աստուածանմանութեան աստիճան զարգացնելու և կատարելագործելու համար,—նա պէտք է նոյն իսկ մտքի լուսաւորութեան հետ միասին, ուշադրութիւն դարձնէ իւր բարոյական դաստիարակութեան վերայ, կրթելով և՛ իւր կամքը։ Կամքը կրթելու գործը կալանում է նորանում, որ մարդս բարութիւն անելու, իսկ չարին էլ լաղթելու ցանկութիւն և կարողութիւն ունենալ։ Միայն մտաւոր կրթութիւնը, որքան էլ ընդարձակ և կանոնաւոր լինի, ինքն ըստ ինքեան չի կարող մարդու բարոյականութիւնն ապահովել։ Ամեն մարդ փորձով գիտէ, թէ՛ ինչ մեծ նշանակութիւն ունի հոգեւոր կարողութիւնների երկու մասի բաժանուելը, կամ միմեանց մէջ եղած անհամաձայնութիւնը.—երբեմն պարզ նկատում ենք, որ աչ ինչ բանը վատ է, ստոր գործ է, մարդուս պատուին անարժան, բայց և աչպէս՝ նորան մեղանից չենք հեռացնում և չարագործութիւն ենք անում, հետն էլ հասկանում ենք, որ ալդ գործըն անպատուաբեր է։ Նոյն իսկ մեր կամքը երկուսի է բաժանուում—օրինակ, նա, իբրն բարութիւն անելու ցանկութիւն, աւելի շուտ բարութեան կողմն է հակուում, բայց ալդ ցանկութիւնն իրաւործելու համար իբրն ուժ, մեծ մասամբ, բարութեան առաջ անկալուն է երևում և աւելի շուտ հակառակ կողմը թեքում։ Ալդ պատճառով, բացի իմացական կամ մտաւոր կրթութիւնից, մենք պէտք է մեր մէջ բարութիւն գործելու ցանկութիւն զարգացնենք և աշխատենք՝ ալդպիսի գործ կատարելու, իսկ չարը լաղթելու՝ ուժ հաւաքել։ Գորա համար հարկաւոր է, որ մենք խոստափենք աչն-

պիսի գործերից, որոնք մեզ կարող են մեզանից կտրել, մեր ինքնաճանաչութիւնը թուլացնել և իրանց կողմը քաշել: Այդ միջոցները բացասական են: Պրակտիկ միջոցները, սոքա են—ա) անմիջապէս վարժեցնել բարի գործեր անելով, որոնք թէ աւելի մատչելի են և թէ աւելի չարամարաւոր. զբաղմունքներն էլ առաւելապէս պէտք է աջակցիսի գործեր լինին, որոնք ան մոլութիւններն և կրքերի հակապատկերն են, որոնց վերաբերեալ նա հակամիտութիւն է արտայայտում թէ իւր բնաւորութեան առանձնապատկութիւններով և թէ իւր կեանքի պայմաններով: Բ). Խիստ հսկողութեան ենթարկել իւր անձը զանազան դրութիւնների և հանգամանքների շրջաններում, որոնք չաճախ առիթ են տալիս պախարակելի մտքեր արտայայտելու և կամ նոյն իսկ իրականապէս գործ կատարելու՝ այս կամ այն դրութիւնը և հոգեկան ուղղութիւնը իւր բարոյական կամքին ենթարկելու նպատակով: Յաճախ պատահում է, որ, որ մեզ ուրիշները վշտացնում են: Անպատուութեան առաջին տպաւորութիւններին համբերելու փորձը, որը գիտակցաբար կարող է մի քանի անգամ կրկնուել, աստիճանաբար բարոյական սովորութիւն է դառնում և հոգու ոյժ ծնեցնում, որը վարժութիւններով զարգանում է և վսեմ կատարելագոյն առաքինութեան հասնում, որպիսին «անխիշաչարութիւն» է կոչում, և վերջապէս, գ) չարաբերութիւն ունենալ աջակցիսի մարդոց հետ, որոնք աւելի հզօր կամք ունին, քան թէ՛ մենք: Ուրիշների լաւ օրինակը միշտ մեզ վերալ գիւթի ազդեցութիւն է անում և մեզ ստիպում աջակցիսի գովելի նմանութիւն ունենալ: Հէնց աջակցիսի գէպքերում ինքնակրթութեամբ զարգանող անձնաւորութիւնը պէտք է կարգաւ զօրեղ, բայց և արդիւնաւետ, գործունէութեամբ գերազանցող մարդոց կենսագրութիւնները, ուսումնասիրէ մեծ գործիչների պատմական պատկերները զանազան ասպարէզներում: Պորա հետ մենք միշտ պէտք է Աստծու վսեմագոյն օգնութեան աջակցութիւնը խնդրենք, որովհետեւ մեր սուրբ և աստուածահաճող կեանքը, ինչպիսին մեզանից պահանջում է Աստծու բարի կամքը (Թեոփ. Ա. 4-3), իւր կոչմանը միայն Աստուածալին ամենազօր շնորհքի աջակցութեամբ կ'հասնի:

ՍՐՏԻ ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ:

Միտքը և կամքը կրթելով՝ քրիստոնեան պէտք է հոգալ և՛ իւր սրտի կրթութեան մասին: Սրտի կրթութեան էութիւնը նորա մէջն է, որ «ճշմարտութեան, բարութեան և զեղեցկութեան» զգաց-

մունքները զարգանան և, որքան հնար կա՛, մարդուն հասցնեն այն հոգեոր զուարճութեան, որը նորա իսկ—ճշմարիտ կեանքն է կազմում: Իսկապէս ասած՝ մեր սրտին յատկացրած է զեղեցկութիւնով զուարճանալու ձգտումը. բայց որովհետեւ, որտեղ չկա՛ ճշմարտութիւն և բարութիւն, այնտեղ, բառիս բուն նշանակութեամբ, չի կարող լինել և՛ զեղեցկութիւն, այդ պատճառով՝ զեղեցկութեան զգացումից չի կարելի ջոկել թէ ճշմարտութեան և թէ կրթութեան զգացմունքները: Այդպէս ուրեմն՝ սիրտը կարող է կանոնաւոր կերպով զարգանալ միայն այն ժամանակ, երբ նորա վերալ ազդեցութիւն կ'անէ այն, ինչ որ ճշմարտապէս զեղեցիկ է:

Գեղասիրական զգացումն զարգացնելու ամենալաւ միջոցն է Աստուածալին ստեղծագործութեան վեհագոյն գործերի խորին ակնաճական զննութիւնը և այդ զգացման էլ պատկերացումն ինչպէս բանական—բարոյական կեանքի և զործունէութեան, այնպէս էլ բանաստեղծութեան և՛ արուեստի շրջաններում: Գեղեցկութիւնը բոլոր վերեւ լիշա՛մ դէպքերում, այսինքն բնութեան մէջ, մարդկային բարոյական գործունէութեան աշխարհում և ազատական արուեստներում, կարող է ամենավսեմ և ամենամաքուր զուարճութիւններ պատճառել, բարոյապէս մեր հոգին վեր սլացնել, կտրել սորան առօրեայ կեանքի դատարկութիւններից և վշտերից, և ներշնչել խաղաղութեան և խնդութեան բարեբար զգացմունք: Այդպէս էլ Սաղմոսերգու Պաւլիթը՝ վշտացած, նկատելով մարդկային գործերի փոփոխականութիւնը՝ Աստծու առաջ իւր լուսահատութիւնը խոստովանում է և խնդրում իրանից անարդարութեան ճանապարհը հեռացնել: Միայն՝ իւր հալեացքը Աստծու մեծագործութեան վերալ ձգելով, լանկարձ հոգու տխուր տրամադրութիւնը փոխում է և ուրախութեամբ բացազանչում—«Քո գործերովդ, Տէր, ինձ ուրախացրիր, Քո ձեռքի գործերով էլ կ'ցնծամ»: (Սաղմ. 91-3): Աքանչեւագործ սրբերից շատերը իրանց հոգեւոր սխաղագործութիւնների համար ընտրում էին աջակցիսի վարեր, որոնք իրանց զեղեցկութիւնով էին գերազանցում: Ինքը՝ մեր Տէր Յիսուս-Քրիստոսը՝ սիրում էր բնութեանը զիմել, աղօթք անելու համար բլուրներ և լեռներ էր ընտրում, իսկ Նորա հրաշալի պաշտօնակերպութիւնն էլ կատարուեց Պաղեստինէի ամենաաքանչելի լեռներից մէկի վերալ:

Բարոյական գործունէութեան շրջանում զեղեցկութեան օրինակներն աւելի լաւ առաջ է բերում մեզ ս. Աւետարանը: Գեղեցկութիւնը բանաստեղծութեան շրջանում երևում է Հին և Նոր Ուխտի սաղմոսներից և երգերից, որոնք իսկ—բանաստեղծական ար-

տաղրութիւններ են, մտաւոր ստեղծագործութեան ծնունդներ—Աստուածաւիժն Հոգևոյ ներշնչութեամբ Գեղեցկութիւնը ուրիշ արուեստներում և թէ Աստուածաւիժն եկեղեցու ամեն մի շրջանումն էլ է արտապատում Երուսաղէմի հին տաճարը ճարտարապետութեան և թէ ուրիշ արուեստների տիպարն էր կազմում։ Փրկիչը, աւանդութեամբ, Իւր պատկերը զծայրեց քաթանի վերայ և լանձնեց Իւր հետնողներին մի աշխարհի ճարտարապետական արտադրութիւն, որին նկարչութեան մէջ հաւասարը չէր կարող լինել։ Նոր Ուխտի եկեղեցու մէջ ամենը գեղեցկութեան տիպ է կրում—նորա կազմութիւնը, աստուածապաշտութեան ծէսերը և թէ ուրիշ մասերը—բոլորն էլ բանաստեղծական և ճարտարապետական հոգևոյ են ներշնչութեամբ։

Միայն սորա հետ պէտք է 'ի նկատի ունենալ և՛ այս, որ ազատական արուեստների մէջ իսկ—գեղեցկութեան հետ լաճախ խառնում են մտքի և՛ աշխարհի ծնունդներ, որոնք կարող են պախարակելի հակումներ և կրքեր դրդել և ծնեցնել, իսկ երևակայութիւնն էլ կեղտոտ խորհուրդներով լցնել։ Ի հարկէ, քրիստոնեան պէտք է արուեստների վերայ նալէ ընտրողական խելացի աչքով։ Նա պէտք է ան արուեստներն ընդունէ միայն, որոնք իսկապէս կարող են նորա հոգին վսեմացնել, կազդուրել, խաղաղութիւն և բաւականութիւն, հոգու էլ իսկական բարի դիտաւորութիւն և տրամադրութիւն ստեղծել։ Սրտի մէջ զարգացնելով սէր դէպի ան ամենը, ինչ որ իսկապէս բարի է և գեղեցիկ, անհրաժեշտ է հոգալ և՛ նորա մասին, որ ոչ մի կեղտոտ և մեղսալի բան նորան չ'միանալ։ Սիրտը սկիզբն է և արմատը ոչ թէ միայն մեր մտքերի և ցանկութիւնների, այլ և՛ գործողութիւնները—«Բարի մարդը իւր սրտի բարի գանձից է բարութիւն անում, իսկ չար մարդը չարութիւնից վատութիւն անում, որովհետև իւր բերանը սրտի աւելցուկից է խօսում» (Ղուկ. 6-43)։ Եւ ի՞նչ մարդու սիրտը հակումն ունի դէպի ան ամենը, ինչ որ մեղսալի է և զգալական, այն ժամանակ նա ակամայ կերպով էլ մարդուն մեղսալի գործեր անել կ'տալ։—«Որովհետև՝ ով մի որևէ բանից լաղթուի, նորա էլ ծառան է» (Պետր. Բ. 2-10)։ Այդ պատճառով՝ մենք միշտ պէտք է մեր սրտի ստորին զգալականութիւնները և անկարգ լուծմունքը զսպենք պատշաճաւոր սահմանների մէջ, նոցա մեր բանականութեան ենթարկելով, որ նոքա ոչ թէ միայն արդելք լինին մեր վսեմ նպատակներին հասնելու, այլ և դոցա ձգտմանը նպաստեն։ Զանազան տեսակ մեղսալի սովորութիւնները, հակումները և կրքերը մեր սր-

տից արմատահան անելու համար պէտք է, իբրև հակապատկեր, առաքելութիւնն առաջ բերենք և ամեն կերպ աշխատենք մեր սրտում առաքելութեան սէր զարգացնել։ Միայն՝ զըլխաւորապէս՝ մենք պէտք է Աստուծոյ աղօթքով դիմենք թէ եկեղեցումն և թէ տանը, որ Նա Իւր ամենամաքրիչ շնորհքը մեզ պարգևէ, ինչպէս Սաղմոսերգու Դաւիթն է արտասանում։ «Ո՛վ Աստուած, իմ մէջ մաքուր սիրտ ստեղծիր և իմ ներսն էլ ուղիղ հոգի նորոգիր (Սաղմ. 50-13)։

ՀՈԳԱՅՈՂՈՒԹԻՒՆ ԽՂՃՄՏԱՆՔԻ ՄԱՔՐՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ։

Բոլոր մարդոց խղճմտանքը միատեսակ չէ զարգացած և մինչև անգամ դա միևնույն մարդու մէջ երբեմն միակերպ չի դործում։—Ուրբ Գրքի մէջ խղճմտանքն անուանում է՝ բարի (Գործք. 23-1. Պետր. Ա. 3-16-23, Եբր. 13-18), մաքուր (Տիմ. Ա. 3-9, համ. Տիմ. Բ. 1-3), անարատ, տկար (Կորնթ. Ա. 8-7), չար (Եբր. 10-22), պղծում (Տիմ. 1-13) և խոնձուած (Տիմ. Ա. 4-2)։ Մեր ազգային քրիստոնէական եկեղեցու հոգևոյ զարգանալով՝ պէտք է անպատճառ հոգանք խղճմտանքի մաքրութեան և կատարելութեան մասին, որ նա մեզ լաւ ղեկավարէ մեր բարոյական կեանքի և գործունէութեան մէջ և լաւ էլ պաշտպանէ այն ամենից, ինչ որ չար է և մեղանշական։ Այդ պատճառով՝ ամենից առաջ պէտք է խուսափինք այն բանից, ինչ որ կարող է մթնեցնել, խեղդել կամ թուլացնել մեր խղճմտանքը, որոնք են—թեթեամտութիւնը, անկարգ կեանքը, դատողութիւնների և գործողութիւնների մէջ կեղծաւորութիւնը և վատ ու փչացած մարդոց հետ չարաբերութիւն ունենալը, իսկ՝ միւս կողմից՝ պէտք է ազնիւ և հանճարեղ մարդոց ընտիր օրինակները պատկերացնենք, մանաւանդ Յիսուս-Քրիստոսի փրկարար ուսումը և ամենասուրբ կեանքը (Փիլ. 2-5)։ Երբեք չ'պէտք է բարի խղճմտանքի հակառակ վարուիւնք (Տիմ. Ա. 1-19, 4-2), որպէսզի «մեր ներքին մարդը տանջողական հրով չ'ալրուի, ախտեղ՝ մտքի խղճով, իսկ ախտեղ՝ անչէջ բոցով» (Ընդհ. Ն. Ծ.), այլ հարկաւոր է նորա ձայնին հնազանդուիլ, ինչպէս օրէնք, որպիսին մեր սրտերումն ունի իսկ Ինքը Աստուած է գրոշմել (Հռովմ. 2-14-15), որովհետև ինչքան շատ հետևենք Նորա ներշնչումներին, այնքան էլ նա աւելի կ'զօրանալ, այնպէս որ մեզ համար դժուար կ'լինի մի որևէ բան խղճմտանքի հակառակ կատարել։ Պէտք է միշտ խղճմտանքը գործեր անելով վարժեցնել, շուտ շուտ վերաստուգել նորան Աստուծոյ պարզ օրէնքի

միջոցով և մաքրել պահեցողութեան և ապաշխարութեան օրերին՝ հոգևոր հօր օգնութեամբ: Վերջապէս՝ պէտք է Աստծուն խնդրել, որ Նա մեր խղճմտանքը մաքրէ և լուսաւորէ և իւր կամքը ճշտութեամբ հասկանալու և աշխարհիս երեսին էլ՝ իւր պատուիրաններէ համաձայն շրջելու համար՝ իւր օգնութիւնը հասցնէ (Յփ. 4¹⁶⁻¹⁹ 3¹⁴⁻¹⁹ Կող. 1⁹⁻¹⁰):

ԱՌՈՂՋՈՒԹԻՒՆԸ՝ ԻԲՐԵՒ ԼՈՒՍՈՂՈՒԹԻԱՆ ԱՌԱՐԿԱՅ:

Իւր հոգևոր կրթութեան և զարգացման մասին հոգս քաշելով՝ քրիստոնեան պարտաւոր է և՛ իւր մարմնի զարգացման, կազմութեան և առողջութեան ու կեանքի պահպանութեան մասին հոգալ, մանաւանդ որ մարմինը, մարդկային բնութեան էական մասը կազմելով, նորա հոգու մշտական գործիքն է և, հետևապէս, մարդու կեանքի և գործունէութեան համար անհրաժեշտ պայմանը: Նթէ անվերջ կատարելագործութեան կոչուած մեր ողին զարգանում է նորա և մարմնի մէջ եղած կանոնաւոր փոխադարձ գործողութեամբ և յարաբերութեամբ, և եթէ մարմնի օրգանիզմի մէջ առաջացած նշանաւոր կամ չնչին հիւանդութիւնը նորա ողու զարգացմանը արգելք է լինում, աչն ժամանակ ամեն մի քրիստոնեայ պարտաւոր է՝ իւր կեանքը և մարմինը առողջ պահպանելու համար՝ հոգս քաշել: Այդ պարտականութեան վերայ մատնացող է անում մեզ և՛ նոյն իսկ բնութիւնը, որը բնագոյմամբ մահից լի է դարձնում և հեռացնում աչն բոլորը, ինչոր կեանքին մնաս է տալիս — «ոչ ոք իւր անձը չի առել, այլ նորան կ'ստուգանէ և կ'խնամէ» (Յփ. 5⁻²⁰): Աստուածային զրական օրէնքը ևս սովորեցնում է մեզ խելացի ուշադրութիւն դարձնել մեր մարմնի կեանքի և առողջութեան վերայ: Կեանքը, Աստուածային Խօսքի ներշնչմամբ, պատահականութիւն չէ և ոչ էլ մեր անկախ սեպհականութիւնը: Տէրն է մեր կեանքի աղբիւրը (Սաղմ. 35⁻¹⁰) և կեանքի պետը (Գործք 9⁻¹⁵), որ մեռածներին և կենդանիներին իշխում է (Հռովմ. 14⁻⁹) — «Նորա համար, որ՝ մեղանից ամեն մէկը իւր համար չի ապրում ու մեռնում, որովհետեւ՝ եթէ ապրում ենք, Տիրոջ համար ենք ապրում, և եթէ մեռնում ենք — Տիրոջ համար ենք մեռնում» (14⁷⁻⁸): «Նորանով ապրում ենք, նորանով շարժւում և նորանով էլ կանք» (Գործք առ. 17⁻²⁸): Աստուած իւր անձառելի շնորհքով ներկայ կեանքը մեզ տուեց մեր բարոյական դաստիարակութեան և լաւիտենական կեանքի պատրաստութեան համար (Ներք. 13⁻¹⁴): Ուստի՝ մենք նո-

րա վերայ պէտք է նայենք՝ ինչպէս «հատիկներ» ցանելու ժամանակի վերայ, որից լիտոյ՝ լաւիտենական կեանքում — հունձ կ'լինի, ինչպէս գործունէութեան և աշխատութեան ժամանակի վերայ, որի համար մարդս լաւիտենական կեանքում արդար վարձատրութիւն կ'ստանայ (Պաղ. 6^{-7, 10}): Մարդս ինչքան երկար ապրի, աչնքան նա, կանոնաւոր գործ կատարելով, կարող է հոգեպէս և բարոյապէս լաւ զարգանալ և կատարելագործուիլ և դորանով էլ գեղեցիկ կերպով լաւիտենական կեանքի համար պատրաստուիլ: Յիսուս-Քրիստոսը, մարդոց փրկութեան համար աշխարհ գալով, հիւանդներին բժշկում էր և մեռածներին յարութիւն տալիս, և դորանով հասկացնում, որ Նա մարդու համար մարմնի կեանքը և առողջութիւնը մեծ բարիք էր համարում: Բացի դորանից, մարդու մարմինը Քրիստոսի մարմնի անդամ՝ և Սուրբ Հոգու էլ տաճար է ընդունւում (Կորնթ. Ա. 6¹⁵⁻¹⁹): Նա փրկութեան արգասիքներէ մէջ ևս մասնակցում է, որի պատճառով նորան նշանակուած է, որ փառաւոր կերպով յարութիւն առնէ և երջանիկ կեանք վարէ՝ հոգու հետ միասին (Կորնթ. Ա. 15⁴²⁻⁴⁴, Փիլ. 3⁻²¹): Այդ պատճառով՝ կեանքը և առողջութիւնը պահպանելու պարտականութիւնը քրիստոնէի համար ոչ թէ միայն ներքին, անհաշիւ պահանջ պէտք է համարել, այլ բարոյական, Աստծու կամքին հնադանդուելու, Աստուածային ողորմածութեանը և բարութեանը յարգանք տալու և Աստուածային անհղ զատաստանի առաջ էլ պատասխանատու լինելու պարտականութիւն, — «Աշխատելով՝ ամենից առաջ՝ հոգին կերակրել հոգևոր կերակուրներով՝ մարմնի սպասաւորութեամբ, և ապա՝ մարմնականների մասին հոգալ՝ հոգու իմաստութեամբ և տնօրէնութեամբ» (Ընդհ. Ներս. Շնորհաւու):

ՄԱՐՄՆԱԽՈՐ ԿԵԱՆՔԸ ԵՒ ԱՌՈՂՋՈՒԹԻՒՆԸ ՊԱՀՊԱՆԵԼՈՒ ՄԻՋՈՑՆԵՐ:

Մարմնաւոր կեանքը և առողջութիւնը պահպանելու ամենալաւ միջոցներն են — կերակրի, խմելքի և ամեն տեսակ կեանքի ու վարմունքների մէջ՝ չափաւորութիւն, աշխատասիրութիւն և ողջախոհութիւն: Կերակուրը և խմելքը պէտք է դործ ածուին ոչ թէ միայն բաւականութեան, այլ և մարմնի ոյժերը պահպանելու և կազդուրելու համար: Այդ պատճառով՝ նոքա իրանց չափութեամբ պէտք է հասարակ և անպաճօճ լինին. նոքա գործածելու ժամանակ էլ միշտ պէտք է չափաւոր և ժուժկալ լինիլ, որպէսզի

նորա մեր պարտականութիւնները կատարելուն արգելք չ'լինին: «Իսկ դուք զդուք կացէք ձեր անձերի համար, որ չ'լինի, թէ ձեր օրտերը կերուխումով և արբօցողութիւնով ու աշխարհային դրաղ-մուսքներով ծանրանան և լանկարծ այն օրը ձեզ վերայ հասնի» (Ղուկ. 21³³): Իւր որովայնը աւելորդ կերակրով լցնելը և խորտիկ-ներով ծանրացնելը դատապարտութեան արժանի գործ է համարուում, ինչպէս որ Տէրն ասաց—«Ա՛յ, ձեզ, որ ալժամ լազեցած էք» (Ղուկ. 6²⁵): Յղիացած որովայնը և նոյնիսկ մարմինը մարդուն աշխատելու հա-մար դարձնում են՝ անընդունակ, ծոլ և թմրող, հետն էլ՝ ձգտող զգալական տուփանքի:

Առողջութիւնը պահպանելու անհրաժեշտ պայմանը հանդերձն է, որը պէտք է իւր նպատակի և նշանակութեան համեմատ կարուի և գործ ածուի՝ մարմնի մերկութիւնը ծածկելու համար (Ծննդ. 3-7), և բնութեան վնասակար ազդեցութիւններից, այսինքն՝ ցրտից, շոքից, անձրեւից և ուրիշ պատահարներից պաշտպանելու նպա-տակով: Այդ պատճառով՝ հանդերձի չափութիւնը և ձևը, մէկ կող-մից՝ պէտք է տարուայ եղանակի ու ժամանակի և՛ միւս կողմից՝ մարդոց այս կամ այն կոչմանը և դրութեանը, հասակին և սեռին չարմար լինին: Հանդերձի վախճանութիւնը նկատի առնելով, քրիս-տոնեան մի կողմից պէտք է խոստովի չափազանց չռալլութիւնից ու պերճութիւնից, և՛ միւս կողմից՝ հանդերձի կեղտոտութիւնից:

Մարմնական աշխատանքը, մարմնի զարգացման և կազդուր-ման պատճառ դառնալով, նորան բնական զեղեցկութիւն է տա-լիս: Շարժողութիւնից ու գործունէութիւնից առաջացած ներքին ջերմութիւնը լաւ լուծել է տալիս կերակուրը, կանոնաւոր կերպով բաժանում և օրգանիզմից աւելորդ գիճութիւնը դուրս զալու հա-մար ծակոտիներ բացում: Ընդհակառակը, մարմնի անշարժութիւնը արգելք է լինում սննդառութեան: Այդ պատճառով՝ պինդ կաղ-մուածք չ'ունեցող մարդիկ շատ հիւանդութիւնների են ենթարկ-ւում, որոնց մասին աշխատողները դադափար անդամ չունին: Աս-տծու Խօսքը ոչ թէ միայն հասկացնում է, թէ աշխատութիւնն իս-կապէս անհրաժեշտ է մարդու համար (Ծննդ. 2¹⁵ 3¹⁹), այլ և դը-րականապէս այդ է պահանջում (Սիր. 11¹⁹⁻²⁰ Առակ. 3-9) — «Նախատողին հացի անարժան համարելով, մանաւանդ որ ինքն, առաքեալն, ուրիշին ծանրութիւն չ'պատճառելու համար, զիչեր ցե-րեկ աշխատումէր» (Ընդհ. Ն. Ծ. և Թես. Բ. 310): Դորա հետ էլ պէտք է միայն հսկել, որ ամեն աշխատանք չափով և ոյժերին հա-մեմատ լինի, այլապէս նա նորա զօրութիւնները կ'կտրէ և

ալդպիսով գործ կատարելու համար անընդունակ կ'լարձնէ. հար-կաւորէ շատ կամ քիչ աշխատանք անելուց լետ հանգստանալ՝ թուլացած ոյժերը վերականգնելու և աշխուժացնելու համար: Փոր-ձը ցոյց է տալիս, որ զբաղմունքների անշափաւորութիւնը, հան-գըստութեան տարաժամութիւնը, մշտական պարապութիւնը, առանց մի որևէ օգտաւէտ գործունէութեան, և անհաշիւ գործունէութիւնը, առանց անհրաժեշտ հանգստութեան, — թուլութիւն է պատճառում թէ՛ մարմնին և թէ՛ հոգուն, և՛ զսնտղան հիւանդութիւնների ու մոլութիւնների էլ աղբիւր դառնում: Այնքապէս՝ մարմնի առող-ջութիւնը պահպանելու համար անհրաժեշտ է հեռու կենալ և բո-ւոր մոլութիւններից ու կրքերից, որոնք՝ հոգին կործանելով, խիստ քալքալիչ կերպով ազդեցութիւն են՝ անում և՛ մարմնի վերայ. այս զէպքում պէտք է սուելի հսկողութիւն անել մարմնական մաքրու-թեան և անարատութեան վերայ: Մարմնական մաքրութեան ու անարատութեան մասին հողալու պարտականութիւնը հասկացնում է մեզ և՛ Աստուածային Խօսքը: Օր. Ս. Պօղոսը ասում է — «պոռն-կութիւնից փախէք» (Կորնթ. Ա. 6-18) — «Ձեր երկրաւոր անդամները սպանեցէք, որոնք են — պոռնկութիւնը, պղծութիւնը, անսանձ կիրքը, չար ցանկութիւնը և աղահուսթիւնը, որ կռապաշտութիւն է համարում» (Պօղոս. Ա. 3-5): «Աստծու կամքն այն է, որ դուք սուրբ լինիք և լետ կենաք պոռնկութիւնից — ինչու որ Աստուած մեզ պղծութեան համար չ'կանչեց, այլ սրբութեան» (Թեսաղոն. Ա. 4^{3, 7}): Մեր եկեղեցու ուսմամբ այդ առաքինութիւնը ալնքան վեհ է և Աստծուն սիրելի, որ նա մեզ մինչև անգամ հրեշտակների զօրու-թիւններին է մօտեցնում: Եւ, վերջապէս, բանական առողջ դատո-ղութեամբ էլ այդ առաքինութիւնը ամեն մի քրիստոնէի համար էականապէս անհրաժեշտ է, Ամեն մի մարդու անձնական բարօրու-թիւնը այդ է պահանջում, որովհետեւ անարատութիւնը մարմնա-կան կեանքն ամբողջ զրութեամբ է պահպանում և առողջութիւնն ու զօրութիւններն էլ կատարելապէս կազդուրում: Թաքմութիւնը, առողջութիւնը, աշխուժութիւնը, գործունէութիւնը և ուրիշ նման լատկութիւնները՝ անարատ կեանքի զեղեցիկ բաժինն են համարում: Մարմինը երբ առողջ է, հոգեկան զօրութիւններն էլ կարող են զարգանալ և աւելի ազատ ու կանոնաւոր կերպով գործել. բանա-կանութիւնը, լիշողութիւնը, երեակալութիւնը և բարոյական հե-տեկալ զղացմունքները, որոնք են — ամօթխածութիւնը և խոնար-հութիւնը — իրանց ամբողջ ոյժերով են երեսն զալիս:

Բոլոր վերև լիշած միջոցները — այն է՝ կերակրի և խմելիքի

չափաւորութիւնը, խոնարհութիւնը և հանդերձի վախճանութիւնը, աշխատասիրութիւնը և անարատութիւնը—հոգուն հասցնում են այն աստիճանի, որ նա չաղթող է հանդիսանում զգալականութեանը կամ մարմնին: Նոցանով է պահպանուում և վերանորոգուում մեր գոյութեան երկու բնութեան չարաբերութիւնը—մեր ստորինը ենթարկուում է վսեմին, մարմինը աւելի և աւելի հնազանդուում է հոգուն, նոցա միջի անհամաձայնութիւնը փոքր առ փոքր վերջանում և մեր կեանքի այն ամբողջութիւնը կարեւոր համարուում, որը յատուկ է մարդուն՝ թէ իւր ծագումով և թէ նշանակութեամբ:

ՔՐԻՍՏՈՆԵՒ ՎԱՐՄՈՒՆԲՐ ՀԻՒԱՆԳՈՒԹԵԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ:

Մեր առողջութիւնը պահպանելով և այն բոլորից հեռանալով, ինչ որ նորան կարող է խանդարել, մենք չ'պէտք է արհամարհանքով վերաբերուինք նորան վերանորոգելու միջոցներին, երբ նա ինչ մի պատճառով խանդարուած է: Այդ դէպքում պէտք է մտքում ունենանք հետեւեալը.—որովհետեւ հիւանդութիւնները, մեծ մասամբ, մեր մեղքերից են առաջ գալիս և Աստուած էլ նոցա ուղարկում է մեզ ապաշխարել տալու նպատակով, այդ պատճառով՝ հիւանդութեան ժամանակ ամենից առաջ պէտք է մեր բժշկութեան համար հաւատով և աղօթքով դիմենք Աստծուն և հոգանք մեր բարոյակաւորութիւնն ուղղելու և այլ ևս մեղք չ'անելու մասին: Սիրաք իմաստունը գրում է.—«Քո հիւանդութեան ժամանակ աղօթի՛ր Աստծուն և Նա քեզ կ'բժշկէ. հեռացիր լանցանք գործելուց, և ամեն տեսակ մեղքից ժաքի՛ր քո սիրտը» (38-9, 10): Յակովբ առաքեալը նույնպէս ասում է՝—«Եթէ ձեզանից մէկը հիւանդ է, թող եկեղեցու երէցներին հրաւիրէ, որ նորա վերաջ աղօթք անեն և Տիրոջ անունով նորան իւզով օծեն: Հաւատով եղած աղօթքը հիւանդին կ'փրկէ, Տէրան էլ նորան ոտքի կ'կանգնեցնէ, և եթէ մեղք էլ գործել է, կ'նեւրէ» (Յակովբ. 5-14): Յիսուս-Քրիստոսն էլ իւր բժշկած անդամաւորէն ասաց.—«Այժմ առողջացար, այլ ևս մեղք չ'գործես, որ քեզ համար վատ չ'լինի» (Յովհ. 5-14): Դուրս հետ միասին—չ'պէտք է արհամարհել և՛ բժշկական դանազան միջոցները և բժշկի օգնութիւնը: «Բժշկականութիւններն Աստուած է ստեղծել հոգից, իմաստուն մարդն էլ չ'պէտք է նոցա մերժէ. չարանք տուր բժշկին, որովհետեւ նորան ևս Աստուած ստեղծեց. նա քեզանից չ'պէտք է անջատուի, բան ևս Աստուած ստեղծեց. նա քեզանից չ'պէտք է անջատուի, որովհետեւ նորա գործերն են հարկաւոր» (Սիր. 38-12): Ինքը Յիսուս-Քրիստոսն էլ ասաց.—«Առողջները բժիշկ չ'են պահանջում, այլ

հիւանդները»: Կ'նշանակէ՝ բժշկուիլը ներքին է, իսկ հիւանդին էլ՝ բժշկի օգնութիւնը անհրաժեշտ: Յայտնի է, որ Քրիստոսի առաքեալներից մէկն էլ (Ղուկասը) բժիշկ էր (Կող. 4-14): Մի քանիսների գաղափարութիւնները, որպէս թէ՛ «բժիշկները չ'են կարող օգնել, եթէ Աստուած չ'փրկէ», ճիշտ են միայն այն դէպքում, երբ մենք բժշկութեան ժամանակ բացառապէս չ'ունենք բժշկի վերայ, որոնք՝ արդարեւ, առանց Աստծու օգնութեան՝ չ'են կարող փրկել,—հետեւապէս՝ մենք նոցա վերայ կը նայենք, ինչպէս Աստծու գիտութեան ծառաների վերայ, որոնք մեզ՝ մեղաւորներին՝ ծառայելու համար են նշանակուած: Եթէ բժշկական բոլոր միջոցներից լեռնող հիւանդութեանը վտանգ է սպառնում, այն ժամանակ՝ մենք պէտք է մեր գործերը կարգի բերենք—այսինքն՝ պէտք է օրինաւոր կարգադրութիւն անենք մեր կարողութեան մասին. պէտք է մերձաւորների հետ հաշտուինք, որոնց մենք որ և է բանում անպատուել ենք. պէտք է վնասը վճարենք, որը մենք մեր անարդարութեամբ հասցրել ենք և, վերջապէս, պէտք է աշխատենք ու, Ս. Հաղորդութիւնն ընդունելուց լեռնող, մեզ բոլորովին լանձնենք Աստծու կամքին:

ԱՆՁՆԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՅԱՆՅԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ:

Անձնասպանութեամբ մարդս իւր կամքով իրան կեանքին վերջ է դնում, որը կարող է երկու տեսակի լինիլ—1) ուղղակի և կոպիտ անձնասպանութիւն, երբ մարդս բռնի կերպով իւր անձը զրկում է մի որ և է մահաբեր գործիքով, կամ թէ ուրիշ միջոցներով և 2) անուղղակի և նուրբ, երբ մարդս աստիճանաբար իւր կեանքը կարճացնում է և վերջինիս զօրութիւնները ոչնչացնում, անմիտ կերպով անձնատուր լինելով հեշտասիրութեան, արբեցողութեան և ուրիշ չ'ատ մոլութիւնների, որոնք քայքայիչ կերպով են նորա վերայ ազդում: Բայց ինչ տեսակի էլ լինի անձնասպանութիւնը, ուղղակի թէ անուղղակի, նա ամենամեծ լանցանքն է, որը ոչ մի կերպ չի կարող արդարանալ: Նա լանցանք է թէ՛ Աստծու, թէ՛ մերձաւորների և թէ՛ մեր առաջ: Աստծու հակառակ է—որովհետեւ, եթէ Նա միայն կեանքի և մահու իրաւունք ունի, եթէ Նա է ամեն տեսակ կեանքի աղբիւրը (Սաղմ. 35-10), եթէ Նա ամեն բան իշխանութեան տակ ունի և ամենի մասին էլ հոգում է—այն ժամանակ հասկանալի է, որ ինքնակամ անձնասպանը Աստուածային փառքին մեծ անպատուութիւն է հասցնում, նորա կամքի դէմ անմիտ ապստամբութիւն չարուցանում և իրան

իւր անձի տէր համարում: Սորա հետ էլ իւր թերահաւատութիւնն է ցոյց տալիս թէ դէպի Աստուած և թէ դէպի Նորա բարութիւնները և ամեն իմաստուն հոգատարութիւնը: Մերձաւորների էլ հակառակ է, որովհետեւ անձնասպանը իւր կամքով զրկում է օգտաւէտ անդամից ա՛յն հասարակութիւնը, որին նա պարտաւոր էր՝ ծառայել, օգնել, սիրել, շնորհակալութիւն անել և կանոնաւոր կերպով էլ նորա բարիքների համար իւր ուժերը գործածել (Հռովմ. 12⁴⁻²¹ Կորնթ. Ա. 12, 13-27): Բացի դորանից՝ նա մեծ դաժնակութիւն է լարուցանում հասարակութեան մէջ, որ իւր կամքով ոտնաւազ է տալիս և ոչնչացնում Աստծու պատուիրանը: Իւր անձի հակառակ է, որովհետեւ ինքնակամ կերպով հրաժարւում է իւր կոչումից և դորանով իրան կործանում թէ՛ ժամանակաւորապէս և թէ՛ լաւիտեան (Յալտն. 21-8):

Անձնասպանութեան ընդհանուր պատճառն ա՛յն է, որ անձնասպանը երկրայինը և զգայականը շատ սիրող է, չափազանց ինքնասէր և Աստծուն էլ, իբրև մարդկային սեռի Արարիչ, Նախախնամող, Փրկիչ, Դատաւոր և Պարգևատու՝ չհաւատացող: Ճշմարիտ բարեգործ և բարեպաշտ մարդը, որ լիովին հաւատում է և լոյս ունի Աստծու վերայ, երբէք այդպիսի լանցանք չի անել, կեանքի ինչպիսի ծանր հանգամանքների մէջ էլ որ եղած լինի: Անձնասպանութեան փորձն արդարացնելու նպատակով՝ սովորաբար՝ ասում են — «մենք կեանքի ոչ մի նպատակ չունինք, մեզ և մերձաւորներին օգտաւէտ լինելու բոլոր միջոցներից զուրկ ենք, ճակատագիրը մեզ հալածում է և մենք չենք կարող կեանքի մէջ ոչ մի ուրախութիւն սպասել, չենք կարող տանել ոչ մեզ անպատուելու հարուածները և ոչ էլ չար ճակատագրինը, որը մեզ ասեն բանից զրկել է և ոչինչ էլ չի խոստանում, հալչնո: Բայց եթէ լաւ քննենք այդ շարժառիթները, ա՛յն ժամանակ կտեսնենք, որ դոցա հիմքը կազմում են՝ լանցաւոր անձնասիրութիւնը, երկրային զգայականութիւնը և կրօնի ու բարոյականութեան անկումը: Ուստի և՛ ս, եկեղեցին առանց հիմքի չէ, որ այդ տեսակ մեղքը խիստ դատապարտութեան է ենթարկում—նա թող չի տալիս նոցա քրիստոնէական ծիսով թաղելու, որովհետեւ նոքա իրանց կապը նորա հետ կտրել են, ինքնակամ կերպով զրկուել են նորա փրկարար միջոցներից և չեն էլ կամեցել նորա մայրական միջամտութիւնը ընդունել Աստծու առաջ»

ԲՐԻՍՏՈՆԷԻ ՀԱՅԵԱՅՔԸ ԱՐՏԱՔԻՆ ԲԱՐՈՐՈՒԹԵԱՆ ՆԻ ԲԱԻԱ-
ԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ:

Մարդուս արտաքին բարօրութիւնը, բացի մարմնական առողջութիւնից, կազմում են՝ երկրային բարիքը և կեանքի լարմարութիւնը, հասարակական շահերը և սուսակութիւնները, երկրային փառքը և պատիւները, հարստութիւնը, ևալն: Դոքա կոչւում են արտաքին, որովհետեւ մարդոս, դոցա ունենալով, կարող է ներքուստ անհանգիստ և անբաղդ լինիլ: Որովհետեւ նոքա մեր ժամանակաւոր կեանքին մի որոշ լարմարութիւն են տալիս և մեր վտեմ նպատակներին հասնելու գործում աջակցում, այդ պատճառով՝ Աստուածային Խօսքը մեզ բոլորովին չի արգելում, որ մենք աշխատենք դոցա ձեռք բերել և օգտուիլ: Ընդհակառակը, նա նոցա Աստուածային աւնպիսի գթութիւնների և բարեբարութիւնների շարքն է դասում, որոնցով Աստուած արդարներին օգնում է: Դաւիթ մարգարէն, արդար մարդուն պատկերացնելով, ասում է— «Նորա սերունդը երկրիս վերայ պէտք է զօրաւոր լինի, արդարների ցեղը պէտք է օրհնուի. նորա տան մէջ առատութիւն և հարստութիւն պէտք է լինի և նորա արդարութիւնն էլ լաւիտեան պէտք է մնայ» (Սաղմ. 111-28): Երկրային բարիք ձեռք բերելը անհրաժեշտ է՝ նախ՝ մեզ համար՝ մեր կենսական անհրաժեշտ պիտուքները հոգալու, և ք) մեր միժաւորների համար, որոնց մենք պէտք է օգնենք (Նփ. 4-28): Սրբադան պատմութիւնը ցոյց է տալիս, որ Հին-Ուխտի շատ արդարներ Աստծուն հաճոյ են եղել, չնայելով՝ որ արտաքին շատ բարիքներ են ունեցել:

Բայց որովհետեւ վերև քիչած երկրային բարիքը ինչքան անհրաժեշտ են մարդուս ժամանակաւոր կեանքի բարօրութեան համար, ա՛յնքան էլ կարող են և՛ երբեմն վնաս հասցնել նորա բարոյականութեանը և թէ՛ լաւիտեանական երանութիւնը ժառանգելուն, մանաւանդ, եթէ քրիստոնեան մոռանալ, որ ինքը ամենից առաջ պէտք է Աստծու թագաւորութիւնը և նորա արդարութիւնը որոնէ (Մատթ. 6-33), այդ պատճառով՝ մի հարց է ծագում, թէ՛ քրիստոնեան ինչպէս պէտք է վերաբերուի այդ բարիքներին, որոնք նորա երկրային բարօրութեան զլխաւոր տեսակներն են կազմում, որպէս զի նոքա, նորան օգուտ բերելով, նորա բարոյականութեանը վնաս չտան և թէ՛ լաւիտեանական փրկութեան և երանութեան հասնելուն էլ արգելք չդառնան:

Որպէսզի ժամանակաւոր բարիքը արգելք չդառնան լաւիտե-

նական բարիքը ժառանգելուն, դորա համար քրիստոնեան պէտք է հետեւալ կանոնները պահէ. 1) ժամանակաւոր բարիք ձեռք բերելով, նա նոցա չպէտք է իւր գործունէութեան նպատակը համարէ, այլ պարտաւոր է նոցա՝ Աստծուն փառաբանելու և իւր, կամ մերձաւորների փրկութեան հասնելու համար՝ իբրեւ միջոցներ ընդունել: 2) Նա երկրաշին ժամանակաւոր բարիքը աշխարհի պէտք է ձեռք բերէ, ինչքան որ իւր անհրաժեշտ պիտոյքներին բաւականութիւն տալու համար հարկաւոր կ'լինի և՛ ինչ աւելի: 3) Նոցա պէտք է ձեռք բերէ ազնիւ աշխատանքով, և ինչ թէ անօրէն միջոցներով (խորամանկութեամբ, խաբեքալութեամբ և ամեն տեսակ անարդարութեամբ), որովհետեւ անարդարութեամբ ձեռք բերածը միշտ Աստծուն հակառակ է: 4) Եթէ Աստուած արտաքին բարիքներով օրհնում է քրիստոնէին, հապա նա պէտք է խելացի կերպով օգտուի նորանից թէ Աստծուն փառք տալու և թէ մերձաւորներին օգնելու գործում (Նքր. 13-16), հասկանալով, որ այդ բոլորը իւր սեպհականութիւն չէ—նոքա պատկանում են Աստծուն, Որից քղիւմ են «ամեն բարի տուրք և ամեն կատարեալ պարգև» (Յակ. 1-17): Հետեւապէս, նա երբէք չ'պէտք է շատ սրտով ձգտի և լոյս զնէ նոցա վերայ, որովհետեւ նոքա փութում են և չուտով անցնում, այլ պարտաւոր է աշխատել բարիքը որոնել, որոնք երկրաշին չեն (Մատթ. 6-19-23): Ամենից առաջ որոնելով Աստծու թաղաւորութիւնը և Նորա արդարութիւնը, նա պէտք է իրան սովորցնէ՝ իւր երկրաշին ցանկութիւնները սահմանափակել և քշով բաւականանալ — «Ինչու որ, ասում է առաքեալը, այս աշխարհը ոչինչ չ'բերինք, և լալտնի է, որ այդ տեղից էլ չենք կարող տանել, ուստի՝ կերակուր և հանդերձ ունենալով՝ նոցանով կ'բաւականանանք» (Տիմ. Ա. 6-7-8):

Աստծու Խօսքը քրիստոնէին երբէք չի արգելում, կեանքի ուրախ դէպքերի պատճառով, որոշ ժամանակ օգուտ քաղել և՛ չընչին արտաքին բաւականութիւններից: Ինքը Յիսուս-Քրիստոսը մեզ՝ ուրախանալու և կեանքի բաւականութիւններ քաշելու համար՝ լաւ օրինակներ տուեց: Նա էր Գալիլիայի Կանա քաղաքի հարսանիքում, ուր ջուրը զինի դարձրեց, երբ վերջինս վերջացել էր. հիւր էր գնացել հրէաների զխաւորների, հարուստ մաքսաւորների և փարիսեցիների մօտ (Ղուկ. 5-29, 11-37, 14-1, 9-5-10): Ընդունուեցաւ Ղազարի ընտանիքի մէջ, որի հետ էլ ընթերցին եղաւորորոտ Սիմոնի տանը (Յովհ. 12-1-13): Նոյնը ցոյց է տալիս և՛ Նորա անառակ որդու մասին ասած առակը (Ղուկ. 15-23-27): Սուրբ

առաքեալները ևս չէին արգելում ճշմարիտ բարիքներից և կեանքի մաքուր բաւականութիւններից օգուտ քաղել (Վոդ. 2-16-23, Տիմ. Ա. 4-4): Փորձն անգամ ցոյց է տալիս, որ կեանքի բաւականութիւնները և ուրախութիւնները, մաքուր մտքով, աշխատանքից լետող հանգստանալու նպատակով—իբրեւ մեր մարմնաւոր և հոգեւոր գորութիւնների վերանորոգման և կազդուրման վայելուչ միջոցներ են համարուում. նախ՝ նոքա մեզ հարկադրում են սիրել և շնորհակալութիւն մատուցանել Աստծուն և ապա՝ մօտենալ մարդոց, պահպանելով և ամրապնդելով վերջիններիս մէջ եղած ընդհանուր կապը և ունեցած փոխադարձ սէրը:

Միայն թէ քրիստոնեան, ուրախանալու և կեանքի բաւականութիւն քաղելու իրաւունքն ունենալով, երբէք չ'պէտք է դոցա իւր կեանքի նպատակն համարէ: Այդ տեսակ լարաբերութիւնը շատ խիստ կերպով է դատապարտում Աւետարանական օրէնքով, ինչպէս այդ երևում է անմիտ հարստի առակից (Ղուկ. 12-16-21, համ. 21-32): Հռովմ. 13-12): Նա պէտք է նոցանից ամենամեծ զոհուչութեամբ օգուտ քաղէ, պահպանելով բարոյական մաքրութիւն և չափաւորութիւն:

Իսկ այն, թէ՛ քրիստոնեան ինչ բաւականութիւններից կարող է օգտուիլ—այդ մասին որոշ չի կարելի բան ասել, որովհետեւ այդ սահմանափակում է իւրաքանչիւր մարդու անհատական առանձնապատկութիւններով, հասակով, սեռով, զանազան զբաղմունքներով և դրութիւններով, ևսլն, մանաւանդ բարոյական զարգացման և կատարելութեան աստիճանով: Այդ պատճառով՝ այդ բաւականութիւնները կարող են օգտաւէտ, հետեւապէս, և՛ ներքին համարուիլ մի քանիսներին, իսկ միասակար և աններքին՝ ուրիշներին. բաւականութիւնները ընտրելիս ամեն մի քրիստոնեայ պէտք է Պօղոս առաքեալի հետեւալ խրատով հրահանգուի—«Ամեն բան ինձ համար օրինաւոր է, բայց չէ թէ ամեն բան շինող» (Վորնթ. Ա. 10-23): «Ամեն բան մաքուր է՝ մաքուրների համար» (Տիմ. 1-13): «Աստծու ամեն ստեղծածը բարի է, և մերժելու էլ բան չ'կայ, և թէ որ շնորհակալութեամբ ընդունուի» (Տիմ. Ա. 4-4), այսինքն, բոլորը քրիստոնէին ներքին է, եթէ այդ թոյլտուութիւնը շնորհակալութեամբ է ընդունուում և Աստծու փառքի համար չորձ ածուում, և եթէ դա էլ նորան չի տիրապետում և իւր ծառայ գործ ածուում, և եթէ դա էլ նորան չի տիրապետում և իւր ծառայ գործ չի շինում—Բոլորը քրիստոնէին ներքին է, նախ՝ եթէ նորա մէջ օգուտ չի շինում—Բոլորը քրիստոնէին ներքին է, եթէ այդպիսի թոյլտուութիւնից թեան լաւ խրատ ու դաս, և բ) եթէ այդպիսի թոյլտուութիւնից

լետոյ նա մեծ սիրով, եռանդով և հեշտութեամբ կրկին իւր գործերն է սկսում և կատարում: Առհասարակ՝ բաւականութիւններն ընտրելիս՝ քրիստոնեան պարտաւոր է ուշադրութիւն դարձնել իւր ներքին դրութեան և արտաքին շարաքերութեան վերայ և խիստ պէտք է քննէ, թէ՛ որ բաւականութիւններն են բարեբար ազդեցութիւն անում ինչպէս իւր, այնպէս և մերձաւորների վերայ: և որոնք էլ կարող են մնասական լինիլ, որպէսզի նորանից մի քանիսը կատարէ, իսկ միւսերից հեռանայ:

ԱՐԻՈՒԹԻՒՆԸ ԴԺԲԱՂԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ԺԱՄԱՆԱԿ:

Քրիստոնէական ուսման համաձայն՝ Աստուած մարդուն բաղդաւորութեան և երանութեան համար ստեղծեց: Ներկայ կեանքում նորան հասած թշուառութիւնները և անբաղդութիւնները մեր նախանձողների և, մասնաւորապէս էլ, ամեն մարդու մեղքի մէջ ընկնելուց են առաջ եկել: Միայն Ամենաբարի Աստուածը, որ բոլորին փրկութիւն է կամենում, այդ թշուառութիւնները և զժաղդութիւնները ապականուած Ադամի բոլոր սերնդի համար իբրև բժշկական միջոցներ է դարձնում և ուղարկում կամ մեղաւորներին և «չեղումներին»՝ խելացի դարձնելու և «ուղղելու», կամ թէ՛ «արդարների» հաւատը և առաքինութիւնը «աւելի ամրապնդելու համար» (Ընդհ. Ներս. Շնորհալու): Թշուառութիւնների և անբաղդութիւնների ժամանակ մեղաւորներն իրանց մեղքի քնից սթափւում են և Աստծուն դառնում (Ղուկ. 15¹¹⁻²²), իսկ արդարներն էլ աւելի մաքրում են՝ ինչպէս ոսկին բոլի մէջ (Պետր. Ա. 1¹⁷): Արդարների հասած թշուառութիւնները և զժաղդութիւնները նոցա մէջ նոր առաքինութիւններ են բաց անում— համբերութիւն, մեծահոգութիւն, արիւթիւն և ուրիշ չափութիւններ. (Հռ. 5³⁻⁵) և դորանով էլ նոցա բարոյական օրժանաւորութիւնը աւելի բարձրացնում և ապագայ փառքի զարգանալուն նպաստում (Վորնթ. Բ. 4-17):

Կեանքի այդպիսի թշուառութիւններից և զժաղդութիւններից ճշմարիտ քրիստոնեան չափ չարժանութիւն է ձեռք բերում: զոցա արիւթեամբ տանելու: Աստուած ուղարկում է զժաղդութիւններ և թշուառութիւններ, մենք էլ պարտաւոր ենք նոցա խոնարհութեամբ ընդունել, ինչպէս Ամենակարողի խոնարհ ծառաներ: Աստուած թշուառութիւնները ու վշտերը զիտմամբ է ուղարկում, մենք էլ պէտք է նոցա լիակատար հաւատարմութեամբ ըն-

դունենք, աշխատելով Աստուածալին Նախախնամութեան միտքը հասկանալ, որ մեղ կամենում է նոցանով խելքի բերել: Աստուած թշուառութիւններն ու զժաղդութիւններն ուղարկում է մեր բարութեան և փրկութեան համար, մենք էլ պէտք նոցա շնորհակալութեամբ ընդունենք: Պէտք է ուրախանանք, որովհետեւ այդ դէպքով մենք ցաւակից ենք լինում չարչարուած մեր Տ. Յիսուս-Քրիստոսին: Ճշմարիտ քրիստոնէին բաւական է միայն այդ չարժանիքն ունենալ, որովհետեւ նա՝ իրան հասած վիշտը բարեհոգութեամբ և արիւթեամբ տանելով, քաջանում է նոյն իսկ թշուառութիւնների և վշտերի ժամանակ ուրախանալու (Պետր. Ա. 1-6¹⁷, Հռովմ. 5³): և Քրիստոսի չարչարանքներին մասնակից լինելու նպատակով: Մեր Տէր Յիսուս-Քրիստոսը, որ ամեն կերպ փորձուած և փորձուածներին էլ օգնութիւն տուող Անձնաւորութիւն է— չարչարանքների և զժաղդութիւնների խաչն ընդունող և իւր լեռնից եկող մարդոց ամենազօր օգնութիւն է խոստանում «կարողութիւնից վեր չ'փորձելու» (Վորնթ. Ա. 10-13), իսկ չարչարանքներից և վշտերից լետոյ էլ չաւիտենական փառք շնորհում, որի առաջ ոչինչ նշանակութիւն չունին ներկայ ժամանակի կրքերը (Հռովմ. 8¹⁸): «Ով մինչև վերջը կ'համբերէ, նա էլ կ'ապրի» (Մարկ. 13¹³, Մատթ. 10-22): Եթէ մենք մեր անբաղդութիւնների ժամանակ պահանջելի համբերութեան և արիւթեան մէջ տատանուինք, այդ կ'նշանակէ, որ մենք Աստծուն չենք հաւատում, Նորա վերայ չոյս չենք դնում և մեր փրկութիւնն էլ չենք կամենում:

ԼԱԻ ԱՆՈՒՆ:

Քրիստոնեան իւր կոչումը լաւ պահելով՝ պէտք է լաւ պահէ և բարձրացնէ իւր պատիւը կամ լաւ անունը հասարակութեան մէջ: Այդ պարտականութիւնը նորա այն ամենավսեմ բարիքներից մէկն է, որոնք մարդուս կեանքը զարգարում են: Ինչպէս որ մարմնին հարկաւոր է կեանք, այնպէս էլ հոգուն հարկաւոր է պատիւ, որը կենդանացնում է մեր ամեն գործերը, կանոնաւորում մեր զգացմունքները, ազնուացնում առաքինութիւնները, կարում մոլութիւնների ոյժը, փալլ տալիս լաջողութեանը, մխիթարում արտմութեան մէջ և զօրացնում կարօտութեան ու թշուառութեան ժամանակ, իսկ եկեղեցականներից պահանջում՝ սրբութիւն, հալքենիքի ազատութեան համար պատերազմողներից զօրութիւն և անձնաւորութիւն, զատաւորներից արդարութիւն, հանձարեղներից՝

նախանձաւորութիւն, արհեստաւորները՝ աշխատութիւն և կանանցից՝ պարկեշտութիւն: Պարսից Արտաշէս թաղաւորը շատ թանկագին պարզեներ ուղարկեց Յունաստան՝ Թեբէի Նպամինոնդէս զօրավարին կաշառելու նպատակով, իսկ օրինակելի ազգասէր և վեհանձն հոգին, թէ՛ իւր և թէ՛ իւր հայրենիքի պատիւը բարձր պահելով՝ ընծայաբեր մարդոց միջոցով պարսից շահին լալտնեց հետեւալը—«Եթէ որ թագաւորը կամենում է Թեբէացոց բարեկամը լինիլ, իմ բարեկամութիւնս գրաւելու կարիք չկայ, իսկ եթէ ուրիշ մտածութիւններ ունի, թող իմանալ, որ աչքքան հարստութիւն չունի, որ կարողանայ ինձ մոլորեցնել»:

«Լաւ (բարի) անունը շատ հարստութիւնից աւելի ընտիր է և չնորհքն էլ արծաթից ու ոսկուց լաւ», ասում է հին իմաստունը (Առակ. 22-1): Հարստութիւնը շատ անգամ ուրիշների նախանձն է գրգռում մեր դէմ, իսկ ճշմարիտ պատիւը կամ լաւ անունը բոլորին սիրել, չարգել և բարի ցանկութիւն անել է տալիս, նորա հասարակական գործունէութեան չրջանը լայնացնում և ամրապնդում՝ կարևոր ձեռնարկութիւնները կատարելու և թէ կոչման պարտականութիւնները եռանդով անցկացնելու համար: Բացի դորանից՝ ուրիշների նախանձն էլ է գրգռում բարի գործեր անելու: Հարստութիւնը մեր սեպհականութիւնը կարող է համարուիլ միայն ներկայ կեանքում, իսկ չարդար մարդու լաւ անունը և չիշատակը միշտ են մնում» (Սիր. 41-8): Այդ պատճառով՝ Ս. Պողոս առաքեալը իւր արդար պատիւը և պարծանքը պահպանելու գործը իւր համար նույն իսկ կեանքի ամենաբարձր բարիքն է համարում—«աւելի լաւ է ինձ մեռնել, քան թէ մէկը ինձանից իմ պարծանքը խլէ» (Կորնթ. Ա. 9-15):

Միայն թէ սորա հետ պէտք է հասկանալ, որ քրիստոնեան արդար պատիւը կամ լաւ անունը պէտք է աչքսիսի չատկութիւններին և վարմունքների մէջ ցոյց տալ, որ դովասանքի և քաջալերութեան արժանի լինին, թէ՛ իրանց «ճշմարիտ բարութեամբ, թէ՛ պատուով, թէ՛ արդարութեամբ և թէ՛ սիրով», ևայլն (Փիլ. 4-8-9, 3-8, 11): Այդպիսի պատուի ձգտելով, քրիստոնեան չ'պէտք է դորան իւր գործողութիւնների և վարմունքների նպատակը համարէ, այլ պարտաւոր է բարի գործեր անել—ոչ թէ միայն մարդոց առաջ փառաւորուելու, այլ նորա համար՝ որ ուրիշներն էլ նորա կեանքով և գործունէութիւնով գրգռուին՝ Աստծուն փառաբանելու համար—«Ձեր լոյսը մարդոց առաջ թող աչնպէս լոյս տալ», ասում է Յիսուս-Քրիստոսը Իւր աշակերտներին, «որ ձեր բարի գործերը

տեսնեն և փառաւորեն ձեր Հօրը, Որ երկնքումն է» (Մատթ. 5-16):

Գորա հետ էլ քրիստոնեան հասարակութեան մէջ իւր մասին եղած լաւ կարծիքը պէտք է վերաստուգէ իւր խղճմտանքով (Կորնթ. 1-12) և ոչ մի դէպքում չ'պիտի համաձայնի ընդունել աչն պատիւը, որին ինքը արժանի չէ, թողնելով նույնը նորան, ով որ դորան արժանի է, ինչպէս վարուեց Յովհաննէս Մկրտիչը (Յովհ. 1-20, 21, 26, 27):

Եթէ մէկը կ'կամենայ քրիստոնէի լաւ անունը կոտրել, նորա պատիւը խլել, աչն էլ ոչ թէ միայն նորան, այլ և ուրիշներին վնասելու նպատակով, աչն ժամանակ նա պէտք է համեստ և խաղաղ կերպով նորա պատիւը պաշտպանէ, ցոյց տալով նորա վերայ բարձած բոլոր մեղադրանքների անմտութիւնը, այդ մասին աւելի պէտք է հոգան նոքա, որոնց Աստուած զեկավարներ և դատաւարակներ է նշանակել ուրիշների վերայ, որոնք են՝ հոգևոր հովիւները, ծնողները և դաստիարակները, զխաւորները, ուսուցիչները և ուրիշները: Միայն թէ այդ պաշտպանութիւնը իւր վերայ ոչ թէ վրէժխնդութեան, այլ և հանգստութեան և հեղութեան կնիք պէտք է կրէ: Այդպիսի օրինակ տուեց մեզ Ինքը՝ Յիսուս-Քրիստոսը, Որը Իրան խփող ծառային ասաց—«Եթէ չար բան խօսեցի, ապացուցի՛ր չարութիւնը, իսկ եթէ բարի բան խօսեցի, հապա ինձ խնչու համար ես խփում» (Յովհ. 18-23): Այդպիսի դէպքերում այդպէս էր վարուում և՛ Պողոս առաքեալը (Գործք. 23-1-4, Կորնթ. Ա. 9-9):

Իւր պատիւը և լաւ անունը պաշտպանելու միջոցն աչն է, որ քրիստոնեան բարոյագէտ ընտիր անձնաւորութիւն լինի և սրտով էլ իւր պարտականութիւնները կատարող: Բարեպաշտութեան և առաքինութեան մէջ առաջ գնալով՝ քրիստոնեան իւր թշնամիների բոլոր չարախօսութիւնները և ամբաստանութիւնները դոցանով կարող է ոչնչացնել:

ՓԱՌԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՇԱՀԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ ԴԷՄ ՆԱԽԱԶԳՈՒՇՈՒԹԻՒՆ:

Պատուի և լաւ անունի մասին ունենալու հոգացողութիւնը պէտք է զանազանուի փառասիրութիւնից: Առաջինը—առաքինութիւն է, իսկ վերջինը—մոլութիւն: Փառասէր մարդու ամբողջ կեանքի և գործունէութեան նպատակն է ուրիշ մարդկերանցից իւր համար պատիւ և չարգանք կորզել, ինչքան էլ նա դորան ար-

ժանի չը լինի իւր անձնական չափութիւններով, որի համար գործ է ածում օրինաւոր և ապօրինի ամեն տեսակ միջոցներ: Փառասիրութիւնը հակառակ է Աստծու, մերձաւորների և իւր վերաբերեալ ունեցած պարտականութիւններին: Հիմքումն ունենալով եսասիրութիւն, կամ ուրիշ անձնական հաշիւներ, փառասէր մարդը, մոռանալով Աստծուն, Որին իւր ամբողջ կեանքով և գործունէութեամբ պէտք է համակերպուի, Աստծու փոխանակ իւր «ես»-ն է առաջ բերում, նորան ծառայում և նորան հաճոյանում: Պատուասիրութիւնը ոչնչացնում է և՛ մեր պարտականութիւնները մերձաւորների վերաբերեալ՝ Փոխանակ մերձաւորներին արժանալիքէ կերպով չարգելու և սիրելու, փառասիրութիւնը մարդուն ստիպում է ուրիշներին իբրև միջոց ընդունել իւր փառասիրական նպատակներին հասնելու համար: Նա նոցանից պահանջում է աջակցութիւն, արդար և պատիւ, որոնց ինքը արժանի չէ և թէ՛ ովքեր էլ նորան աջակցութիւն տալիս, նոցա հալածում է և աշխատում վնասել, որի պատճառով զանազան անպատուարեր միջոցներ է գործածում, օրինակ—բամբասանք, ամբաստանութիւն, հեղինակութիւն, ևայլն: Իւր անձի վերաբերեալ փառասիրութիւնը նորանով է լանցանք համարում, որ՝ ինքնաճանաչութեան ճանապարհը կապելով, մարդուն արգելք է լինում բարոյապէս կատարելագործուելու և թէ՛ գլխաւոր նպատակին ու չափանիւական երանաւէտ կեանքի կոչմանը հասնելու: Նա թռնաւորում է մինչև անգամ և՛ մարդու ժամանակաւոր կեանքը—աշխատելով ուրիշներից պատիւ ստանալ, այն էլ սակաւ ղէպքերում, կեղտոտ սրտերից: Մեծ մասամբ նորան չեն սիրում, չեն յարգում և մինչև անգամ արհամարհանք են ցոյց տալիս, որովհետև ոչ մի բան մարդուն ուրիշ մարդկերանցից աջակց չէ բաժանում, ինչպէս անամթալար պատիւների և փառասիրութեան լեռների ընկնելը: Այդ բոլորը նորան միշտ վերջով հեղծում է ու տանջում, նորա մէջ մի տեսակ դժոխք ստեղծելով: Այդ տեսակ մոլութիւնից խուսափելու համար պէտք է մտածել ոչ թէ միայն դատարկ, աշխարհային և փութանցիկ, այլ և ճշմարիտ, երկնային և չափանիւական փառքի մասին:

Այդպիսի եսասիրական հողի վերայ է զարգանում և՛ շահասիրական մոլութիւնը: Շահասիրութիւնը մի աշխարհի մոլութիւն է, որ մարդուն հարկադրում է ամբողջապէս թէ՛ հարստութիւն ձեռք բերելու և թէ՛ նորան մեծացնելու մասին մտածել, այն էլ ոչ թէ միայն վեհազօն չափանիւական բարիք վաստակելու նպատակով, այլ այն, որ նա զորան շատ է սիրում, իւր կեանքի նպատակը համար

ընում և իւր վսեմ բաղաւորութիւնը նորա մէջ գտնում:

Շատ հարստութիւն վաստակելու շարժառիթն այն է, որ մարդս գործանով կարողանալ իւր կեանքի արտաքին բաւականութիւնը և հանգստութիւնը ապահովել և իրան ուրիշներից բոլորովին անկախ դրութեան մէջ դնել: Երբ որ հարստութիւնը մեծանում է, այն ժամանակ ուրիշ մոլի շարժառիթներ ևս են առաջ գալիս, այն է՝ ցանկանում է ուրիշներին իրան ենթարկել, կեղծ փառքի, պատուի և չարկանքի ձգտել, ևայլն: Վերջապէս՝ այդ մոլութիւնը կիրք է դառնում, և մարդս էլ, աւելի և աւելի հարստութիւն ղիզելով, վերջինս իւր կեանքի թէ՛ նպատակը և թէ՛ վսեմ զուարճութիւնն է համարում: Ոսկու փալկից կուրացած, նա Աստծուն մոռանում է և հաւատում է երկրային մամոնային: Իւր քոյրը նենգաւոր հարստութեան վերայ գնելով (Տիմ. Ա. 6-17), որը նորա համար փառք է դառնում (Նիք. 5-5. Կող. 3-3): Որքան հարստութիւնը աւելանում է, այնքան էլ այդ կիրքը նորան զանազան սոգեղ բաներ է անել տալիս—նա այդ ղէպքում չափ ու սահման չի ճանաչում: Երբ մարդս այդ կիրքին չի կարողանում բաւականութիւն տալ օրինաւոր միջոցներով, այն ժամանակ՝ ապօրինի միջոցների է ղիմում: Այդ մոլութեան ենթարկւողներից շատերը, շատ տարիների համար պաշար և ապահովութիւն ղիզելով, մամոնային մատուցած ժառանգութիւնը խառնում են և՛ որովայնին ծառայելու հետ, նմանուելով Աւետարանական հարստին, որն ինքն իրան համար ասում է.—«Ո՛վ իմ անձն, շատ տարիների համար ժողոված շատ բարիք ունիս, հանգստացիր, կեր, խմիր և՛ զուարճացիր» (Ղուկ. 12-19): Այդպիսով՝ այդ մոլութիւնը և՛ շատ ուրիշ մոլութիւններ էլ է ծագեցնում: Աստուածային Խօսքը զորան դատապարտում է և անարժան համարում քրիստոնէի համար, ասելով—«չէք կարող ծառայել ոչ Աստծուն և ոչ էլ մամոնային» (Մատթ. 6-19-24), որովհետև մարդս գործանով թէ՛ ժամանակաւոր և թէ՛ չափանիւական կորստեան է մատնւում:

Գ.

ՔՐԻՍՏՈՆԷԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ՄԵՐՁԱԻՈՐՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ:

Մերձաւորների վերաբերեալ եղած քրիստոնէի պարտականութիւնները Քրիստոս ինքն արտաբերեց հետեւեալ պատուիրա-

տոնեան, սիրուց դրդուած, միշտ աշխատում է զգոհներին խաղաղացնել և հանդստացնել և, Աստծու շնորհքի օգնութեամբ, բարի և համեստ լարաբերութեամբ նորից մերձաւորների սէրը, լարզանքը և համակրութիւնը վաստակել (Պետր. Ա. 8³⁻¹³, Կորնթ. Բ. 13⁻¹¹, Եբր. 12⁻¹⁴):

Ռէկ մարդս երբեմն անտեղի կերպով անպատուութիւն է ստանում, բայց նա մեծահոգութեամբ տանում է նորան, հաշտում է իրան անպատուողի հետ և սմեն միջոց գործ դնում—«քուրի հետ խաղաղ լինիլ» (Հովմ., 12⁻¹⁸, Նիփ. 4³²):

Մերձաւորներին անկեղծ և անձնուրաց սէր ցոյց տալով՝ ճշմարիտ քրիտոնեան ոչ թէ միայն կամենում է նոցա հետ խաղաղասիրական լարաբերութիւն պահպանել, —հեռացնելով նոցա խանդարելու բոլով առիթները, այլ և՛ ցանկանում է, որ ալղպիսի լարաբերութիւններ ունենան միմեանց հետ և՛ ուրիշ մարդիկ: Այդ պատճառով՝ երբ դոքա խանդարում են, ճշմարիտ խաղաղասէր մարդը աշխատում է նոցա միջի առաջուղ անկեղծ լարաբերութիւնները վերանորոգել և թշնամութիւնը հեռացնել:

Անհամաձայնութիւնը, կռիւը և թշնամութիւնը ալղպիսի մոլութիւններ են, որոնք առաքինութեան հակառակ են: Նոցա արմատը լանցաւոր եսականութեան մէջ է դառնում, որը մարդուն ստիպում է հոգալ միայն իւր բարիքների մասին, ուրիշների հակառակ: Աստուածային Խօսքը պարզ կերպով ալղ մոլութիւնը դատապարտում է և սարսափելի պատիժ նշանակում (Մատթ. 5²², Կորնթ. Բ. 6⁻¹⁰, Գաղ. 5¹⁹⁻²¹):

2). Քաղաքավարութիւն և քաղցրութիւն: Քաղաքավարութիւնը և քաղցրութիւնը մերձաւորներին սիրելու արտաքին արտայայտութիւններն են: Նոքա պահանջում են արժանաւայել կերպով ուշադրութիւն և կանոնաւոր լարաբերութիւն ունենալ իւրաքանչիւր մարդու հետ, իբրև մերձաւոր, նոցա արժանաւորութիւնների և արած ծառայութիւնների համեմատ, որոնց սիրտն է՝—պատուել մեծերին և զլիաւորներին, լարդել հաւասարներին և ներողամիտ լինիլ ստորիններին: «Անոչ խօսքը», ասում է Սիրաքը, «մեզ շատ բարեկամներ ձորել կտալ և մեր հակառակորդներին հեղ կ'դարձնէ: Որդեակ, ամեն բան հեղութեամբ և քաղցրութեամբ արան և դուն աւելի սիրելի կ'դառնաս, քան թէ ալն ժամանակ, երբ երկեղի պործեր արած կ'լինիս: Կիրքը և բարկութիւնը մեր կեանքը կարճացնում են»: Ալղ ընտիր լատկութիւնները շատ մեծ նշանակութիւն ունին հասարակական կեանքում—նոքա հասարակական լարաբե-

րութիւններին լաւ և մտերմական լարաբերութիւնների կերպարանք և նշանակութիւն են տալիս ու շատ էլ նպաստում են ինչպէս հասարակական կապի ամրանալուն, այնպէս և՛ հասարակական կեանքի ազնուանալուն, իսկ՝ միւս կողմից, նոցանով հեռացում են զանազան անախորժութիւնները և անպատուութիւնները, որոնք ծագում են տղիտութիւնից և անվալելութիւնից և՛ մինչև անգամ՝ կոշտ ու կոպիտ սրտերն էլ կակղում են: Ալղպիսով՝ նոքա մարդոց մէջ խաղաղասիրական լարաբերութիւններ պահպանելուն շատ նպաստում են: Ինքը՝ Յիսուս-Քրիստոսը՝ ալղ արտաքին լատկութիւններին մեծ նշանակութիւն տալով՝ Իւր հետևողներին յորդորում էր բոլորի հետ լարզանքով և քաղցրութեամբ վարուիլ.— «Մտնելով տուն», սովորեցնում է Նա, «ողջուն տուէք նորան և ասացէք—ողջուն այս տանը» (Մատթ. 10⁻¹²): Նոյնը յորդորում են մեզ թէ խօսքով և թէ օրինակով և՛ Նորա ս. առաքեալները (Հռ. 16⁻³, 16⁻²¹, 21⁻²³, Փիլ. 4²¹⁻²², Կող. 4^{5,6}): Անհամաստութիւնը, անպատուութիւնը և կոշտութիւնը ալղպիսի մոլութիւններ են, որոնք հակառակ են վերև լիշած առաքինութիւններին: Աստուածային Խօսքը մերձաւորների հետ ունեցած ալղպիսի անվալել վարմունքը դատապարտում է (Գաղ. 5⁻²¹, Նիփ. 4³⁰⁻³², 5⁻⁴):

4). Ազնութիւն: Ազնութիւնը, սովորական մտքով և նշանակութեամբ, մարդուն ալղպիսի լատկութիւնն է, որով նա ուրիշին չի կամենում չարիքի պատճառ դառնալ, այլ՝ ընդհակառակն, աշխատում է չար բանից պաշտպանել: Միայն ալղ մտքով հասկացած ազնութիւնը այն ընդհանուր և հիմնական առաքինութեան միւս կողմն է արտայայտում, որով պէտք է ուրիշների հետ ունեցած մեր լարաբերութիւնները տոգորւած լինին:

Ազնութիւնը՝ ինչպէս քրիստոնէական առաքինութիւն, սէրը իւր հիմքում ունենալով, պէտք է միացած լինի անկեղծ բարութեան հետ, որով՝ ճշմարտութեան օրէնքի վերալ հիմնուած՝ կամենում ենք կատարել և թէ կատարում էլ ենք մեր մերձաւորների համար ալն բոլորը, ինչոր պէտք է և թէ կարող ենք անել ոչ թէ չոր ու ցամաք օրէնքով, այլ հոգով, ալն էլ՝ ոչ թէ նորա համար, որպէս թէ չենք կամենում ուրիշների իրաւունքները խանդարել և նոցա բարօրութեանը վիասել, այլ ալն պատճառով, որ ցանկանում ենք նոցա քաղղին աջակցել, որի մասին հոգալու կարիք ենք զգում: Ալղ մտքով նա մօտենում է արդարութեանը:

5). Ճշմարտախօսութիւն: Ճշմարտախօսութիւնը քրիստոնէի հոգու ալն լատկութիւնն է, որի հիման վերալ նա միշտ աշխատում է

ճշմարիտ խօսել, առանց մի որ և է ստախոսութեան և խաբեբայութեան, ինչքան էլ նա կեանքի մէջ դորա պատճառով շատ զրկողութիւններ և անպատուութիւններ կրէ: Ինքը՝ խուսափելով ամեն մի ստախոսութիւնից և անարդարութիւնից՝ նոյնը չի կամենում տեսնել և՛ ուրիշ մարդոց մէջ. ուստի՝ ամեն կերպ աշխատում է ճշմարտութիւնը վերականգնել և ստութիւնը բաց անել: Պորա օրինակը մենք տեսնում ենք նոյն իսկ Քրիստոսի, Նորա առաքեալների և բոլոր Նորա ճշմարիտ հետեւողների մէջ: Յիսուս-Քրիստոսը միշտ ճշմարտութիւն էր քարոզում, որին երբէք ոչ մի տեղ ոչ թագնում էր և ոչ նշանակութիւնը ստորացնում, ինչքան էլ նա լսողների համար դառն լինէր, որը հրէից քահանայապետին տուած Իւր պատասխանի մէջ արտայայտեց. — «Նա աշխարհին լալտնի խօսեցի. Նա ամեն ժամանակ ժողովարանների և տաճարի մէջ սովորեցրի, ուր որ բոլոր հրէաները ժողովում են, և ծածկաբար էլ ոչինչ բան չեմ ասել» (Յովհ. 18-20), կամ՝ երբ Պիղատոսին ասաց — «Նա նորա համար եմ ծնուած և աշխարհ եկած, որ ճշմարտութիւնը վկայեմ» (Յովհ. 18-37): Բոլոր մարդոց Իւր թագաւորութիւնը հրաւիրելով՝ Նա նոցա այս աշխարհի ոչ մի բարիք չի խոստանում, այլ՝ ընդհակառակն, պահանջում է, որ նոքա ամեն մի զրկողութեան համար պատրաստ լինին, որը՝ մինչև անգամ՝ անձնուրացութեան աստիճանին պէտք է հասնի: Իրան հետեւելու համար Իւր աշակերտներին զովելով՝ Նա, մի ուրիշ անգամ էլ, լանդիմանում է նոցա թերահաւատութիւնը ուրիշ բարոյական պակասութիւնների պատճառով (Մատթ. 16-23): Կամենալով բոլոր մեղաւորներին Իրան կողմը դրաւել, Նա՝ մինչև անգամ՝ խիստ լանդիմանութիւն է տալիս ինչպէս փարիսեցիներին, սադուկեցիներին, ժողովրդի զխաւորներին, այնպէս էլ ժողովրդին: Նոյն իսկ թշնամիները Նորան «ճշմարիտ վարդապետ» էին անուանում (Մատթ. 22-16): Նոյնը տեսնում ենք առաքեալների կեանքի և ուսման մէջ (Պործք Ա. 4-19, 20: Պետր. Ա. 2-4. Եփ. 4-23. Կորնթ. Բ. 4-3): Այդպիսի հոգեկան լատկութեան արտայայտութիւնը մեղանից պահանջում են ոչ թէ՛ միայն Աստուածալին Խօսքի խրատները և պատուէրները, այլ և մեր այն բնութեան արժանապատուութիւնը, որը՝ Նորա կերպ ստեղծուելով՝ իսկապէս ճշմարտութիւն է: Այդ պահանջում է և՛ հասարակական կեանքի բարօրութիւնը, որ՝ զլիաւորապէս՝ հիմնուած է փոխադարձ սիրոյ և միմեանց հետ ունեցած հաւատարմութեան վերայ, իսկ այդպիսի շարաբերութիւններն էլ բառաջանում են մի-

այն այն ժամանակ, երբ մարդիկ անկեղծ ազնուութիւն և ճշմարտախօսութիւն են ցոյց տալիս:

Նւ, վերջապէս, այդ ընտիր լատկութիւնը մարդուս ամենաւսեմ բարիքն է համարում այն պատճառով, որ նորանով մերձաւորները նորան սիրում են և համակրում, իսկ ինքն էլ երկնքի թագաւորութեան արժանանում (Մատթ. 5-10), միշտ մտքում ունենալով, որ «ուղիղ հաւատի հիմքի վերայ հաստատուած արդարութիւնը և ճշմարտութիւնը — ոսկի է, մտքի մաքրութիւնը և սրտի սրբութիւնը — արծաթ է, իսկ — սէրը, խոնարհութիւնը, ողորմածութիւնը, անոխակալութիւնը, պահքը, աղօթքը և ժուժկալութիւնը — պատուական ակներ» (Ընդհ. թուղթ Ներսէս Շնորհալու):

ՍՏԱԽՈՍՈՒԹԵԱՆ ՅԱՆՅԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ:

Ճշմարտութեան և արդարութեան հակառակ է ստախոսութիւնը՝ իւր տեսակներով — կեղծաւորութեամբ, զաղտամտութեամբ, չողորթութեամբ, խաբեբայութեամբ, նենգութեամբ, և այլն: Ստախոսութեան նպատակն է ճշմարտութիւնն աղաւաղել՝ ուրիշների խաբելու և զայնակողութեան մէջ ձգելու նպատակով: Ստախոսութեան պատճառը զանազան շարժառիթներ կարող են լինիլ, որոնք նորա լանցաւորութեան աստիճանը կամ կ'բարձրացնեն և կամ կ'ցածրացնեն: Ստորին աստիճանի վերայ ստախոսութիւնն լինում է այն ժամանակ, երբ թեթեւամտութեամբ, ուրիշների զուարճացնելու համար, սուտ են խօսում. բարձր աստիճանի վերայ ստախոսութիւնը չարութիւն է դառնում և ուրիշներին վնասում, իսկ ամենաբարձր կետի ստախոսութիւնը լինում է այն ժամանակ, երբ մարդիկ սուտ վկայութիւն են տալիս և երդման դէմ լանցանք գործում, որի նպատակն իսկապէս Աստծուն խաբելն է լինում:

Թէև ստախոսութիւնը զանազան աստիճանի լանցաւորութիւն ունի, նաչելով, թէ՛ ինչ շարժառիթների տակ է դառնում, այնուամենայնիւ նորան, իւր բոլոր տեսակներով, դատապարտում է թէ՛ Աստուածալին Խօսքը և թէ՛ մարդկային բանականութիւնը: «Տիրոջ համար սուտ շրթունքը զգուշի է», ասում է ամենախիմաստունը (Առակ. 12-22): «Տէրը արիւնհանդ և րենդաւոր մարդից կ'զղուի» (Սաղմոս. 5-6): Յիսուս-Քրիստոսը նորան սատանայի դործ է համարում (Յովհ. 8-44), հեռապէս՝ ով սուտ է խօսում, նա էլ անձնատուր է սատանային: Քրիստոնեաներին այդ զղուելի մո-

լուծիւնից զգուշացնելով՝ Պօղոս առաքեալն ասում է—«Ստուծիւնը մէկ կողմը ձգելով՝ ձեր ընկերոջ հետ ամեն մէկը ճշմարտութիւն խօսեցէք, ինչու որ մենք միմեանց անդամ ենք» (Եփ. 4-25): «Իրար հետ սուտ մի խօսէք, հին մարդուն իւր գործերով ձեր վերալից հանեցէք» (Կող. 3-6):

Ստուծիւնով հերքում է Աստծու մեծութիւնը և Նորա կատարելութիւնները, ոչնչացնում է մարդու արժանաւորութիւնը և չեղում իւր կոչումից: Աստուած ճշմարտութիւն, սրբութիւն և արդարութիւն է, Որի համար մենք ստեղծուած ենք. հետևապէս՝ ան, ինչ որ ճշմարտութեան հակառակ է, հակառակ է Աստծուն և՛ մեր կոչմանը: Այդ միեւնոյնն ասում է և՛ մեր խղճմտանքը, որովհետև ամեն մարդ ամօթխածութիւն է զգում, երբ նորան ստախօսութեան մէջ բռնում են: Փոխադարձ սէրը ոչնչացնելով, ամեն մի հաւատարմութիւն և լարգանք կտրելով, նա դորանով քարուքանդ է անում հասարակական կեանքի կապը, կարգը և բարօրութիւնը, այնպէս որ շատ ուրիշ մոլութիւնների պատճառ է դառնում, որովհետև սուտ խօսելու ընդունակ է, և հեշտութեամբ էլ ամեն մի մոլութեան ենթարկւում: Եւ՝ արդարեւ՝ ամեն մի լանցանք և ամեն մի մոլութիւն իւր մէջ պարունակում է ճշմարտութիւնն չլարգելու ձգտումն, որից առաջանում է և՛ սուտ խօսելու հակումն: ամեն մի մոլութիւն համարւում է ստուծիւն, որի ժամանակ խղճմտանքը բռնաբարւում է, կեղծ շարժառիթները զլուխ են բարձրացնում և՛ ճշմարիտ բարիքի փոխանակ՝ կեղծ բարիք մատակարարում: Արեւի է ասել, որ մոլի մարդու ամբողջ կեանքը ստուծեան անընդհատ չղթայ է համարւում:

7). Արիջներին համակրութիւն: Հոգու այդ ազնիւ լատկութիւնը նորանից է առաջ գալիս, որ քրիստոնեան ճշմարիտ կերպով է մերձաւորներին սիրում: «Սէրը կատարելութիւնների կապ է», որը միացնում է մեզ՝ ինչպէս միմեանց, այնպէս և՛ Աստծու հետ (Կող. 3-14) և մեզանից գոյացնում Քրիստոսի մի խորհրդաւոր մարմին: Ինչպէս որ մարմնական օրգանիզմի մէկ անդամի հիւանդութիւնը ամբողջ մարմնի մէջ զգալի է լինում, այնպէս էլ մերձաւորների նեղութիւնները պէտք է ամեն մի քրիստոնեայ իւր սրտում զգայ: Այդպիսի համակրութեան կենդանի պատկեր մեզ տալիս են թէ՛ Ինքը՝ Յիսուս-Քրիստոսը, իւր երկրային կեանքի և գործունեութեան ասպարիզում և թէ՛ Նորա ո. առաքեալները: Պօղոս առաքեալը իւր մասին լայնում է.—«Ստուգն եմ ասում Քրիստոսի անունով և չեմ ստում (իմ խիղճն էլ ինձ Սուրբ հոգով է վկայում), որ ինձ հա-

մար մեծ տրտմութիւն է և իմ սրտիս ոչ—պակաս ցաւ: Ես ինքս կ'իսնդրէի նզովւում լինիլ Քրիստոսից՝ իմ եղբայրներիս և աղագականներիս համար, որոնց հետ մարմնով մի ենք» (Հռովմ. 9-13): «Ո՞վ է տկարանում, որ ես չ'տկարանամ, ով է զայլթակղում, որ իմ սիրտս չ'ալրուի» (Կորնթ. Բ. 11-29): Ինքն այդպէս լինելով, նա լորդորում էր և՛ բոլոր քրիստոնեաներին «ուրախանալ՝ ուրախացողների և լաց լինիլ—լաց եղողների հետ» (Հռ. 12-13):

Այդ առաքինութեան հակառակ մոլութիւնները սոքա են՝ ա). Նախանձ: Նա ծագում է այն ժամանակ, երբ տեսնում ենք ուրիշներին քաղղաւոր և իրանց վիճակից դո՛ւ: Մենք՝ մեզ այդ միեւնոյն բաղդին արժանի համարելով՝ նախանձում ենք: Նախանձն ամենաթունաւոր ախտն է ոչ թէ՛ միայն հոգու համար, որին նա միշտ անհանգստութիւն և վշտեր է պատճառում, այլ և՛ մարմնի համար, որի պատճառով և՛ նախանձորդները լինում են դժգոյն և հիւժեալ: Նա մարդուս շատ մոլութիւնների է հասցնում—չարակամութեան, չարախնդութեան, ամբաստանութեան, նենդութեան, չափշտակութեան, հալածանքի, սպանութեան, և այլն, և անթիւ թշուառութիւններ պատճառում մարդկային ցեղին: «Աւր որ նախանձ և կռիւ կայ, այնտեղ կ'լինի անկարգութիւն և ամեն տեսակ չար բան», ասում է առաքեալը (Յակ. 3-16): Նա երևաց հէնց առաջին մարդոց ստեղծագործութեան օրից, որոնց երանութեանը նախանձեց սատանան, և՛ ամեն մի մարդու սրտի մէջ էլ ծծուկով, համարեւ մօր կաթի հետ, իւր չափը և սահմանը չի գտնում՝ իրան բաւականութիւն տալու նպատակով: Այդ մեղքի ծանրութիւնը ինքն ըստ ինքեան պարզ է: Աւելի դատապարտելի է ան նախանձը, որ մերձաւորների հոգւոր բարիքներին և Աստուածային շնորհքին է վերաբերում (Յովհ. Ա. 3-14, և այլն): Աստծու պատուիրանի տասներորդ պատուիրանը այդ մեղքն արդելում է:

բ). Չսրախնդութիւն: Սա միջանիսների մէջ երևում է ան ժամանակ, երբ մերձաւորին անբաղդացած են տեսնում: Նատապարտելի է և՛ այն խնդութիւնը, երբ տեսնում են, օր. կալուածքը, կորցնող անգութ հարստին, իրանց թշնամուն, ցանցի մէջ ընկած, որը նա ուրիշների բաժին էր համարում: Բայց աւելի դատապարտելի է ան, երբ խնդում են անմեղ, թէ՛ մերձաւոր և թէ՛ հեռաւոր՝ մարդու քամբաղղութեան և թէ՛ նոցա ճշմարիտ ճանապարհից շեղուելու վերայ: Աստծու Խօսքն ասում է.—«Չարագործների համար մի ուրախանա» (Առակ. 24-16). «Քրիստոնէական սէրը անիրաւութեան վերայ չի խնդում» (Կորնթ. Ա. 13-6):

գ). Մերձաւորին բարութիւն անելու պատրաստակամութիւն: Ո՞վ կա-

րող է տարակուսուել, որ մարդուս ընկերական պարտականութիւնները մէջ առաջին տեղը բռնում են առատաձեւութիւնը և բարերարութիւնը, որոնք միմեանց քույրեր են և մեզ էլ սովորեցնում են մեր նմաններին օգնել, Բարերարութիւնը մի քաղցր և զեղեցիկ փափագ է և երկնային առաքինութիւն, որը մեզ լորդորում է մեր նմաններին օգնել, բարութիւն անել և օղտակար լինել: Մասկանացուն միայն բարերարութիւնով կարող է Աստծուն նմանուել: Բարերարը իւր երկնաւոր Հօր պատկերն է, Որ չի դադարում մարդկանց վերայ առատ կերպով իւր բարերարութիւնները թափել: «Ամենաընտիր պարզները», ասում է Պիւթագորոսը, «որ երկինքը տուել է մարդկանց, նորա մէջ են կայանում, որ պէտք է ճշմարտութիւն քարոզել և ուրիշներին բարերարութիւն անել, որովհետեւ այդ երկուսն էլ Աստուածային գործեր են»:

Քրիստոնէի այդպիսի բարեկամեցութիւնը և բարեգործութիւնը քրիստոնէական սիրոյ բնական հետեանք է և արտապատութիւն: Ինչքան մարդս անկեղծութեամբ աւելի է սիրում իւր մերձաւորին, այնքան նա աւելի պէտք է բարութիւն և ամեն կերպ ողորմութիւն անէ նորան: Այդպիսի առաքինութիւն է լորդորում մեզ և՛ Յիսուս-Քրիստոսը, ասելով. — «Գթած եղէք, ինչպէս որ ձեր Հայրն էլ գթած է» (Ղուկ. 6-36): «Բարութիւն արէք և փոխ տուէք՝ առանց փոխաբէնը սպասելու, որի պատճառով ձեր վարձքը կաւելանայ և դուք էլ Բարձրեալի որդիք կ'լինիք, որովհետեւ Նա ապերախտների և չարերի բարերարն է»: Յիսուս-Քրիստոսը ինքն էլ իւր երկրաւոր կեանքում ամեն ժամանակ ամենին բարութիւն է արել: Մենք՝ ինչպէս որ Աստուածային զթութիւնն ստանում ենք, այնպէս էլ պէտք է զթութիւն ցոյց տանք և՛ մեր մերձաւորին: Աստուած բարի է և ողորմած բոլորի համար. — «Նա իւր արեւ ծագեցնում է թէ՛ չար և թէ՛ բարի մարդոց վերայ և անձրեւն էլ ուղարկում է թէ՛ արդարներին և թէ՛ մեղաւորներին» (Մատթ. 5-45): Դժուար է Աստծու բոլոր մարդկային ցեղին արած բարեգործութիւնները հաշուի տակ առնել:

Աստծու ողորմութեան և բարեգործութեան նման, մեր ողորմութիւնը և զթութիւնն էլ պէտք է բոլոր մարդոց գրկէ՝ թէ՛ ծանօթի և թէ՛ անծանօթի, թէ՛ բարեկամի և թէ՛ թշնամու: Առաջին Գերազոյն Օրէնսդիրը, մարդկային ընկերութիւնը հաստատելու ժամանակ, մեզ իրար համար ստեղծեց, և այս այնպիսի ստուգ ճշմարտութիւն է, որ հին երեսելի երկու փիլիսոփաները — Պլատոնը և Արիստոտէլը — կարողացան դորան հասկանալ միայն իմաստու-

թեան լուսով: «Մենք», ասում են նոքա, «մեզ համար չենք ծնուած. հայրենիքը, ծնողները, բարեկամները և՛ առհասարակ՝ ամեն մարդ մեզ վերայ արդար իրաւունքներ ունին և ինչպէս միւս բոլոր բաները մարդու համար են եղած, այնպէս էլ մարդիկ մէկը միւսի համար են ստեղծուած, որպէսզի փոփոխակի իրանց պէտքերի մէջ իրար օգնեն: Ուստի՝ այս բանի մէջ մենք պէտք է բնութեան արդար զիտաւորութիւններին հետեւենք և աշխատենք մեր կարողութիւնից հասարակութեանն աւելի բարիք մատուցանել, ինչպէս տաւրով և ընդունելով, այնպէս և հաստատելով միշտ ընկերութեան կապերը ան տեսակ բարերարութիւններով, որոնց մենք կարող ենք անել»: Բայց ինչ բան է մեր ողորմութիւնը և բարեգործութիւնը, որ պէտք է մերձաւորին ցոյց տանք: Մեր Տէր Յիսուս-Քրիստոսը մերձաւորներին օգնելու համար լորդորում է՝ կերակրել քաղցածներին, չաղեցնել ծարաւածներին, հաղցնել մեղկերին, ընդունել օտարականներին, խնամք տանել հիւանդներին, այցելել և ամեն կերպ աջակցութիւն ցոյց տալ բանտարկուածներին (Մատթ. 26-34, 36): Միայն թէ՛ ալ բոլոր տեսակներով չի վերջանում քրիստոնէական բարեգործութիւնը: Այստեղ Յիսուս-Քրիստոսը, փոխանակ իր արեւ ծագեցնում է թէ՛ չար և թէ՛ բարի մարդոց վերայ և անձրեւն էլ ուղարկում է թէ՛ արդարներին և թէ՛ մեղաւորներին» (Մատթ. 5-45): Դժուար է Աստծու բոլոր մարդկային ցեղին արած բարեգործութիւնները հաշուի տակ առնել:

օգտին, քան թէ ուրիշները: Եթէ նա և՛ այս չի կարող անել, թող իւր անբաղդ եղբայրներին իւր ծառայութիւնը մատուցանէ ուրիշ կներս, ինչով որ կարող է: Երուսաղէմի տաճարի գանձանակատուփը ձգած ալրի կնոջ լուսման աւելի գին ունէր Փրկչի աչքում, քան թէ հարուստների տուած զոհաբերութիւնները (Ղուկ. 21-3): «Ով այս փոքրերից մէկին մի զաւթ պարզ ջուր կ'իւմեցնէ», ասաց Փրկչը, «նա իւր վարձքը չի կորցնել» (Մատթ. 10-42): Աստուած մեզանից անհնարին բան չի պահանջում, հետեապէս՝ մենք էլ պէտք է մերձաւորի համար անենք այն, ինչ որ կարող ենք: Ողորմութիւն և բարեգործութիւն անելու անմահ օրինակ են տալիս մեր Բաղրատունեաց թագաւոր Աշոտ Ողորմածը և նորա կին Խոսրովանուշը, որոնք բոլոր աղքատներին և թշուառներին միշտ օգնութիւն էին հասցնում իրանց արքայական գահօլբից: Աւտարբերութիւնը, անզգայութիւնը և անթոշիւնը այդ առաքինութեան հակառակ մոլութիւններն են համարուած: Նոքա մարդուս մէջ առաջ են զալիս այն ժամանակ, երբ մերձաւորին ցոյց տալու սէրը կամ պակասում է և կամ բոլորովին ոչնչանում: Յիսուս-Քրիստոսը «Ողորմած Սամարացու» (Ղուկ. 10-36-37), «Անգութ պարտապանի» (Մատթ. 18-23-35) և «Հարստի ու Ղաղարի» առակներով մեզ պարզ ցոյց տուեց այդ մեղքերի ինչպէս ծանրութիւնը, այնպէս և՛ նոցա կործանիչ հետեանքները:

դ). Անպատուութիւն: Յիսուս-Քրիստոսի պատուիրանով քրիստոնէի սէրը պէտքէ տարածուի և՛ մեր թշնամիների վերաջ, որոնք՝ նախանձից զրդուած՝ աշխատում են մեզ մի որ և է չարութիւն, վնաս, կամ անպատուութիւն հասցնել: «Սիրեցէք ձեր թշնամիներին, օրհնեցէք ձեզ անիծողներին, բարութիւն արէք նոցա, որոնք ձեզ ատում են, և աղօթք արէք նոցա համար, որոնք ձեզ չարչարում են և հալածում» (Մատթ. 5-44): «Որովհետեւ», բացատրում է Տէրը, «թէ դուք ձեզ սիրողներին սիրէք, ինչ վարձք կ'ունենաք. չէ որ մաքսաւորներն նոյնն են անում. իսկ եթէ միայն ձեր եղբայրներին բարե տաք, ուրիշներից ինչ կը լինիք աւելի արած. չէ որ հեթանոսներն ևս նոյն կերպ են վարում» (Նոյն 46, 47): Ճշմարիտ քրիստոնէան, ի հարկէ, պէտքէ բարոյապէս բարձր լինի, ինչպէս մեղաւոր համարուած մաքսաւորներից, այնպէս և՛ հեթանոսներից: Քրիստոնէի սիրտը և նորա եղբայրական համակրութիւնը պէտք է տարածուի նոյն իսկ նորա թշնամիների վերաջ, որոնք Աստուծո պատկերի նման են ստեղծուած, Յիսուս-Քրիստոսով փրկուած և լաւիտեանական երանութեան համար նշանակուած: Այդպիսի սիրտից

զրդուած՝ նա ուրախութեամբ պէտք է թշնամուց իրան հասցրած անպատուութիւնը ներէ, նորա հետ հաշտուի, անհամաձայնութեան բոլոր պատճառները հեռացնէ և չարութեան փոխարէն էլ բարութիւն անէ: Այդպիսի սէրը և թէ համակրութիւնը մեր թշնամիների մասին ամենազօրեղ և միակ միջոցն է, որով կարող ենք նոցա չաղթել: Չարը չարութիւնով չի կարելի չաղթել: Անպատուութիւն ստացած մարդը, անպատուողին վիրաւորելով, իւր վէրքը չի կարող բժշկել և ոստի թշնամութիւնը ոչնչացնել. ընդհակառակը, նա դորանով նորա չարութիւնը կ'զօրացնէ և նոր անպատուութիւն առաջ կը բերէ: Այն ինչ, թշնամուն ներելով, նա նորան իւր սիրով է ջերմացնում, կոշտացած սիրտը կակղեցնում և չարին էլ չաղթում: Դորա ճշտութիւնը շատ պատմական օրինակներ կարող են հաստատել (Մենդ. 33-4, Թագ. Ա. 25³²⁻³⁸, 26³¹ և ուրիշները): Այդպիսի սէր է քարոզում և՛ մեր Տէր Յիսուս-Քրիստոսը իւր օրինակով: Խաչի վերաջ եղած ժամանակ, ամենաաւարտափելի տանջանքների միջոցին, Նա իւր թշնամիների համար աղօթեց, ասելով.— «Հայր, ների՛ր նոցա, որովհետեւ չեն հասկանում, թէ՛ ինչ են անում» (Ղուկ. 23-34): Բայց և այնպէս՝ աւետարանական ներողամտութեան պատուիրանով քաղաքացիական և եկեղեցական օրէնքների ոլժը այնքան էլ չի նսեմանում, որոնց օգնութեանը պէտք է դիմէ քրիստոնէան իւր անձնական իրաւունքները, բարի անունը կամ նոյն իսկ կեանքը պաշտպանելու ժամանակ: Միայն թէ ամենից առաջ, դեռ այդ միջոցին չ'զիւմած, նա պէտքէ ուրիշ շատ համեստ միջոցներ գործածէ. կամ իւր թշնամու հետ հաշտուելու և կամ նորա թշնամական գործողութիւնները կապելու համար: Աւելի խիստ միջոցների դիմել կարելի է միայն այն ժամանակ, երբ այդ վերջնական միջոցները անիրագործելի կ'համարուին:

Անպատուութիւնը ներող վերոյիշեալ պատուիրանին հակառակ է համարուում վրէժխնդրութիւնը, իբրեւ մոլութիւն: Դա մարդուս չար կամքի ամենաբարձր զարգացումն է, որը ծագում է այն ժամանակ միայն, երբ նախանձը և թշնամութիւնը սաստիկ զօրանում են և այն աստիճանի հասնում, որ նորա բոլոր ոլժերը նորան զրդուած են մի ուրիշ անձի դէմ: Վրէժխնդրութեան առիթ տուողները զօրեղ կրքերն են: Վրէժխնդրութիւնը լինում է չ'մտածած և մտածած: Առաջինը ծագում է այն ժամանակ, երբ բարկանում ենք և զայրանում, որից լետոյ զղջում ենք և, երբեմն էլ հաշտում, իսկ երկրորդն, ընդհակառակը, այդպիսի զղջումից զուրկ լինելով, չարախօսութիւն է առաջ բերում: Հոգու աղնութիւնը և ճշմարիտ մե-

ծուծիւնը երևում է ներելով և ոչ թէ վրէժխնդիր լինելով: Ազնիւ հոգին երբեք վրէժխնդիր չ'պետք է լինի: Արհամարհանքներին վրէժխնդիր չ'լինելը վատութեան և անզօրութեան նշան չի կարող համարուիլ, այլ, ընդհակառակը, մեծ քաջասրտութեան ցոյց, որովհետեւ, իւր անձին լաղթելը և վրէժխնդրութեան կրքի սանձահարեւելը ամեն լաղթութիւնից դեղեցիկ է, և ինչքան որ այդ լաղթութիւնը դժուար է, այնքան էլ նա փառաւոր է: «Համբերող մարդը», ասում է Սողոմոնը, «գովելի է, քան թէ արիւնիւրտը, և ով որ իւր անձին տէրն է և գիտէ իւր սրտին հրամայել, նա աւելի մեծ է, քան թէ ան մարդը, որ քաղաքներ առնել դիտէ»:

Վրէժխնդրութիւնը, իբրեւ չարութեան վարձատրութիւն, միայն Աստծուն է պատկանում: «Վրէժխնդրութիւնն իմն է. Նս պիտի հատուցանեմ», ասում է Տէրը (Հռովմ. 12¹⁹). համեմատ. Ծննդ. 18-23 Սաղմ. 7^{9, 12}): Մարդոց մէջ այդ իրաւունքը պատկանում է միայն այն անձանց, որոնք բարձրագոյն օրինական իշխանութիւն ունին (Հռովմ. 13-4): Իսկ մնացածների համար՝ բարոյական օրէնքով քաջալերուած՝ միակ վրէժխնդրութիւնն այն կ'լինի, որ նոքա իրանց թշնամու հետ մեծահոգութեամբ վարուին և չարը բարութեամբ լաղթեն. — «Նթէ քո թշնամին անօթի է՝ հաց տուր նորան, եթէ ծարաւ է, ջուր տուր և այդպիսով՝ նորա դէմին կրակէ կայծակներ կ'թափես» (Սողոմոն իմաստուն, կամ Մատթ. 5-38 և այլն. համեմատ. Ղուկ. 6^{12, 27-29}. Հռովմ. 12^{17, 18}):

ՄԵՆԱՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆ:

Ներքեմ պատահում է, մանաւանդ աշխարհական դասակարգում, որ մարդս, ինքն իրան և կամ մի ուրիշ իրան սիրելի անձին ուրիշից անպատուած համարելով, անպատուողին մենամարտութեան է կանչում՝ իւր շօշափած պատիւը վերականգնելու նպատակով: Իսկ այդ վերջինը, երկչոտ անունը կրելուց կամ մարդոց կողմից արհամարհանք ստանալուց ամաչելով, հրաւերն ընդունում է: Եւ անա սոքա՝ վկաների ներկայութեամբ, մրմեանց հետ մարտընչում են մահաբեր զէնքերով: Այդպիսի կռիւը մենամարտութիւն է կոչւում:

Բայց միթէ դորանով խանգարուած պատիւը կ'վերանորոգուի, եթէ՝ մինչև անգամ՝ իրականապէս անպատուութիւնը եղած էլ լինի: Ոչ. ճշմարիտ պատիւը բոլորովին դորան կարօտ չէ, որովհետեւ դորա համար աշխարհիւ բոլոր երկրներում, և՛ մինչև անգամ՝ ազգերի

մէջ այնպիսի օրէնքներ կան, որոնցով պաշտպանում են անմեղ մարդու պատիւը և պատժում անպատուողին: Կողմնակի կերպով մենք ևս կարող ենք մեր պատիւը պաշտպանել, այն էլ ոչ թէ մենամարտութեամբ, այլ առաքինի կեանքով և բարեպաշտութեամբ, ինչպէս խորհուրդ է տալիս Պետրոս առաքեալը (Պետ. Ա. 2¹²⁻¹⁵): Այդպիսի ինքնապաշտպանութեան օրինակ է շնորհում մեզ և՛ Յիսուս-Քրիստոսը, Որ իւր հակառակորդներին պատսխան տալու համար իւր արած բարի գործերն է առաջ բերում և հարցնում. «Ո՞ր գործի համար էք ինձ կամենում քարկոծ անել» (Յովհ. 10-31-32):

Քրիստոնէական հայեցակետից՝ մենամարտութիւնը ամենամեծ վանցանք է: Աստծու խօսքը երանութիւն է խոստանում նոցա, որոնք համբերութեամբ և մեծահոգութեամբ են տանում ամեն տեսակ նախատինքները, չարախօսութիւնները և հալածանքները (Մատթ. 5¹¹): Նա մինչև անգամ պատուիրում է. — «Նթէ որ մէկն ապտակ խփէ քո ծնօտիդ, դարձրու նորան և՛ միւսը» (Մատթ. 5-39): Աստծու խօսքն ասում է, որ մեր պատիւը ոչ ոք չի կարող ստուգացնել, որովհետեւ նա հոգեկան գանձ է և թէ՛ իդուր առաջ եկած անպատուութիւնը, որ մենք մեծահոգութեամբ ենք տանում, մեր փառքն է կազմում և մեր ապագայի վարձատրութիւնը մեծացնում (Կորնթ. Բ. 4¹⁶⁻¹⁸), որ ոչ ոք իրաւունք չունի իւր վրէժը հանել, որովհետեւ դորա համար Աստծուց նշանակուած երկրպիւն իշխանութիւններ կան (Հռովմ. 14-4), և՛ բացի դորանից, ինքն Աստուած վրէժխնդիր է ան մարդոց, որոնք չարութիւն են անում և խաբարախութիւններ սարքում (Ղուկ. 18-7. Հռովմ. 12-19):

Այդ պատճառով՝ մենամարտող անձինք, որոնց անխուսափելի մահ է սպառնում, երեք տեսակ սարսափելի մեղք են գործում՝ 1) իշխանութեան դէմ խռովութիւն, 2) սպանութիւն և 3) ինքնասպանութիւն:

ՔՐԻՍՏՈՆԷԻ ՄԱՍՆԱԻՐ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ՄԵՐՁԱՌՈՐՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ:

ՆՈՅՍ. ՄՏՔԻ ԼՈՒՍԱԻՐՈՒԹԻՒՆԸ:

Ինչպէս որ քրիստոնէի մանաւոր պարտականութիւնն է իւր հոգևոր բարոյական կրթութեան մասին հոգալ, այնպէս էլ նա մեծ ուշադրութիւն պէտք է դարձնէ և՛ իւր մեքաւորների վերաջ: Մենք ամենից առաջ պէտք է հոգանք, որ նոցա միտքը լուսաւորուի այն-

պիսի ճշմարիտ գիտութիւններով, որոնք առաւելապէս հաւատին և փրկութեանն են վերաբերում, և արմատաճան լինին ու ուղղունքն ան գալթակղութիւնները, որոնք նոցա զարգացմանը և կատարելութիւններին արգելք են լինում: Թէև մերձաւորները լուսաւորութեան գլխաւոր պարտականութիւնը եկեղեցու հոգևոր հովիւներէ վերայ է ընկնում, բայց և այնպէս՝ Աստու թօսքը ոչ ոքի չի արգելում, այլ՝ մինչև անգամ՝ դրականապէս պահանջում էլ է, որ նա նորա իմաստութիւնից կարողանայ իւր փրկութեան համար օգտուի: Պօղոս առաքեալն ասում է.—«Թող Քրիստոսի թօսքը ամեն տեսակ իմաստութիւնով առատապէս ձեր մէջ բնակուի՝ իրար սովորեցնելու և խրատելու համար» (Աղղ. 3-16): Գորանից երևում է, որ այդ մեծ գործը իւր վերայ պէտք է վերցնէ նա, ով Քրիստոսի հաւատի փրկարար ճշմարտութիւնների մասին բաւականին գիտութիւն ունի, այլապէս՝ «կտրը կտրին առաջնորդելով՝ երկուսն էլ փոքր կ'ընկնին» (Մատթ. 15-13): Դորա հետ միասին էլ պէտք է միշտ Աստուծոն խնդրել, որ նա իւր ուսումը լսողների «բանականութիւնը լուսաւորէ» (Սփ. 1-17, համ. Առակ. 2-6): Յետոյ՝ հաւատի և բարոյականութեան այս և այն ճշմարտութիւններն աւանդելով, նա պէտք է համակերպուի ունկնդիրների զարգացման աստիճանին: Վերջապէս, ուրիշներին սովորեցնելու ժամանակ, նա պէտք է հաստատ պահէ Աստուծո թօսքի ուսումը և այնպէս կանոնաւոր բացատրէ, ինչպէս եկեղեցին է ընդունում, հեռու մնալով զանազան դեռ ևս չ'հաստատուած նոր կարծիքներից, որպէսզի՝ լուսաւորութեան փոխանակ, նոցա մէջ թիւրիմաստ գիտութիւններ չ'հաստատուին:

ՄԵՐՁԱՒՈՐՆԵՐԻ ԿԱՄՔԻ ԵՒ ՄՐՏԻ ԿՐԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ:

Մտքի լուսաւորութեան հետ միասին պէտք է հոգալ և՛ կամքի ու սրտի կրթութեան մասին, աշխատելով նոցա բարոյականութիւնը զարգացնել և կատարելագործել սկ չարութիւնից և մոլութիւնից հեռացնել: Աստուծո թօսքը մեզ պարզ կերպով այդ պարտականութեան մասին է մատնացոյց անում.—«Միմեանց միեթարեցէք և իրար էլ սիրտ տուէք, ինչպէս որ անումէք» (Թեսաղ. Ա. 5-11): Գոցա միջոցներն են բարոյական կանոնները և խրատները, որոնք պէտք է լաւ օրինակներով հրահանգուին: Յիսուս-Քրիստոսն ասում է.—«Թող ձեր լոյսը մարդոց առաջ այնպէս լոյս տալ, որ ձեր բարի գործերը տեսնեն և ձեր Հօրը փառաւորեն, Որ երկնքում է, բայց ով կ'անէ և ով կ'սովորեցնէ, նա էլ երկնքի արքայու-

թեան մէջ մեծ կ'կոչուի» (Մատթ. 5-16): Իրան օրինակ վերցնելով՝ նա հետեւալ պատուէրն է տալիս.— «Ձեզ մէկ օրինակ տուի՝ ինչպէս որ Նա արեցի, այնպէս էլ դուք արէք» (Յովհ. 13-15):

Ճշմարիտ ճանապարհից հեռացողներին մենք պէտք է եղբայրաբար խրատենք, չանդիմանենք և ուղղենք: Այդ բանը սովորեցնում է մեզ ինքը՝ Յիսուս-Քրիստոսը.—«Նիկէ քո եղբայրդ քո դէմ մեղանչէ, գնա և չանդիմանի՛ր նորան, երբ որ դու և՛ նա միասնակ կ'լինիք. եթէ նա քեզ լսէ, դուք եղբորդ իսկ եթէ քեզ չ'լսես, հետո մէկ կամ երկու ուրիշ մարդ էլ վերցրու, որովհետեւ երկու կամ երեք վկաների բերանով ամեն բան կ'հաստատուի» (Մատթ. 18-15, 16):

Ընտիր բարոյականութիւնն տարածելու և հաստատելու վերելիչ միջոցները կարելի է գործ ածել՝ առանձնակի և միասին, նախելով, թէ՛ կրթողներն ինչ հասակի, ինչ սեռի և ինչ բարոյականութեան տէր են, և թէ՛ տեղի կամ ժամանակի վերաբերեալ ինչ հանգամանքներ ունին: «Ինչպէս որ մարմիններին միակերպ դեղ և միակերպ կերակուր չեն տրուում», գրում է Ս. Գրիգոր, Աստուածաբանը, «այնպէս էլ հոգիները զանազանակերպ են բժշկուում: Միքանիսներին ազդում է խօսքը, միւսերն ուղղում են օրինակով: Միքանիսներին հարկաւոր է խարազան, իսկ միւսերին՝ սանձ: Միքանիսների մէջ պէտք է ամեն բան մանրամասն զննել, մինչև անգամ և՛ ամենաչնչին գործերը, իսկ միւսերի մէջ՝ աւելի լաւ է՝ ուրիշ բան էլ չ'նկատել: Միքանիսների համար լաւ է և օգտակար մէկ բանը, իսկ միւսերին՝ մի ուրիշը, նախելով, թէ՛ ինչպէս կարծում եմ, ինչպէս է պահանջում ժամանակը և հանգամանքները, և թէ ինչպէս է թույլ տալիս բժշկողի բարքը»:

Այդ պարտականութեանը հակառակ է զայլթակղութիւնը: Գալթակղութեան տեղակները շատ զանազան են: Ո՛չ թէ միայն մեր խօսքերը և արած գործերը, այլ և՛ նոյն իսկ մեր տեսքը, մարմնի շարժումները, հանդերձը, արտաքին դրութիւնը՝ հալը՝ կարող են ուրիշներին մեղք գործելու առիթ դառնալ: Բայց ինչ տեսակի էլ գալթակղութիւնը լինի՝ այնուամենայնիւ՝ նա լանցանք է, միայն թէ նորա լանցանք լինելու աստիճանը զանազան է լինում, նախելով, թէ՛ ով է գալթակղեցողը, ում և ինչի զան մէջ: Գալթակղութեան մեծ լանցանքն ընկնում է նոցա վերայ, ով—ա) ուրիշների դուրս է կանգնած և ինքն էլ համարում է երկրի աղ և աշխարհի լոյս. բ) ով իւր գալթակղութեամբ շատ մարդոց հոգիներ է փչացնում, կամ թէ ապականում անարատութիւնը և մաք-

րութիւնը, և գ) ով, վերջապէս, իւր գալթակղութեամբ նոյն իսկ հաւատի և բարոյականութեան հիմունքներն է խախտում և դորանով ուրիշներին վնասում: Ամեն մի գալթակղեցնող Քրիստոսի առաջ լանցաւոր է (Վորնթ. Ա. 8-¹²), որովհետեւ նա վնասում է նոցա, որոնց համար Քրիստոս մեռաւ (Հռովմ. 14-^{15, 120}): Գալթակղութիւնը հոգեկան սպանութիւն է, որը մարմնական սպանութիւնից աւելի զօրեղ է, ինչքան որ հոգին բարձր է մարմնից: Ուստի և՛ դորա պատիժը պէտք է ամենածանրը լինի: Փրկիչն ասում է.— «Ով այս փոքրերից մէկին, որոնք ինձ հաւատում են, կ'գալթակղեցնէ, լաւ կ'լինի, որ այդպիսին իշի երկանաքարը պարանոցից կախէ և ծովի անդունդն ընկնի» (Մատթ. 18-⁶):

ՄԵՐՁԱԻՈՐՆԵՐԻ ԱՌՈՂՋՈՒԹԵԱՆ ՆԻ ԿԵԱՆՔԻ ՄԱՍԻՆ ՀՈ-ԳԱՅՈՂՈՒԹԻՒՆ:

Որովհետեւ մեր հոգին կարող է զարգանալ և կատարելագործուիլ միայն մարմնի հետ միասին և լաւիտենական կեանքում վարձատրութիւն ստանալ նորա համար, թէ՛ ինքն իւր մարմնի մէջ ինչ բարութիւն և չարութիւն է արել, քրիստոնեան, մերձաւորների հոգու մասին զբաղուելով, պէտք է հոգալ և՛ մերձաւորների մարմնական առողջութեան և կեանքի մասին: Այդ բանը մեզ յորդորում է նոյն իսկ մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսը իւր օրինակով և խօսքով: Իւր երկրալիկ կեանքի մէջ նա բժշկում էր մարդոց բոլոր հիւանդութիւնները և մարմնական տկարութիւնները (Մատթ. 2-³⁵, Յովհ. 4-^{46, 139}, 5-⁹, և ուրիշները), ուրիշներին էլ պատուիրում էր ամեն բան անել մերձաւորների առողջութեան և կեանքի համար, ինչ որ անհրաժեշտ է (Մատթ. 25-^{43, 44}, համ. Ղուկ. 10-^{33, 37}): Այդ պատճառով՝ մեր եկեղեցում հաստատուեց «հիւանդներին ալցելու» խորհուրդը: Այդ պարտականութեան մասին հոգալով, մենք պէտք է, մի կողմից՝ նոցա տանք բոլորը, ինչ որ հարկաւոր է նոցա մարմնական օրգանիզմը զարգացնելու և կազդուրելու համար—որոնք են՝ կերակուրը, խմելիքը, հանդերձը, բնակարանը, և այլն, իսկ՝ միւս կողմից, պաշտպանել անցնող բոլորից, ինչ որ կարող է նոցա առողջութեանը և կեանքին վնաս տալ, օրինակ—լեւտ կանգնեցնել անչափաւոր կեանքից, ազատել նոցա կեանքին սպառնացող վտանգից, հիւանդների առողջանալուն օգնութիւն հասցնել, և այլն: Դորա ընտիր օրինակը մեզ տալիս է Յիսուս Քրիստոսը «Ողորմած Սամարացու» առակով, որի

խմատով մեղանից ամեն մէկին հասկացնում է և ասում.— «Գնա և դու նոյնն արա», (Ղուկ. 10-^{36, 37}):

ՄԱՐԴԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՅԱՆՅԱԻՈՐՈՒԹԻՒՆԸ:

Միայն Աստուած է մարդուն կեանք տուողը (Երկր. 32-³⁹), հետեապէս՝ նա միայն կարող է դորան լեւտ առնել նորանից: Այդ պատճառով, սպանութիւնն ուղղակի արգելում է Աստուծալիկ օրէնքի վեցերորդ պատուիրանով: Սուրբ Գիրքը նորան ծանր լանցանք է համարում, ուստի և՛ Աստուծոյ վրէժխնդրութիւն է պահանջում.— «Բո եղբօր արեան ձայնը գետնից ինձ բողբոլում է», առաջ Աստուած կայնին, որ Աբէլին սպանեց (Մննդ. 4-¹⁰): Ս. Յովհան Աստուածաբանը սպանողների լաւիտենական վիճակի մասին վկայում է, որ «նոքա լաւիտենական կեանք չունին» (Յովհ. Ա. 3-¹⁵) և թէ՛ «նոցա բաժինը կրակով և ծծմբով վառած լճի մէջ պէտք է լինի» (Յայտ. Յովհ. 21-⁸): Արդարադատ Աստուծոյ դատաստանը անպատիժ չէ թողնում սպանողին և՛ այս կեանքում, որովհետեւ խղճմտանքը նորան իւր խալթոցներով տանջում է և մաշում:

Սպանութեան մէջ մեղաւոր են ոչ թէ միայն նոքա, որոնք ուղղակի, չար նպատակով, ուրիշին կեանքից զրկում են՝ կամ զէնքով, կամ թոյնով, կամ մի ուրիշ միջոցով, այլ և՛ նոքա, որոնք կողմնակի կերպով կարող են մերձաւորին կեանքից զրկելու գործողութեան վերաջ ազդեցութիւն անել, օրինակ—երբ դատաւորը մեղադրում է այն մարդուն, որի անմեղութիւնն իրան լայտնի է, երբ մէկը սպանողին թաղցնում է կամ աղատում և դորանով ուրիշ սպանութիւնների առիթ տալիս. երբ մէկը կարող է իւր մերձաւորին մահից ազատել, բայց չի աղատում, օր. եթէ հարուստը թուլ է տալիս աղքատին սովից մեռնելու, եթէ մէկն ուժից վեր և խիստ պատիժներով ստորագրեալներին ճնշում է և դորանով նոցա մահն արագացնում: Դորան վերաբերում են և՛ ամեն տեսակ անպատուութիւնները, որոնք մերձաւորին հասցնում են բարկութեան, ատելութեան, նախանձի և չարութեան ազդեցութեան տակ: Այդ անպատուութիւնները, մարդուն լուսահատեցնելով և վշտացնելով, առողջութիւնը խանգարում են և կեանքն էլ կարճացնում: Այդ պատճառով՝ Յիսուս Քրիստոսը ամեն մարդուն, որ զուր տեղն իւր եղբօր վերաջ բարկանում է՝ իբրեւ սպանութիւն—դատաստանի արժանի է համարում (Մատթ. 5-²²): Իսկ Առաքեալն էլ մարդասպան է անուանում նորան, ով որ իւր եղբօրն ատում է (Յովհ. Ա. 3-¹⁵):

Միայն սպանութեան մէջ մեղաւոր չէ համարուած նա, ով ուրիշին մահ է պատճառում կամ պարտականութիւնից և կամ անհրաժեշտութիւնից զրդուած, օր. երբ լանցաւորին մահ են որոշում արդարադատութեան վճռով, թէև ալիք էլ պէտք է վերջացնել— կամ երբ պատերազմի ժամանակ հալածելիքի թշնամուն կոտորում են միայն նորա պաշտպանութեան և փրկութեան համար, որովհետև՝ Փրկչի ասելով՝ «սուր վերցնողները սրով էլ կ'ոչնչանան» (Մատթ. 26-25).— «Ձուր տեղը չէ, որ մէջքին թուր է կապել, որովհետև Աստծու սպասուորն է և վրէժխնդիրը— պատժելու նորան, ով որ չար բան է անում» (Հռովմ. 13-) և՝ վերջապէս՝ նա, ով սպանութիւնը անակնկալ կերպով է կատարել, Բայց և ահապէս՝ անակնկալ սպանութիւն անողն էլ, եկեղեցու օրէնքով, եկեղեցական ապաշխարութեան է ենթարկուած՝ իւր խղճմտանքը մաքրելու համար:

ՄԵՐՁԱՌՈՐԻ ՊԱՏՈՒԻ ԵՒ ԼԱԻ ԱՆՈՒԱՆ ՄԱՍԻՆ ՀՈԳԱՅՈՂՈՒԹԻՒՆ.

Մեր անձնական պատուով զբաղուելով, պէտք է նոյն հիմունքներով և նոյն շարժառիթներով մեր զբաղմունքների առարկայ դարձնենք և՛ մեր մերձաւորների պատիւը և լաւ անունը: Դորա համար ոչ թէ միայն մենք պէտք է մերձաւորին պատշաճաւոր լարդանք տանք (Հռովմ. 12^{10,13,17}), այլ և ահապէս պէտք է անենք, որ ուրիշներն էլ նորան արժանի պատիւը տան: Յիսուս-Քրիստոսը ուշադրութիւն դարձրեց մինչև անգամ լալտնի մեղաւորների վերալ (Յովհ. 8³⁻¹¹): Եթէ պատիւը և լաւ անունը կասկածանքի, կամ ծաղրի և կամ նախատինքի է ենթարկուած, աչն ժամանակ նա պէտք է նորան համարձակ կերպով պաշտպանէ, ինչպէս որ վարուել են, օր. Յովհաննէս Մկրտիչը (Յովհ. 3²⁵⁻³⁶) և Նիկողիմոսը (Յովհ. 7⁴³⁻⁵³): Մինչև անգամ աչնպիսի ղէպքերում, երբ ծաղրը իրական պակասութիւններին է վերաբերում, նա, մարդկային թուլութիւններին զիջանելով, պէտք է նոցա նշանակութիւնը պակսեցնէ և դորանով անարգանքի ոլժը թուլացնէ:

Մերձաւորների պատուի և լաւ անունի մասին ունեցած պարտականութեանը հակառակ են— դատապարտութիւնը, չարախօսութիւնը և ամբաստանութիւնը:

1). Մերձաւորներին դատապարտելը ամենասովորական մուլութիւնն է համարուած, որը զանազան պատճառներից է առաջ գալիս՝ նախանձից, ատելութիւնից կամ թեթեամտութիւնից և իւր

վերալ պակաս ուշադրութիւն դարձնելուց: Մերձաւորին անպատուելով, ուրիշների մեղքերը դատապարտող անձնաւորութիւնը իրան է սեպհականացնում Աստծու դատաստանի իրաւունքը: «Միայն մէկ Օրէնսդիր կալ և Դատաւոր, Որ կարող է փրկել և կորցնել. դուն ո՞վ ես, որ ուրիշին դատում ես» (Յակ. 4-11): Յաճախ ինքնակոչ դատաւորը դատապարտում է նորան, ում մեղքը որ վաղուց արդէն ճշմարիտ ապաշխարութեամբ քաւուած է, ուստի և՛ դորանով նա Աստծու դատաստանին հակառակ է կանգնում: Վերջապէս, ալիք մուլութիւնը վնասում է և՛ նոյն իսկ դատապարտողին, որ արդէն լում է դորան իւր անձնական պակասութիւնները հասկանալու և նոցա ուղղելու մասին հոգալ: Յիսուս-Քրիստոսը ասում է.— «Մի դատէք, որ չ'դատուիք»: «Ի՞նչպէս է, որ քո եղբօր աչքի միջի շիւղը տեսնում ես, իսկ քո աչքիդ միջի գերանը չես տեսնում» (Մատթ. 7¹⁻³):

2). Չարախօսութիւնն ուրիշների մէջ միշտ վատ կողմն է որոնում, իսկ ինչ որ բարի է, ուշադրութիւնից անց է կացնում և որպէս թէ՛ չի էլ նշմարում: Դորա պատճառը, մեծ մասամբ, գտնուում է նախանձի և ատելութեան մէջ, ուստի և՛ դա աւելի մեծ չանցանք է, քան թէ դատապարտութիւնը:

3). Աւելի ծանր մեղք է և՛ ամբաստանութիւնը, երբ զիտմամբ մերձաւորի մասին ճիշտը չեն ասում՝ նորան դատապարտել տալու նպատակով: Ալիք լինում է կամ դատարանում գործը քննելու ժամանակ,— կամ դորանից դուրս, երբ ամբաստանում են մէկին և անարգար կերպով նախատում՝ կամ իրան երեսին, կամ բացակաութեան ժամանակ:

Մեղքերի վերև չիշած բոլոր տեսակները՝ մանաւանդ մերձաւորի վերալ արած ամբաստանութիւնը, արդելում են Աստծու տասներորդ պատուիրանով: Աստծու դատաստանով ամբաստանողները, մուլի մարդոց հետ միասին, ենթարկուելու են չաւիտենական դատապարտութեան (Հռովմ. 1²⁹⁻³². Կորնթ. Ա. 6.¹⁰. Յայտ. 21-3):

Ալիք բոլոր մեղքերից խուսափելու համար պէտք է միշտ լեզուն սանձահարել «Նա, որ կամենում է կեանքը սիրել և լաւ օրեր տեսնել, թող իւր լեզուն զսպէ չարութիւնից, իսկ չրթունքները նենգութիւն խօսելուց» (Պետ. Ա. 3-10):

ՄԵՐՁԱՌՈՐՆԵՐԻ ԿԱՐՈՂՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ ՀՈԳԱՅՈՂՈՒԹԻՒՆ.

Մարդս օրինաւոր և կանոնաւոր կերպով ձեռք բերած կարողութիւնով թէ՛ ժամանակաւոր բարօրութեան և թէ՛ չաւիտենական

փրկութեան է հասնում: Կերակրելու ծանր հոգսերից ազատելով՝ նա մարդուն միջոց է տալիս՝ իւր մտաւոր և բարոյական կրթութեան կատարելագործութեամբ զբաղուիլ, աղքատութիւնից ծագած դանազան փորձանքներից զրուշանալ, ճշմարտութեան և արդարութեան համար վեհանձնաբար կանգնել, մերձաւորներին ամեն տեսակ բարիք անել, Աստծուն սիրել և Նորան շնորհակալութիւն մատուցանել, և այլն: Եւ այդ բոլորը փրկութեան հասնելու միջոցներ են: Այդ պատճառով՝ ամեն մի քրիստոնեայ պէտք է ամեն ջանք գործ դնէ, որ մերձաւորը ևս իւր կարողութիւնը աշխատանքով ձեռք բերէ, իբրեւ փրկութեան միջոց (Եփ. 4-28. Թե. (սաղ. Բ. 3¹⁰ 12): Եթէ դորա համար նորանից մի որ և է դումար պահանջուի, իբրեւ դրամագլուխ, և նա չունենայ, որ իւր գործը սկսէ, ճշմարիտ քրիստոնեան պէտք է և՛ այդ բանում նորան օգնէ. նա պարտաւոր է «փոխ տալ», չսպասելով՝ որ լեւ կ'ստանայ, և կամ՝ բոլորը միանգամայն զոհել, որովհետեւ այդպիսի զոհաբերութիւններն Աստծուն հաճելի են լինում (Եբր. 13-16): Եթէ նկատուի է, որ մերձաւորի կարողութիւնը վատնուի է ինքը՝ տէրը— և կամ ուրիշ մարդ, աչն ժամանակ նա պարտաւոր է դորան ամեն կերպ արգելք լինիլ:

Այդ պարտականութեան հակառակ են հետեւեալ մեղքերը՝

1). Յաւիշտակութիւնը, որի նպատակն է ուրիշի իրեղէնը աշխարայ խել:

2). Գողութիւնը՝ ուրիշի իրեղէնը գաղտնի կերպով փախցնել:

3). Խաբընքայութիւնը՝ ուրիշի ունեցածը խորամանկութեամբ իւրացնել.— երբ, օր. կեղծ դրամը իսկականի, իսկ վատ ապրանքը լաւի տեղ են տալիս.— երբ կեղծ կշռով վաճառածը լեւ չեն վերցնում,— երբ թաղցնում են կարողութիւնը՝ պարտքը չտալու նպատակով,— երբ կտակները կամ պայմանները չեն կատարում, և՛ երբ գողութեան մէջ բռնուածին պաշտպանում— թաղցնում են և դորանով անպատուածին բաւականութիւն ստանալուց զրկում:—

4). Զօշքադուութիւնը՝ երբ ստորագրեալներից, կամ դատի ենթարկուածներից, վարձ են ստանում և՛ իրանց ստացած օգուտի համաձայն՝ անարժանիներին քարձրացնում, մեղաւորներին ստորացնում, իսկ անմեղներին ճնշում:

5). Պորտաքուծութիւնը՝— երբ ոռճիկ են ստանում, բայց գործ չեն կատարում և այդպիսով զողանում են թէ ոռճիկը, կամ վարձը և թէ աչն օգուտը, որ կարող էին տալ հասարակութեանը, կամ նորան, որի համար պէտք է աշխատէր— և երբ մարդիկ կե-

րակուր հախճալութեւ ոյժ ունին, բայց ողորմութեամբ են ապրում:

6). Վաշխատութիւնը՝— երբ իբրեւ թէ իրաւունքով, բայց իսկապէս՝ ճշմարտասիրութիւնը և մարդասիրութիւնը ոտնատակ տալով, ուրիշի սեպհականութիւնը կամ աշխատանքը իրանց են քաշում. երբ ամենամեծ թշուառութիւններ են պատճառում մերձաւորին, օրինակ, երբ փոխատուները իրանց պարտապաններին ծանրաբեռնում են մեծ տոկոսներով, երբ կալուածատէրերը ստորագրեալներին ճնշում են աւելորդ հարկերով կամ աշխատութիւններով. երբ սովի ժամանակ հացը թանկ գնով են վաճառում:

Վերեւ լիշած բոլոր մեղքերն արգելում են Աստուածային օրէնքի ութերորդ պատուիրանով: Աստուածային արդարադատութիւնը այդ մոլութիւններին անձնատուր եղած մարդոց պատժում է և՛ ալս կեանքում թէ խղճի խալթոցով, թէ անհանգստութեամբ և թէ անարգութեամբ, իսկ դոցանից աւելի չատ՝ հանդերձեալ կեանքում, որովհետեւ դոքա «Աստու թագաւորութիւնն չեն կարող ժառանգել» (Կորնթ. Ա. 6-10):

ՔՐԻՍՏՈՆԷԻ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ՀՈԳԵՒՈՐ ԱՆՁԵՐԻ, ԾՆՈՎՆԵՐԻ, ԳԼԽԱԻՌՆԵՐԻ ԵՒ ԲՈՂՈՐ ՄԵԾԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ:

Եթէ սիրոյ պատուիրանը պահանջում է, որ մենք բոլորի հետ, մինչև անգամ չ'մոռանալով և՛ մեր թշնամիներին— մեծ լարգանքով և պատուով վարուինք, որ նոցա հետ ունեցած մեր բոլոր լարաբերութիւնները մինչև անձնուրացութեան հասնող ճշմարիտ սիրով լինին տոգորուած, աչն ժամանակ այդպիսի սէր, լարգանք և պատիւ մենք աւելի պէտք է ցոյց տանք՝ հոգևոր անձերին, ծնողներին, զլիսաւորներին և՛ առ հասարակ՝ նոցա, որոնք մեղանից մեծ են: Բայց ամենից առաջ՝ այդպիսի սէր, պատիւ և լարգանք պէտք է ցոյց տանք—

1) — Հոգևոր անձերին, հոգևոր հովիւներին: Նոքա այդ պիսի սիրոյ արժանի են ինչպէս իրանց վեհ կոչումով և պաշտօնով, իրաւունքներով և առաւելութիւններով, աչնպէս էլ մարդոց բարօրութեան և փրկութեան համար իրանց վարած պաշտօնի վսեմ նշանակութեամբ: Նոքա՝ իրանց ձեռնադրութեամբ մեծ իրաւունքներ ստանալով՝ թագաւորների թագաւորի պաշտօնեաներ են, Աստու և մարդկանց միջնորդ, մեղքերի քաւիչ, հոգևոր բժիշկ, նոր ուխտի քահանայ, Աստուածային Խօսքի քարոզող ոչ թէ միայն ժողովրդի, այլ և ամեն թագաւորներին, իշխաններին համար և փրկարար:

խոհորդների աղբիւրները բացատրող, վարդապետ և ուսուցիչ, երկնքի վեհադոյն պարզները բաժանող, դէտ, հովիւ և առաջնորդ, հաւատացածների հողերը դատը վարող և վերջիններիս հողեպէս կատարելագործելու, հաւատ, կեանքի մաքրութիւն և չափաւորական փրկութեան ձգտումն ունենալու վերաբերեալ հրահանգ տուող (Մատթ. 28-^{18,19} Մարկ. 16-¹³ Ղուկ. 22-¹⁹ Մատթ. 18-¹⁴ Գործք. 20-²⁸ Յփ. 4-^{11,13} և ուրիշները, եւ և Թուղթ Ընդհանրական Ներսէս Ենորհալու): Առհասարակ՝ նոքա, Ս. Գրքի ասելով, «Աստծու գործակիցներն են» (Կորնթ. Ա. 3-⁹), «երկրի աղը» (Մատթ. 5-¹³), «աշխարհի լուսը» (Մատթ. 5-¹⁴), «և Քրիստոսի հօտի օրինակը» (Պետ. Ա. 5-³)

Այդպիսի մեծ և բազմաշխատ պարտականութեան և վսեմ պաշտօնի պատճառով՝ հօտը պարտաւոր է դոցա սիրել և յարգել, ինչպէս իրանց հոգևոր հայր և աղօթող (Թեոաղ. Ա. 5-^{12,13}), բոլոր գործերում և ձեռնարկութիւններում նոցա աղօթքը, օրհնութիւնը և հայրական խրատը հալցել, — նոցա մասնակցել տալ իրանց ամեն տեսակ ուրախութիւններին և տրտմութիւններին, որովհետև հոգևոր հովուին յարգելը Աստծուն յարգելու ամենաճիշտ նշանն է (Մատթ. 10-⁴⁰), միշտ Աստծուն խնդրելով, որ Սա նոցա չաջողութիւն և կարողութիւն տալ իրանց պաշտօնում: Այդ մասին Առաքեալն ազաշում էր հաւատացողներին, թէ՛ «խնդրումեմ ձեզ, եղբայրներ, մեր Տէր Յիսուս-Քրիստոսի և ս. Հոգու անունով, որ դուք ձեր աղօթքների մէջ Աստծուն ինձ համար նպաստաւոր լինիք (Հռովմ. 15-³⁰ Յփ. 6-^{18,19}):

Վերջապէս՝ եկեղեցում նոցա մշտական վարած վսեմ պաշտօնի պատճառով՝ հօտը պարտաւոր է՝ իւր կարողութեան համեմատ՝ օգնութիւն ցոյց տալ իւր նիւթական զոհաբերութիւններով՝ իբրև նոցա կոյմանը վախել տուրք (Կորնթ. Ա. 9-^{13,14} Մատթ. 10-¹⁰ Ղուկ. 10-⁷): Խորին յարգանք և պատիւ տալով Ծախրադոյն Հովուապետին, եպիսկոպոսին, վարդապետին, քահանային, պէտք է պատշաճաւոր յարգանքի և պատուի արժանացնել և՛ սարկաւաղներին, որովհետև նոքա եւ, սրբազնագործութիւններին ներկայ լինելով, Աստծու առաջ կանգնում են և Նորա անեղ բեմին ծառայում:

Կամենալ՝ որ Աստծու պաշտօնեաները բոլորովին անմեղանչական լինին և առանց պակասութեան, կ'նշանակէ, թէ՛ չենք կամենում, որ նոքա մարդիկ լինին: Եթէ կան գալթակեցնող եկեղեցականներ, վատ հովիւներ, այդ նշան է, որ մենք դոցա ենք արժանի և ոչ թէ լաւերին, որովհետև մենք՝ մեր եկեղեցական ազատ ժողո-

վրդական ընտրութեամբ վարուելով՝ ցոյց ենք տուել՝ լիւսով մեր զիտակցական ընտիր ինքնաճանաչութիւնը, իսկ վատով՝ մեր տըհասութիւնը:

2). — Մեր ծնողներին: Հոգևոր հայրերը իրանց հոգևոր որդոց շնորհում են հոգևոր և սուրբ կեանք, որը պաշտպանելու և կազդուրելու համար հոգևոր սնունդ են մատակարարում և դէպի չափաւորական երանաւէտ կեանքը տանելու գործում ղեկավարում: Մեր մարմնաւոր ծնողները՝ Աստծու օրհնութեամբ, իրանց որդոց գոյութիւն են տալիս և՛ կեանք. ծնուելու օրից կերակրում են և պահպանում, զարգացնում են և կազդուրում ինչպէս ֆիզիքական, աչնպէս և՛ հոգևոր կարողութիւնները. տալիս են ճշմարիտ կրօնական — բարոյական ուղղութիւն և դարձնում կատարեալ մարդ, միանգամայն նպաստելով նոցա ժամանակաւոր և չափաւորական նախանձելի կեանքին հասնելուն:

Ծնողների այդպիսի սիրոյ և հոգացողութեան պատճառով որդիքն էլ իրանց կողմից պէտք է նոցա ցոյց տան սէր, յարգանք և պատիւ, խոնարհութիւն և երախտագիտական շնորհակալութիւն: Այդ պարտականութիւնների կատարելը նոցա չորդորում է Աստուածային օրէնքի հինգերորդ պատուիրանը. — «Պատուիր քո հօրը և քո մօրը, որ լաւ լինի քեզ համար և երկար ապրես աշխարհիս վերայ» (Ծննդ. 20-¹² Մարկ. 7-¹⁰): Այդ պատուիրանը կրկնում է և՛ Պօղոս առաքեալը, աւելացնելով, որ նա «խոստմունքով առաջինն» է (Յփ. 6-²): Ժամանակաւոր պարզ և խոստանալը նոցա հարկադրում է, որ այդ կարևոր պատուիրանը կատարեն, որովհետև դորանով է ընտանեկան կեանքի կարգաւորութիւնը հաստատում: Այդ խոստում կատարելը մենք պարզ կերպով նկատում ենք նահապետների պատմութեան մէջ (Ծննդ. 27-դլ.): Նախախնամութեան ճանապարհին հետամուտ եղողները և՛ այժմ կարող են օրինակներ գտնել, թէ՛ ինչպէս Աստուած ծնողներին յարգող որդոց կեանքը պահպանում է, ժամանակաւոր բարօրութիւն տալիս և երկնքում լիակատար պարզ և պատրաստում: Այդ միևնոյնը վկայում է և՛ Սիրաք իմաստունը (3-^{8,12} 7-^{29,30}):

Անկեղծ սրտով ծնողներին յարգելով և պատուելով, որդիք — ա) պէտք է միշտ հեղ, խոնարհ և անկեղծ լինին իրանց ծնողների առաջ, լաւ որդոց բերանից ծնողների համար ոչ մի անպատիւ խօսք չ'պէտք է դուրս թռչի. — «Ով իւր հօր և մօր մասին չարախօսութիւն կանէ, նա մահով կ'մեռնի» — ինչպէս Աստուած պատուիրում է Մովսիսի օրէնքում: «Անիծուի նա, ով իւր հօրը և իւր

մօրը կ'հայնդէ» (Երկ. օր. 27-¹⁶)։ Ծնողներին որդիք բուրրովին պէտք է յարգեն մինչև անդամ և՛ այն ղէպքում, եթէ դոքա որևէ հոգեկան և մարմնական թուլութիւն կամ պակասութիւն կ'ունենան։ «Եթէ ծնողը խնքի պակասութիւն ունեցաւ, ներողամիտ եղիր և մի անպատուիր նորան քո բոլոր ուժովդ» (Սիր. 3-^{12, 13})։ Երեխաների համար յաւիտեան խրատական դաս պէտք է մնայ Նոյի կեանքից վերցրած այն ղէպքը, որ նորա որդիներանցից մէկը, հօր անըզգուշութիւնից արեցցած ժամանակ, նորան ծաղրեց։ Քամի ամբողջ տոնմի վերայ արտայայտուեց այդ յանցանքի հետեանքը և նորա անունն էլ մնաց ամբողջ մարդկութեան մէջ՝ իբրև անարժան որդի։ Այդ պատճառով՝ ք) — նոքա պէտք է բուրրովին ուշադրութիւն դարձնեն նոցա խրատների վերայ և անկեղծ ու հլու հնազանդութիւն ցոյց տան ամեն բանում, ինչ որ Աստուածային ու քաղաքացիական օրէնքին հակառակ է։

— «Որդիք», խրատում է Առաքեալը, «հնազանդ եղէք ձեր ծնողներին ամեն բանում, որովհետև այդ հաճելի է Աստծուն» (Կող. 3-²⁰)։ մի ուրիշ տեղ էլ ասում է — «որդիք, հնազանդ եղէք ձեր ծնողներին Աստծու անունով, որովհետև արժանին այդ է» (Եփ. 6-⁹)։ Առաքեալն, Աստծուն օրինակ բերելով, թէ հնազանդութիւնն է հաստատում և թէ նոյնը սահմանափակում նորանով, որ չիւնցնում է և՛ Տիրոջ այս ասածը, թէ՛ «ով իւր հօրը կամ մօրը Ինձանից աւելի կ'սիրէ, նա Ինձ արժանի չէ» (Մատթ. 10-³⁷)։ Լինում են ղէպքեր, երբ ծնողներն իրանց որդիներանցից Աստծու օրէնքի հակառակ բան են պահանջում, այդ ղէպքում նոքա պէտք է կատարեն Աստծու և ոչ թէ ծնողների կամքը, որովհետև Աստծուն աւելի պէտք է հնազանդուիլ, քան թէ՛ մի ուրիշի (Գործք. 4-^{19, 20})։ Միայն պէտք է ամեն կերպ զգուշ կենալ, որ ծնողներին հնազանդ լինելու այդ սահմանափակող պատուէրը չարագործութեան չ'հասցնուի, որպէսզի նոքա էլ դորանից իրանց կամայականութեան և լամառութեան համար պատնէշ չ'չինեն։ Որոշ ղէպքում ծնողների կամքը չ'կատարելով՝ միևնոյն ժամանակ նոքա պէտք է նոցա ամեն մի պահանջը կատարեն, որոնք Աստծու օրէնքին հակառակ չեն։ Գ)։ Ծնողների աղքատութեան, հիւանդութեան և ծերութեան ժամանակ որդիք պէտք է նոցա ամեն կերպ օգնեն — նոցա հետ բաժին պէտք է անեն իրանց վերջին մի կտոր հացն անդամ։ Ծնողների մօտին արած հոգացողութիւնը Առաքեալը փոխարինաբար հատուցում է անուանում (Տիմ. Ա. 5-) պահանջելով, որ նոքա ճշտութեամբ կատարեն իրանց պարտականութիւնը նոցա հոգացողու-

թեան, աշխատանքների, հիւանդութիւնների և վշտերի ժամանակ։ Իսկ այդպիսի ջանքի համար նոքա կ'մխիթարուին իրանց որդոց երախտադիտութիւնով և չեն էլ զրկուիլ նոյն իսկ Աստծու ողորմութիւնից, որովհետև, Սիրաքի վկայութեամբ, «հօրը ցոյց տուած ողորմութիւնը չի մոռացուիլ և որդոց վշտերի ժամանակ էլ Աստծու առաջ կ'իշխուի։ Հօրը պատուողը կ'ուրախանայ որդիներանցով և իւր աղերսի ժամանակ էլ լսելի կ'լինի» (Սիր. 3-^{5-14, 15})։ Դ)։ նոքա միշտ պէտք է երախտապարտ լինին և շնորհակալ իրանց ծնողներին ան բոլոր անթիւ բարիքների համար, որոնք արուած են ծնողների կողմից իրանց որդոց համար (Սիր. 7, 29-³⁰)։ Այդ պարտականութիւնն իւր մէջն է պարունակում և՛ վերև լիշած բոլոր պարտականութիւնները, որովհետև ոչ մի կերպ պնդալէս պարզ չի հաստատուիլ ղէպի ծնողներն ունեցած շնորհակալութիւնը, ինչպէս սէր, յարգանք, պատիւ, խոնարհութիւն և նոցա կամքին հնազանդութիւն ցոյց տալով։ Վերջապէս՝ ե) — որդիք պարտաւոր են աղօթել իրանց ծնողների համար ինչպէս կենդանութեան ժամանակ, այնպէս էլ մահից չետ, և ճշտութեամբ կատարել նոցա ան բոլոր պատուէրները, որոնք աստուածային ու քաղաքացիական օրէնքին հակառակ չեն — (Մակ. Բ. 12-^{13, 14}, Երեմ. 35^{18, 19})։

3) — Գլխաւորներին ևւ քոլոր մեծերին։ Գլխաւորները զանազան շարաքերութիւններում, Աստծու կամքով, ծնողների տեղ են բռնում։ Որինակ՝ ուսումնարանների կառավարիչներն ու դաստիարակները, մեր կրթութեան և դաստիարակութեան մասին հոգալով, մեզ պատրաստում են կեանքի համար, դարձնում են հասարակութեան ընտիր անդամներ և այդպիսով նպաստում են ինչպէս մեր ժամանակաւոր երջանիկ կեանքի կազմակերպութեան, այնպէս էլ չաւիտեանական փրկութեանը յաջողութեամբ հասնելուն։ Քաղաքացիական գլխաւորները մեզ պահպանում են հասարակութեան մէջ պատահած անկարգութիւններից. դատարանի մեծաւորները օրէնքով մեզ պաշտպանում են մեզ հասցրած անպատուութիւններից, արմատահան են անում հասարակութեան մէջ երեցած չարութիւնը և նպաստում այն ձգտմանը, որ բարութիւնը չարութեան յաղթող հանդիսանայ։ Ղրիւորական գլխաւորները պահպանում և պաշտպանում են հայրենիքը թէ՛ ներքին և թէ՛ արտաքին թշնամիներից, որոնք մեր բարութեանը վնաս են հասցնում։ միւս մեծաւորներն էլ իրանց ստորադրեալներին, թէ՛ հասարակական և թէ՛ քաղաքային պաշտօններում, հալրաբար են ղեկավարում և առաջ տանում, միշտ ղիջողաբար վարուելով առ աջին անփորձութիւններին և՛ վերջապէս՝ տէրերն

էլ իրանց ծառաների բարօրութեան մասին են հոգում, որի համար Ս. Գրքում ասուած—«Տէրեր, ձեր ծառաներին իրաւունք և հաւասարութիւն տուէ՛ք, գիտենալով, որ դուք էլ երկնքում Տէր ունիք» (Առդ. Ա. 4-1): Այդպիսի սիրոյ, ուշադրութեան, համակրութեան և զիջողութեան փոխարէն ստորադրեալներն էլ պարտաւոր են իրանց մեծերին աւելի սիրել, յարգել, պատուել և անձնուրացութեամբ ծառայել հասարակական գործերին: Այդպիսի սէր է յորդորում և՛ Ինքն Աստուած.—«Ամեն մարդ իւր վերայ եղած իշխանութիւններին թո՛ղ հնազանդուի, որովհետեւ իշխանութիւն չկայ, որ Աստծուց չը լինի, և նոքա, որոնք կան, Աստծուց են նշանակուած. ուրեմն՝ ով որ իշխանութեան դէմ կ'կենայ, նա էլ Աստծու հրամանին դէմ կ'կենայ» (Հռովմ. 13-1,2): «Ամենին վճարեցէ՛ք հարկաւոր եղածը, որին տրուելու է տուրք—տուրքը տուէ՛ք, որին մաքս—մաքսը, որին երկիւղ—երկիւղը, որին պատիւ—պատիւը» (Հռովմ. 13-7): «Մառա-նէ՛ր, ձեր տէրերին ահով ու դողով և ձեր սրտին էլ պարզու-թեամբ՝ իբրեւ Քրիստոսին—հնազանդ եղէ՛ք. այն էլ ոչ թէ՛ մարդահաճոյի պէս, աչքի առաջ աշխատելով, այլ՝ ինչպէս Քրիստոսի ծառաներ, Աստծու կամքը սրտանց կատարելով» (Եփ. 6-5,6):

Վերջապէս՝ սիրելը, յարգելը և պատուելը մենք ընդունում ենք և՛ հետեւեալ դատողութիւններով—1) Մերերը մեզանից առաջ են կեանքի մէջ մտել, կեանքի ուսումնարանն անցկացել և փորձով հասունացել. հետեւապէս՝ նոքա իրաւունք ունին մեզանից պահանջելու, որ մենք նոցա յարգենք ու պատուենք, որովհետեւ նոքա մեզանից աւելի լաւ են ճանաչում կեանքը և փորձառութիւնները: Նոքա ամեն բանում մեզ լաւ կեանքի և բարոյական վարուեցողութեան օրինակ են տալիս. կեանքի դժուար հանգամանքներում նոքա կարող են մեզ խելացի խրատներ տալ և զանազան թիւրիմացութիւններին ու գայթակղութիւններին զգուշացնել: 2) Դոցա վաւելուչ կերպով յարգել և պատուել է յորդորում մեզ և՛ Ինքն—Աստծու Խօսքը: Պօղոս առաքեալը գրում է Տիմոթէոսին—«Մերին սաստիկ մի յանդիմանիր, այլ հօր պէս յորդորիր նորան,—երիտասարդներին՝ եղբայրների պէս, պառաւներին՝ մայրերի պէս, և այլն» (Տիմ. Ա. 5 1-2): «Մաղը սպիտակածի առաջ ոտքի կանգնիր, ծերին պատուիր և քո Աստծուց վախեցիր» (Ղևտ. 19 32):

ՀԱՅՐԵՆԻՔԻ ՀԱՄԱՐ ԶՈՋ ԵՒ ԱՆՁՆՈՒՐԱՑՈՒԹԻՒՆ ՊԱՀԱՆ-
ԶՈՂ ՍԵՐ.

«Հայրենիք» ասելով պէտք է հասկանանք ոչ թէ այն երկիրը, որտեղ մէկը ծնուել է և ապրում է, այլ այն հասարակութիւնը—իւր կառավարութիւնով, լեզուով, հաւատով, բարքերով, սովորութիւններով, և այլն, որին ինքը պատկանում է իբրեւ նորա անդամ: Հայ—քրիստոնեան պարտաւոր է հայրենիքին աւելի եռանդուն սէր ցոյց տալ. նա պէտք է սիրէ այն բոլորը, ինչ որ իւր ազգի լատուկ դժագրութիւններն են կազմում, ի հարկէ՛ լաւերը, որոնց մէջ է թաղնուած՝ ինչքան որ իւրաձև, այնքան էլ պտղաւէտ՝ գործունէութեան սկզբունքը: Այդ պատճառով, եթէ, օր. հայը չի կամենում նմանուիլ բուն հային—չի սիրում նորա պարզութիւնը, վեհանձնութիւնը, բարեսրտութիւնը, կրօնը և լեզուն, որոնք նորա հարազատ ազգի բարոյական կողմն են նկարագրում,—չի ընդունում նորա ազնիւ համոզմունքները, չի համակրում նորա ազգային պահանջներին և ձգտումներին—նա ոչ մի դէպքում, բառիս բուն նշանակութեամբ, հայրենիքի զաւակ չի կարող համարուիլ: Հայրենիքին այդպիսի բուն սէր ցոյց տալը այնքան բնական է մարդու համար, ինչքան որ բնական է մօրը և հօրը, եղբայրներին և քույրերին, մերձաւորներին և ուրիշներին՝ սիրելը: Նա չատ խոր կերպով է արմատացած նոյն իսկ մարդուս բնութեան մէջ և համաձայն է այն Արարչի Մարագոյն կամքի հետ, Որը «բոլոր մարդկային ազգերը մէկ արիւնից ստեղծեց՝ ամբողջ երկրիս վերայ բնակուելու նպատակով, հաստատելով նոցա համար նախապէս որոշուած ժամանակները և բնակութեան սահմանները» (Գործք 17-26): Հայրենիքին այդպիսի սէր ցոյց տուեց և՛ Ինքը՝ Յիսուս-Քրիստոսը: Նա թէև եկաւ միայն մարդկային ազգը փրկելու, բայց ամենից առաջ Աստծու թագաւորութիւնը քարոզեց հրէից ազգին և սկսեց Իւր փրկարար քարոզութիւնը Գալիլիայում, որտեղ անցկացրեց Իւր մանկութիւնը և պատանեկութիւնը: Բոլորին բարիք անելով՝ Նա ամենից առաջ Իւր բարեգործութիւնները ցոյց տուեց Իւր այն հայրենիքին, որի մէջ Նորան հաճելի էր աշխարհիս երեսին երևալ, [«Նա ուրիշի համար չուղարկուեցաւ, այլ միայն Իսրայէլի տան կորած ոչխարների համար» (Մատթ. 15 2-1): 12 աշակերտներին Յիսուս-Քրիստոսն ուղարկեց և պատուիրեց՝ ասելով—«հեթանոսների ճանապարհով մի գնաք և Սամարացիների քաղաք մի մտնէք, այլ աւելի Իսրայէլի տան կորած ոչխարների համար գնացէ՛ք» (Մատթ. 10-5-6). «Նա երբոր մտեցաւ,

քաղաքը տեսնելով, լաց եղաւ նորա վերայ և ասաց. — «գոնեա խաղաղութիւնը քո օրումդ հասկանալիւ, միայն այժմ քո աչքերից այդ ծածկուեցաւ, որովհետեւ քեզ վերայ պէտք է օրեր դան, որ թշնամիներդ քո բոլոր կողմերը պատնէշ չինեն, քեզ պաշարեն, ամեն կողմից նեղ տեղ ձգեն, ոչնչացնեն քեզ և քո մէջ եղած զաւակներդ, և քո քարը քարի վերայ էլ ամենեւին չ'թողուն, — նորա համար միայն՝ որ դուն քո այցելութեան ժամանակը չ'հասկացար» (Ղուկ. 19⁴¹⁻⁴⁴), իսկ հարսանիքի առաջին հրաչքն էլ Գալիլիայի Կանա քաղաքում արեց։ Պողոս առաքեալը եւ իւր հայրենակիցներին այնպէս էր սիրում, որ Քրիստոսից նշովուած կամեցաւ լինիլ միայն նոցա վերկութեան համար (Հռ. 9-³), որից զրդուած՝ միշտ խրատում էր, թէ՛ պէտք է «բոլորին բարութիւն անենք, մանաւանդ մեր հաւատակիցներին» (Գաղ. 6-¹⁰), իսկ մի ուրիշ տեղ էլ ասում է. — «Եթէ տակիցներին» (Գաղ. 6-¹⁰), իսկ մի ուրիշ տեղ էլ ասում է. — «Եթէ մէկը իւրայիններին, մանաւանդ ընտանիքի՝ մասին հոգս չի տանիլ, նա հաւատից հրաժարուած և անհաւատից էլ վատ մարդ կ'համարուի (Տիմ. Ա. 5⁸)։ Գերի դնացած Հրէից ժողովուրդը իւր հայրենիքը ամեն ուրախութիւնից բարձր էր դասում։ «Եթէ քեզ մոռանամ, Նրուսաղէ՛մ, թող ինձ իմ աջը մոռանայ. թող լեզուս կցուի իմ քրմքին, եթէ քեզ չ'իշխեմ, կամ եթէ քո մասին, Նրուսաղէ՛մ, իմ քրմքին, եթէ քեզ չ'իշխեմ, կամ եթէ քո մասին, Նրուսաղէ՛մ» (Սաղմ. 136⁵⁻⁶)։ Այս հոգեբուղիս ուրախութիւնից առաջ չ'նուագեմ» (Սաղմ. 136⁵⁻⁶)։ Այս հոգեբուղիս հիւստեածքը լիչեցնում է մեզ և՛ ներկայիս մեր ժողովրդական բանաստեղծներից մէկի սիրտ կտրատող հետեւեալ նշովքը. — «Ով իւր ազգն ուրանալ, երկու աչքով կուրանալ, լեռնեալ աղքատի նման դռնէ՛ր դուռն մուրանալ, կշտին դիպչի զեղարդը, սրտից թափուի լեարդը, դժոխքի բռնցկելիք լինի ազգուրաց մարդը»։ Եւ հայրենիքըն անհաւատի ինչպէս չ'սիրել, երբ մենք բոլորս նորան պարտական ենք — հայրենիքի սրտի մէջն ենք մեր կեանքի առաջին ուրախութիւնների համեմատեալ. նա է տուել և տալիս է մեզ ոչ թէ միայն զոյգութիւն, այլ և ազգային դաստիարակութիւն, ազգային ոգի. հայրենիքը պաշտպանում է մեր իրաւունքները և սեպհակախոթութիւնը. այստեղ է մեր հասարակական գործունէութեան ասպարէզը. այստեղ են բացուած մեզ համար կեանքի միջոցները և չարմարութիւնտեղ են բացուած մեզ համար կեանքի միջոցները, եղբայրները, քույրերը, ազգականները, այստեղ են մեր ծնողները, եղբայրները, քույրերը, ազգականները և ուրիշ լատկութիւններով, այստեղ են մեր անմոռանալի պապերի աճիւնները և փառքի ու զոյգութեան անմահ լիշատակները. ժամանակով այստեղ է հանգստանալու և՛ մեր փոշիացած մարմինը։

Սիրելով հայրենիքը, ցանկանալով նորան ամեն տեսակ բարիք և բաղդաւորութիւն, հալ քրիստոնեան պէտք է իւր հայրենիքի հակառակ դէմ մեծ գործունէութիւն ցոյց տալ և ամեն կերպ աջակցէ նորա դրութիւնը լաւացնելու և բարձրացնելու գործում։

1). Այդպիսի մասնակցութիւն և աջակցութիւն երեւան կ'գանալ ժամանակ, երբ աղատ կամքով և ազնուութեամբ կ'կատարուին իւրանց հայրենիքի ընդհանուր օգտին նշանակուած բոլոր պարտականութիւնները, օրինակ՝ հարկերը, հասարակական և զինուորական ծառայութիւնները, և այլն։ Ով կ'խուսափի այդպիսի պարտականութիւններից, նա դորանով հաւասարապէս ոտնատակ կ'տալ ինչպէս քաղաքացիական, այնպէս և՛ բարոյական — քրիստոնէական օրէնքը, որ ասում է. — «ամենին հարկաւոր եղածը վճարեցէ՛ք — մէկին աուրք, մէկին մաքս...» և այլն (Հռով. 13-⁷)։

2). Հայրենիքի բարօրութիւնը և երջանկութիւնը պահանջում է իւր ամեն մի անդամից, լինի նա սոցամարդ կամ կինարմատ, և՛ առանձին զոհաբերութիւն հայրենիքի ամենադժուար և ամենաճանր հանդամանքներում, օրինակ — թշնամիների դէմ հայրենիքի ազատութիւնը պաշտպանելու, հասարակական թշուառութիւնների դէմ կռիւ մղելու և այլ անհրաժեշտ կարիքները հողալու ժամանակ։ Զոհաբերութիւնները պէտք է մինչև անձնազոհութեան հասնին։ «Սորանից աւելի մեծ սէր ոչ ոք չի կարող ունենալ, եթէ մէկը իւր բարեկամների համար իւր անձը լետ դնէ» (Յովն. 15¹³), ասաց Փրկիչը և դորանով ցոյց տուեց, որ մերձաւորների և աւելի իւր ազգի, հայրենիքի՝ մասին ունեցած սէրը, այն էլ անձնուէր սէրը, վսեմ բարոյական քաջագործութիւն պէտք է համարուի։ Գորան իբրև հրաշալի օրինակ մեր Ազգային պատմութիւնից Վարդան Մամիկոնեանն է առաջ դալիս, որը՝ պարսից հալածանքներից ճնշուած՝ ընտանիքով կամենում էր Յունաստան փախչիլ՝ թերեւ աւելի փառաւոր դիրք ստանալու, միայն նորան իւր բարոյական վսեմ պարտականութիւնը լետ կանգնեցրեց, որից լետոյ դարձաւ ազգային անձնուէր զօրքի առաջնորդ, դիմադրեց ազգակործան արշաւանքին և մարտիրոսական մահ ստացաւ կռուի մէջ՝ իրան պէս անձնուէր ազգասէրների հետ միասին։

Մի քանի Աթենացիք՝ դաւադրութիւն կազմելով, կամեցան հայրենիքը բռնաւորների լծից ազատել. դաւադիրներին մէջ գտնուած էր և՛ մի կին՝ Լէոնիա անուանով, որը և՛ բռնուեցաւ։ Բռնաւորը՝ ժողոր դաւադիրներին դտնելու նպատակով՝ հրամայեց սորան չարչարել և ստիպել մասնակցողների անուանները լալտնել. բայց կինը

համբերութեամբ բոլորը տարաւ: Միայն տեսնելով, որ ոլփերը թուլացան, իւր լեզուն կծեց, որ գաղտնիքը չ'առնէ և իւր ընկերներին չ'մատնէ: Բռնաւորը հալածուեցաւ: Աթենացիք՝ երախտագիտութիւնից հարկադրուած՝ Լէոնիայի համար (մատակ առիւծ) մի արձան կանգնեցրին—մատակ առիւծ, առանց լեզուի, որի խարսխի վերայ արձանագրեցին այս հետեակ խորիմաստ պարբերութիւնը. «Առաքինութիւն չաղթական սեռին»:

Հռովմայեցոց և քաջ ու իւր ազգի ազատութեան համար անձնուէր Միհրդատի մէջ պատերազմ բացուեցաւ: մի անգամ, մէկ կռուի մէջ, մէկ զինուոր՝ զերի բռնուելով, տարուեցաւ: Միհրդատի մօտ: Միհրդատը սորան հարցրեց—«եթէ քեզ արձակեմ, ինձ բարեկամ կ'դառնաս, թէ՛ ոչ»: զինուորը պատասխանեց—«եթէ Հռովմայեցոց հետ խաղաղութիւն կ'անես, իսկ եթէ ոչ, քեզ միշտ անհաշտ թշնամի եմ»: Մօտիկ մարդիկ խորհուրդ տուին Միհրդատին՝ սպանել զինուորին, բայց նա վեհանձնաբար ներեց և ասաց—«պէտք է թըշուառացած առաքինութիւնը չարգել»:

Հայրենիքի վերաբերեալ ունեցած ճշմարիտ անձնուրաց սէրը երբէք չի մերժում ուրիշ ազգերին ևս սիրել ու համակրել: Նա պահանջում է հայրենիքի որդկերանցից՝ ամեն մարդուն չարգելու, պատուելու և եղբայրաբար սիրելու իրաւունքները ճանաչել, միայն խորհուրդ տալով հայրենիքի պատիւը և բարօրութիւնը ոտնատուկ տուող թշնամիների դէմ ինքնապաշտպանութեան ամեն օրինական միջոցները գործ դնել, որպէսզի հնարաւոր լինի դոցա չար կամքը սանձահարել և օրինական ազատութիւնը ապօրինի լրտնաբարութիւնից ապահովել և ուրիշ՝ ոչինչ: Այդ պատճառով՝ ալն մարդոց չի կարելի հայրենիքի հարազատ զաւակներ համարել, որոնք իրանց հայրենիքը և հարազատ ազգը սիրելով, կ'ատեն ուրիշ ազգերին:

Հայրենիքի վերաբերեալ ունեցած ճշմարիտ և անձնուրաց սիրով հակառակն է մի ուրիշ ծայրահեղութիւն, որ կոչւում է «կոմունիստականութիւն» (համաշխարհային քաղաքացիութիւն), որը պահանջում է հայրենիքն առելի չ'սիրել, այլ՝ զօրա հակառակ՝ բոլոր մարդկութեանը միակերպ հաւասար սէր ցոյց տալ: Սէրը զէպի իւր ազգը, մերձաւորը, իւրաքանչեւը՝ բնական է, ուստի և՛ զօրանով էլ այս ուսման կեդծութիւնը պարզւում է: Սորան պէտք է աւելացնել և ալս, որ կոմունիստականութիւնը, իւր բուն նշանակութեամբ, գոյութիւն չի կարող ունենալ: Այդ ուսումն ինքը՝ իւր սկզբնական հիմունքներով, իրան տապալում է իբրեւ մի դատարկ ցնորք համարուե-

լով: Կոմունիստները, որ բոլորին հաւասարապէս սիրում է և բարիք ցանկանում, եթէ կամենում է, որ ինքն իւր սկզբունքներին հետեւի և հաւատարիմ լինի, ոչ մի ժամանակ իւր գործերով, վարմունքներով չի կարող սէր արտայայտել, որովհետեւ սիրով ամեն մի արտայայտութիւնը ալս սկզբունքը ոչնչացնող կ'համարուի: Միտե՛ք բարի գործ կատարելով, նա, բնականաբար, ալս կ'անէ որոշեալ տեղում, որոշեալ ժամանակ և որոշ էլ անձանց համար, և ոչ թէ՛ բոլորին: Այն ինչ ամբողջ աշխարհում շատ մարդիկ կան, որոնք ալսպիսի բարի գործերի կարիք ունին: Հետեապէս՝ չայտնի զէպքում նա առելի սէր է արտայայտում մէկին, քան թէ միւսերին: Այս սկզբունքին խիստ հետեւելով, պէտք է միանգամից կամ բոլորին բարութիւն անել, որը մտածել անգամ չի կարելի և կամ՝ ոչ ոքի: Այսպէս ուրեմն՝ բոլորին հաւասարապէս սէր արտայայտելու պատրուակով կոմունիստութիւնը՝ մարդու մէջ արմատացնում է և զարգացնում միայն անտարբերութիւն, սառնարտութիւն և անզգայութիւն թէ՛ զէպի իւր ազգը, թէ՛ զէպի իւրաքանչեւը և թէ՛ զէպի մերձաւորները: Այդպիսի ուսումն, ի հարկէ, հակառակ է կրօնական և բարոյական պահանջներին, իսկ վնասակար մարդոց թէ՛ հասարակական և թէ՛ քաղաքացիական կեանքին: Նա ինչպէս բոլոր հասարակական կապերը, այնպէս և՛ ծնողների, որդոց, ազգականների, բարեկամների և բոլոր ազգայինների յարաբերութիւնները թուլացնում է:

ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹԵԱՆ ԿԱՐԵԻՈՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԻՐԱՒՈՒՆՔՆԵՐԸ:

Ոչ մի հասարակութեան մէջ չի կարող կարգ ու կանոն լինիլ, եթէ նա կարգ պահող կամ ծայրագոյն իշխանութիւն չունի, որ կարող լինի հասարակական գործունէութեանը լաւ ուղղութիւն տալ, կենդրոնացնելով նորան մէկ զլիաւոր նպատակի մէջ, որտեղ ծայրագոյն իշխանութիւն չ'կայ, ինչ ուղղութեան էլ լինի, աչտեղ միշտ անկարգութիւնների և անսանձ ինքնակամութիւնների են լինում, որոնք ընդհանուր կորուստ են առաջ բերում: Այդ վերաբերեալ շատ զարմանալի օրինակներ կան Սրբազան պատմութեան մէջ, Դատաւորների շրջանից (Դատ. 17₃, 18₁, 19₁, 21₂₅ և ուրիշ): Հրէաները երկար ժամանակ առանց թագաւորի էին ապրում, միայն ներքին անկարգութիւնների շատանալը և հարեանների կողմից ճնշումը՝ զգալ տուին նոցա, որ իրանց հարկաւոր է ծայրագոյն

իշխանութիւն, ուստի և՛, չ'նախելով, որ ապագայ թագաւորի կողմից կարող էին շատ հարստահարութիւններ սպասել, իրանց համար թագաւոր պահանջեցին (Թագ. Ա. գլ. 8): Նոյնը տեսնում ենք և՛ մեր Հայոց պատմութեան մէջ, որ՝ ծայրագոյն իշխանութիւն չըլինելով՝ միշտ ներքին պատերազմներ են եղել, ինկ մէկին ընդունելով ժողովրդապետ՝ երկրին տուել է անդորութիւն և խաղաղութիւն, թէև այդ բաղդը ևս երկար ժամանակ չէ ժպտացել մեր անմիտ անմիաբանութեամբ, որը տուել-քանդել է մեր ինքնազոյութեան սիւներից ամենազօրեղը, իւր որդոցը ենթարկելով ճակատադրի խիստ հարուածներին, որոնց դառնութեան պտուղները ապագայ սերունդներս ենք վայելում: Այդ պատճառով՝ Ամենաբարի, Ամենիմաստ և Նախախնամող Աստուածը՝ մարդոց ինքնակամութիւնները սահմանադրելու և նոցա ընդհանուր կեանքը կանոնաւորելու համար՝ ծայրագոյն իշխանութիւն էր շնորհում, որպէսզի «խաղաղ և հանդարտ կեանք վարենք՝ բոլորովին բարեպաշտութեանը և պարկեշտութեանը նուիրուելով (Տիմ. Ա. 2 2): Նա ինքն է նոցա ընտրում, կարգում և ղեկավարում: «Թագաւորներն ինձանով են թագաւորութիւն անում, իսկ նախարարներն էլ ինձանով են արդարութեան կանոններ գրում» (Առ. 8-13): Նոր-Ուխտի մէջ Յիսուս-Քրիստոսը իւր պատասխանով Պիղատոսին այսպէս հասկացրեց իշխանութեան վերին ծագումը. «Իսկ ինձ վերայ ոչ մի իշխանութիւն չէր կարող ունենալ, եթէ քեզ այդ բարձրից տրուած չ'լինէր» (Յովհ. 19-11): Պողոս առաքեալն էլ գրում է. — «Իշխանութիւն չ'լիւի, որ Աստուծոյ չ'լինի» (Հռ. 13-1): Թագաւորներին Աստուած ազգային մեծ ու ծանր գործերի համար ընտրելով՝ տալիս է նոցա ուժ և կարողութիւն, որ նոքա արժանավայել կերպով կարողանան ժողովրդին կառավարել: Այդպիսի ընտրութեան և անտեսանելի շնորհք ստանալու արտաքին նշանը Աստուած սահմանեց թագաւորների (ժողովրդապետների) խորհրդաւոր օծումը (Թագ. Ա. 10-1, Սաղմ. 88 21-30): Սաւուղը՝ թագաւոր օծուելու օրից սկսած, Աստուծո հոգին ստանալով, ուրիշ մարդ դարձաւ (Թագ. Ա. 10-8): Դաւթի թագաւոր օծուելուց սկսած, Ս. Հոգին նորա մէջ էր բնակւում (Թագ. Ա. 16-13): Ս. Հոգին՝ օծուելու օրից սկսած իւր օժանդների վերայ լինելով, նոցա միտքը ճշմարտութեան լուսով էր լուսաւորում, այնպէս որ թագաւորի միտքը Ս. Գրքում «Աստուծո միտք» էր կոչւում: «Իսրայէլացիք տեսան, որ Աստուծո իմաստութիւնը Սողոմոնի մէջն է» (Թագ. Գ. 2 35): Թագաւորի խօսքերը, կարգադրութիւնները և հրամանները Ս. Գիրքը՝ Ս. Հոգու ազդեցութիւնից բղխած մարգա-

րէութիւն էր համարում — «մարդարէութիւնը թագաւորի շրթունքներումն է»։ Որովհետեւ թագաւորական իշխանութիւնը ազգային մեծ նշանակութիւն ունէր, իսկ թագաւորներն էլ ստանում են եղել Ս. Հոգու առատ շնորհք, այդ պատճառով, նոքա երկնաւոր թագաւորին մօտիկ լինելով, նոյն իսկ նոցա երկնային զահն էլ Տիրոջ զահ էր անուանում — «և նստեց Սողոմոնը Տիրոջ Գահի վերայ իբրեւ թագաւոր»։ Ինչպէս հին Իսրայէլը, այնպէս էլ բոլոր քրիստոնեաները վաղուց ընդունում են, որ թագաւորն օծուելով՝ մի այնպիսի զօրութիւն է ստանում, որը նորան իւր վեհ և շատ դժուար պաշտօնը ազնւութեամբ կատարելու համար հարկաւոր է։ Բոլորն էլ հաւատում են — «որ երկնքի թագաւորը օծում է երկրի թագաւորին Ս. Մեռնով, որ Ս. Հոգին այդ օրից սկսած նորա վերայ է սաւառնում» (Թագ. Ա. 16-13), ներշնչելով նորան ամեն տեսակ ճշմարտութիւն, առանց որի զահը խախտւում կարող է համարուիլ։

Հաւարակական բարօրութեան համար իշխանութիւն և զօրութիւն ստանալով՝ Վերին Տեսչութիւնից՝ ժողովրդապետը մեծ իրաւունքներ և առաւելութիւններ ունի։ Նա իւր հալեցողութեամբ կարող է հաստատել և թէ կատարել տալ այն բոլորը, ինչոր հասարակութեան բարօրութեան և ծաղկեցման նպատակ կարող է. օր. նա իրաւունք ունի — 1) նոր օրէնքներ և վճիռներ հրատարակել, եղածները լրացնել և բացատրել, իսկ հասարակութեան վնաս բերող անմիտներն էլ հանել։ 2) օրէնքների ճիշտ կատարելու վերայ հսկողութիւն անել — քանդողներին դատապարտել, իսկ ոմանց քաջալերելու և ոմանց էլ ուղղելու նպատակով՝ պարգևներ և պատիժներ նշանակել (Հռ. 13-3-4, համ. Պետ. Ա. 2-51). 3). Հասարակութիւնն անվտանգ պահպանելու համար զօրք ունենալ (Թագ. Ա. 8 11-12). նոյն հասարակութեան անհրաժեշտ կարիքները հոգալու նպատակով — հարկեր նշանակել և հաւաքել (Թագ. Ա. 8 14-47), իւր թագաւորութիւնն էլ արտաքուստ թշնամիների լարձակումներից ազատ պահելու համար՝ ուրիշ թագաւորութիւնների հետ դաշը կռել, զանազան պայմաններ կապել և հարկաւոր եղած ժամանակը պատերազմով իւր ժողովրդին պաշտպանել ազգի անբարիշտ թըշնամիներից։ Պատերազմը, որ մեծ չարութիւնը հեռացնելու անխուսափելի չարութիւն է համարւում և ուրիշների կողմից գործածած բռնութիւնների և անարդարութիւնների դէմ անհրաժեշտ դիմադրութիւն, նոյն իսկ Աստուածային Խօսքի համեմատ ներելի է ճանաչւում։ Աստուած նորան թոյլ է տալիս իբրեւ գործիք անարժաններին պատժելու, որոնք անարդարութեան դէմ են եղել (Ծննդ.

17⁸⁻¹⁶. Երկ. 28¹⁵⁻²⁵ և ուրիշները): Աստուած պատերազմի մասին խօսելով՝ նոցա չի դատապարտում (Ղուկ. 14³¹⁻³³), այլ հասկացնում է, որ դորանով Աստուած արդարադատութիւնը պատժում է անզգամներին (Ղուկ. 19⁴⁸⁻⁴⁴). համ. 21²⁰⁻²⁴. Մարկ. 13⁷⁻⁸): Յովհաննէս Մկրտիչը ևս չէր դատապարտում զինւորներին, այլ՝ ընդհակառակը, լորդորում էր ճշտութեամբ կատարել իրանց պարտականութիւնները (Ղուկ. 3¹⁴): Նոյնը տեսնում ենք և՛ առաքեալների ուսման մէջ: Պօղոս առաքեալն ասում է.—«Զուր չէ, որ սուր է կապել մէջքին, որովհետեւ Աստուած սպասաւորն է և վրէժխնդիրը՝ պատժելու նորան, ով որ չար բան է ասում» (Հռովմ. 13⁴):

ՀՊԱՏԱԿՆԵՐԻ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐՆ ԻՐԱՆՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱՊԵՏԻ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ:

Մարագոյն իշխանութեան վեհութեան և թէ մեծ իրաւունքներ ունենալու համեմատ հպատակներն էլ պարտաւոր են իրանց ժողովրդապետին—1)՝ անկեղծ սրտով սիրել և երկխոսութեամբ լարդել (Պետր. Ա. 2¹⁷): Այս մասին Աստուած ինքը մեզ արտայայտ է պատուիրում.—«Իմ օծածներին մի գիպչէք (Սաղ. 104¹⁵. համ. Մընընդ. 22-28), այսինքն՝ ոչ թէ նորա դէմ չ'ապստամբիք, այլ և՛ չ'դիպչիք նորան: Եթե ով հնազանդուեցէք», լարդելով նորա թագաւորական իշխանութիւնը, որ Աստուծոյ է ծագել. 2)՝ հպատակներն իրանց անկեղծ սէրը հետեւալ կերպով պէտք է արտայայտեն—ա) նոքա պարտաւոր են ճշտութեամբ կատարել նորա բոլոր խելացի հրամանները և օրէնքները, և խոնարհութեամբ հնազանդուիլ նորա դատաստանական կարգադրութիւններին, որպիսի հնազանդութեան օրինակ ցոյց տուեց մեզ մեր Տէր Յիսուս-Քրիստոսը՝ ծովից հանած սատերով պահանջուած տուրքը վճարել տալով (Մատթ. 17²³⁻²⁷):

Այդպիսի հնազանդութիւն էին քարոզում իրանց հաւատացողներին և՛ առաքեալները: Պետրոս առաքեալը գրում է.—«մարդկային ամեն մի սահմանադրութեան հնազանդ եղէք Տիրոջ համար՝ թագաւորին—իբրեւ վեհագոյն անձն և կուսակալներին—իբրեւ նորանից ուղարկուածներ (Պետր. Ա. 2^{13, 15}. համ. Հռովմ. 13-7): Միւս կողմից՝ նոքա խիստ լանդիմանում էին նոցա, որոնք հակառակ էին իրանց սեպհական ազատ իշխանութիւն ունենալուն, աշխատելով իրանց ազգը մոլորեցնել և ստրկութեան հրէշաւոր ճիրանները ձգել (Պետր. Ա. 2^{10, 13, 16, 18, 19}. Յուդ. 8. 16). ք) ազօթք

անել թէ թագաւորի և թէ այն մարդոց համար, որոնք ի խանութիւն ունին, որպէսզի «բոլորովին բարեպաշտութեամբ և պարկեշտութեամբ խաղաղ ու հանդարտ կեանք վարենք» (Տիմ. Ա. 2^{1, 2}): Այդ պարտական ենք անել, որովհետեւ դոքա պահպանում են թէ մեր հայրենիքը և թէ մեր քրիստոնէական հաւատը, մահաւանդ որ այդ հաճելի է և՛ մեր Փրկչին (Նոյն-3). գ) հասարակական բարօրութեան համար հաւատարմութեամբ կատարել մեր հասարակական պարտականութիւնները, ամենքս մեր կոչման և դրութեան համեմատ, չ'խնայելով և՛ մեր կարողութեան չափ մեր սրտից բխած զոհաբերութիւնները թէ փողով, թէ կարողութեամբ և թէ՛ մինչև անգամ՝ անձնւիրութեամբ:

ԵՐԴՈՒՄ ԿԱՄ ԽՈՍՏՈՒՄ:

Մտնելով մի որ և է հասարակական պաշտօնի մէջ և կամ ցանկանալով ինչ մի խեղաթիւրուած գործի ճիշդ պատկերը բաց անել, մարդիկ երգում են Աստուած առաջ՝ խոստացածը թէ ճշտութեամբ կատարելու և թէ լալտնի գործի իսկ—ճշմարտութիւնը խոստովանուելու: Երգման պահանջը հաստատում է այն, որ մարդիկ բարոյապէս զեռ այն բարձրութեան չեն հասել, որ ուրիշի (այսինքն—այն), կամ «ոչն—ոչ» ասելուն հաւատան, հետեւապէս՝ դորա գործածութիւնը հասարակութեան մէջ երևում է իբրեւ, մէկ կողմից, միմեանց չ'հաւատալու արդասիք, իսկ՝ միւս կողմից՝ այնպիսի ենթադրութիւն, որ մարդու մէջ զեռ ազնւութեան կայծը չի հանդիս, լուսաւով, որ՝ Ամենատես Աստուած առաջ կանգնելով և Նորան վկայ հրաւիրելով, ճշմարտութիւնը կ'արդէ և սուտ չի խօսիլ: Այսպէս ուրեմն՝ երգման նպատակն է մեր խօսքերին և խոստումներին ճշմարտութեան նշանակութիւն տալ և թէ՛ այդ խիստ միջոցով հասարակութիւնների մէջ արդարադատութիւնը լաւ պահպանել և հարկադրել մարդոց ազնւութեամբ իրանց հասարակական պարտականութիւնները և խոստումները կատարել: Ուրիշ կերպ—երգման նպատակն է երկրիս վերալ—նախ՝ տարածել և հաստատել Աստուած թագաւորութիւնը, որը «արդարութիւն, խաղաղութիւն և խնդութիւն է Ս. Հոգով» (Հռովմ. 14¹⁷), և ք) քչացնել մոլութիւնները և լանցանքները («Ով չի կատարել այն բանը, ինչ որ երգումով խոստացաւ», ասում է Սիրաքը, «մեղքը իւր հետ կ'տանի, իսկ ով որ փուճ տեղը երգում կ'ուտէ, նա ինքն իրան մեղքից ազատ չի կարող համարել»):

Աղղպիսի երգումն, իւր առաջ բերած նշանակութեամբ, Աստուած ոչ թէ միայն չ'արդեւեց, այլ և՛ հաստատեց և սրբացրեց նորանով, որ Ինքն էլ երգուեց: «Իմ Անձովս երգուեցի», ասում է Տէրը Աբրահամին (Ծննդ. 22-16): Առաքեալն էլ Տիրոջ աչդ Խօսքը երգման իբրև օրինակ է առաջ բերում. «Աստուած Աբրահամին խոստացաւ. բայց որովհետև Իրանից մեծը չկար, որ նորանով երգուէր, աչդ պատճառով Իւր Անձով երգում տուեց» (Յբր. 6-13): Հասկանալի է, որ Աստուած Իւր ներողամտութեամբ աչտեղ Իւր խոստմանը բուն մարդկային վկայութեան կերպարանք է տալիս: Իսրայելացոց նա մինչև անգամ օրէնքով հրամայում է երգուիլ աչն էլ միայն Իւր անունով—«Իմ անունովս երգուիլ» (Յլ. 22 8-11): Ինքը՝ Յիսուս-Քրիստոսը ևս, երբ հրէից քահանայապետը երգման տակ հարցրեց, երգումը յարգեց և ճիշտ պատասխան տուեց իւր Աստուածութեան մասին (Մատթ. 26-83-84): Ս. Պօղոս առաքեալը Կորնթացի քրիստոնեաների առաջ երգուեց՝ ասելով—«Աստծուն վկայեմ բերում, որ ձեզ խնայելու համար Կորնթոս չ'եկայ» (Կորնթ. Բ. 1-23): Յովհաննու Յայտնութեան մէջ էլ պատմւում է, որ «Հրեշտապետը իւր ձեռքը դէպի երկինք բարձրացրեց և լաւիտեան կենդանի Աստծու անունով երգուեց» (Յայտն. Յովհ. 10 8-6): Ինքն ըստ ինքեան սլարդ հասկանալի է, որ անղպիսի վեհ նշանակութիւն ունեցող երգումը պէտք է միայն ամենակարևոր դէպքերում գործածել: աչն էլ եղած գործի ճշմարտութիւնը ուղիղ լայնելով կամ երգողի խոստումը պնդելով: Այդ բոլորին անհրաժեշտ է աւելացնել և՛ այս, որ նա պէտք է լինի բոլորովին գիտակցական, ամենամեծ ուշադրութեամբ և ջերմեռանդութեամբ արտասանած և ազատ, կընտրուկ վճռելով և երբէք երգմանը չ'զաւաճանելով: Երգողները իրանց երգումն արտասանում են Քրիստոսի Ս. Կենսատու Խաչի և Ս. Աւետարանի առաջ սրբազնագործ հոգևորականի ներկայութեամբ, աջ ձեռքը վեր բարձրացնելով: Երգման կանոնները յետ երգողները համբուրում են Ս. Աւետարանը և Փրկչի Ս. Խաչը, որ նշան է թէ՛ իրանց արտասանած ճշմարտութեանը զոյգա են վկայ հրաւիրում և ապա իրանց արդար դատը Աստծուն լանձնում՝ կամ սուտ խօսելու և՛ կամ երգումն քանդելու դէպքում արժանաւոր պատիժ սպասելով:

ԸՆՏԱՆԻՔԸ. ՆՈՐԱ ԿԱՐԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ.

Ընտանիք կազմում են հետեւեալ անձինք—ամուսիններ, որոնք ծնողներ էլ են կոչւում, և որդիք, իսկ շատ զերդաստաններում և՛ սպասաւորներ:

Ընտանիքը շատ կարևոր նշանակութիւն ունի թէ՛ եկեղեցու և թէ՛ թագաւորութեան համար: Իւրաքանչիւր մարդու վերաբերեալ, առանձնապէս՝ նա առաջին դրութիւնն է, որի մէջ մտնում է ամէն մէկը իւր ծնունդուց չետու: Այստեղ նա, ծնողների և դաստիարակների ազդեցութեան տակ, զարգանում է և կատարելագործւում ինչպէս մարմնապէս, աչնպէս և հոգեպէս. աչտեղ է նա առաջին անգամ դադարար կազմում իւր նշանակութեան, պարտականութիւնների և յարաբերութիւնների մասին—սովորում է կարգ ու կանոն, աշխատասիրութիւն, խոնարհութիւն և բարեպաշտութիւն: Այստեղ և՛ վերջը, երբ արդէն հասարակութեան անդամ է դառնում և քաղաքացիական պարտականութիւններ կրում, նա իւր համար հանգստութիւն, մխիթարութիւն և բաղդաւորութիւն է գտնում:

Եկեղեցու վերաբերեալ նա երկրիս վերաջ համարւում է իբրեւ մի ուսումնարան Աստծու թագաւորութիւնը տարածելու և Քրիստոսի եկեղեցու անդամների թիւը շատացնելու նպատակով: Բարեպաշտ ընտանիքը, եկեղեցու համար ընտիր և բարեպաշտ անդամներ դաստիարակելով, նորան տալիս է լաւ կեանք քաշելու և ծաղկելու բոլոր անհրաժեշտ պայմանները: Սիրող բարեպաշտ ծնողները բարեպաշտ և սիրող, հնազանդ և անձնուէր որդիք են կընթում: Դէպի ծնողներն ունեցած որդոց առաջին հիմնական և բնական տրամադրութիւնները և զգացմունքները, աչինքն՝ որդեական սէրը և անձնուիրութիւնը, անկեղծ հաւատը և պարզութիւնը, և աչն, մարդու հոգու մէջ զարգացնում են և՛ համապատասխան կրօնական—բարոյական առաքելութիւնների՝ քրիստոնէական հաւատ, լուս և սէր, խոնարհութիւն Աստծու Ս. Օրէնքին և Աւետարանին: Քրիստոսի եկեղեցին, որի նպատակն է բոլոր ազգերը քրիստոնէութեամբ լուսաւորել, միայն աչն չափով կ'հասնի աչդ նպատակին, ինչ չափով որ նա ընտանիքի մէջ քրիստոնէական ուսման ոգու ներս թափանցելուն կ'նպաստէ: Ընտանիքի վերաջ է հիմնւում եկեղեցու ամրութիւնը և, հետեւապէս, ազգի գոյութիւնը: Պատմութիւնը ցոյց է տալիս, որ աչն ժամանակները, երբ կրօնա-

կան կեանքը հասարակութիւններ զանազան խաւերում թուլանում էր և մարում, ընտանիքի մէջ դեռ ևս այդ սրբազան կրակը պահպանւում էր, որի լոյսը և ջերմութիւնը աստիճանաբար թափանցում էին և՛ հասարակութեան մէջ, և այդպիսով կենդանացնում և նորոգում—բորբոքում հասարակութեան այդ հանգած կրակը: Ընտանիքը և եկեղեցին, իրանց փոխադարձ աջակցութեամբ, ամբողջ բարոյական աշխարհին հիմք և ամրութիւն են տալիս: Ժողովրդական կեանքի ամեն մի նորոգումը, ամեն մի արմատական փոփոխութիւնը, ամենից առաջ պէտք է կեանքի այդ շրջաններից դուրս գան:

Ընտանիքը թագաւորութեան համար ևս անխախտելի սկզբունք է համարւում: Ընտանիքի կամ օջախի սէրը ընդարձակւում է և դառնում կրակի պէս վառող հայրենիքի անկեղծ սէր, որը պատրաստ է, մինչև անգամ չ'խնայելով և՛ իւր կեանքը, ամենամեծ զոհեր մատուցանել հայրենիքի ազատութեան սուրբ Սեղանի վերայ՝ իւր Աստծու և՛ կրօնի, ծնողների և որդոց, եղբայրների և՛ բոլոր արեւակից հարազատ հայրենակիցների համար: Ընդհակառակն, եթէ նոյն իսկ ընտանիքի մէջ ազաւաղուած են կեանքի հիմնական սկզբունքը, եթէ փչացած է հասարակական զարգացման և կարգաւորութեան այդ սերմը, աչն ժամանակ՝ ինչքան էլ արհեստական ձեւեր ստեղծենք, նոքա իրանց հետ հասարակութեան համար առողջ կեանք չեն կարող ստեղծել և չեն էլ ամրացնել նորա բարօրութիւնը: Առանց ընտանիքի և առանց կրթութեան անհնարին է հաստատուն հիմունքների վերայ հասարակական և վարչական կարգաւորութիւն հիմնել:

ԱՄՈՒՍՆԱԿԱՆ ԿԱՊԻ ՍՐԲՈՒԹԻՒՆԵՐ:

Ամուսնական կապը հաստատուած է և սրբացած նոյն իսկ Աստծու կողմից: Ստեղծելով այր-ամուսնուն և կնոջը—Ադամին և Եւային, Աստուած նոցա օրհնեց, ասելով—«աճեցէ՛ք և չառացէ՛ք, լցրէ՛ք երկիրը և տիրեցէ՛ք դրան» (Մինդ. 1-28):

Քրիստոնէական եկեղեցու մէջ ամուսնական կապը Քրիստոսի Եկեղեցու հետ հոգեւոր միութեան ամենասրբազան խորհրդի օրինակն է համարւում: Ամուսնական խորհրդի մէջ ամուսինը և կինը, իրանց ամուսնական կապը օրհնող շնորհքը ընդունելով՝ պատշաճաւոր կերպով իրանց կարեւոր պարտականութիւնները կատարելու համար առանձին զօրութիւն և միջոցներ են ստանում (Նիւ.

Յ. 23-32): Քրիստոնէական ամուսնութեան մէջ բարձրացած են կրնոյ իրաւունքները և կոչումը. քրիստոնէութեան զաղափարով—կինն ինչպէս այր—ամուսնուց անպայման անարատութիւն և հաւատարմութիւն է պահանջում, այնպէս էլ ամուսինն է նոյնը իւր կնոջից պահանջելու, և՛ բացի դորանից՝ կինը ոչ թէ միայն մարդու օգնական պէտք է համարուի ժամանակաւոր կեանքի մէջ, այլ և՛ լաւիտեանական կեանքում նորան ժառանգակից: Առաքեալը ամուսնական կապի կարեւորութիւնը վկայելով՝ նորան անուանում է՝ «մեծ խորհուրդ» (Նիւ. 5 դ.), «պատուական և անխզելի կապ» (Եբր. 13. 4. Կորնթ. Ա. 7¹⁰⁻¹¹) և նոցա, որոնք նորա պատիւը ստորացնում են, անուանում է՝ ստախօս, խղճմտանքով խանձուած և մոլորեցնող ոգի, իսկ նոցա ուսումը՝ զիւական (Տիմ. Ա. 4. 1-7): Ամուսնութիւնը, օրինաւոր և սուրբ պահելով, ամենաբնական և չուսալի միջոցն է համարւում որդոց քրիստոնէական դաստիարակութեան համար: Նոյն իսկ ամուսինների վերաբերմամբ այս պէտքէ մտքում ունենալ, որ նա վերջիններիս շատ փորձաքննից է ազատում, վատ հակումները ու կրքերը ոչնչացնելով կամ թուլացնելով և շատ աղնիւ առաքինութիւններ էլ առաջացնելով, որոնք նոցա Աստծու թագաւորութեան ժառանգորդներ են դարձնում:

ԱՄՈՒՍՆԱԿԱՆ ՓՈԽԱՂԱՐՁ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:

Ամուսնական կապի մաքրութիւնը և սրբութիւնը աւելի և աւելի բարձրացնելու նպատակով պէտք է, որ նոյն իսկ ամուսինները թէ՛ Աստծու և թէ՛ եկեղեցու ցոյց տուած իրանց պարտականութիւնները սուրբ պահեն, ինչպէս միմեանց, այնպէս և՛ իրանց որդոց վերաբերմամբ: Այդ պարտականութիւնները հետեւեալներն են—1) փոխադարձ սէր, յարգանք և համակրութիւն: Ամուսնական կապի լատկութեամբ այր-ամուսինը և կինը պէտք է միմեանց սիրեն այնպէս, ինչպէս իրանց անձը, որովհետև նոքա «ոչ թէ երկու, այլ մի մարմին են» (Մարկ. 10-8): Այդպիսի սէրը պէտք է միանալ փոխադարձ լարգանքի հետ, Պետրոս առաքեալը ասում է—«այր-ամուսիններ, խոհեմութեամբ վարուեցէ՛ք ձեր կանանց հետ, ինչպէս ամենատկար անօթի հետ, և ցոյց տուէ՛ք նոցա պատիւ՝ ինչպէս կենսատու շնորհքի ժառանգակիցներ» (Պետր. Ա. 3-7): Միւս կողմից էլ՝ կանանց պատուիրում է սիրել, լարգել և հնազանդուիլ իրանց այր-ամուսիններին—«կանայք, հնազանդ եղէ՛ք ձեր այր-ամուսիններին, ինչպէս որ վալել է Տիրոջ անունով» (Կող. 3

18). «ինչպէս եկեղեցին հնազանդ է Քրիստոսին, այնպէս էլ կանաչք ամեն բանում պէտք է հնազանդ լինին իրանց այր-ամուսիններին» (Նի. 5-24): Ընդունուած է նաեւ, որ «կինը պէտք է երկիւղ կրէ այր-ամուսնուց»: Հնազանդութիւնը և երկիւղը չ'պէտք է լինին ստրկական, այլ ազատ ու անկեղծ. իւր վերաջ այր-ամուսնու առաւելութիւնը ճանաչելով՝ երկիւղը կնոջ առջ իբրեւ մի զգուշութիւն է կանգնում, որ նա ինչ մի բանով չ'վստահանաւ իւր սիրելի այր-ամուսնուն անպատուել: Այդ տեսակ փոխադարձ վարմունքների և լարաբերութիւնների միջոցով կարելի է ամուսինների մէջ պահպանել փոխադարձ համաձայնութիւն, լարաբերութիւն և սէր, որոնք նոցա կարող են փոխադարձ բաղդաւորութիւն պատճառել:

2) Ամուսնական հաւատարմութիւն: Ամուսնական հաւատարմութիւնը պէտք է մինչև մահ անփոփոխելի լինի և բոլորովին հեռու չ'նութիւններից ոչ թէ միայն զործով, այլ և մաքուրութեամբ և ցանկութեամբ (Մատ. 5 27-28): Ամուսինները պէտք է միմեանց լարդեն ինչպէս միմեանց պատկանած, մի մարմին կազմած անձնաւորութիւններ:

3) Ամուսնական հաւատարմութեան ընթացքում ամուսինները՝ պէտք է մաքրութիւն և անարատութիւն պահպանեն, պէտք է իրանց զգալական ցանկութիւնները զսպեն և զգուշ լինին, որպէսզի «սառնան նոցա անժուժկալութեամբ փորձանքի մէջ չ'ծգէ» (Կորնթ. Ա. 7 5). և՛ առհասարակ՝ պէտք է իրանց այնպէս սուրբ պահեն, ինչպէս վալել է իրանց հրաւիրող Սրբին (Թեառ. Ա. 4-7):

4) Ամուսինների փոխադարձ սէրը չ'տ անդամ թուլանում է և ոչնչանում միմեանց փոխադարձաբար չ'հաւատալուց, կասկածելուց և զաղանամիտ լինելուց: Այստեղից են առաջ գալիս սրտի համար զանազան անհանգստութիւններ և մաշող վշտեր, թշնամութիւն, փոխադարձ անպատուութիւններ և ուրիշ դառնութիւններ: Այդ, ի հարկէ, չ'պէտք է լինի քրիստոնեայ ամուսինների մէջ, ուստի և՛ նոքա ամեն կերպ պէտք է աշխատեն, որ միմեանց հետ ունեցած փոխադարձ հաւատը և պարզութիւնը պահպանեն: Անկեղծ և պարզ լարաբերութիւնների ժամանակ կասկածները բոցն չ'պէտք է գնեն, ինչպէս և՛ զոցանից ծագող զանազան անհանգստութիւններ և անախորժութիւններ:

5) Բայց եթէ, հակառակ դէպքում, իրար մէջ անհամութիւններ են ծագել, այն էլ միմեանցից առաջացած մի քանի թուլու-

թիւնների և պակասութիւնների պատճառով, այն ժամանակ՝ նոքա պէտք է աշխատեն զոցա հեռացնել—որի ամենալաւ միջոցն է՝ համաբերութիւնը և զիջողութիւնը:

6) Վերջապէս՝ նոքա ամեն ժամանակ պէտք է միմեանց օգնեն ինչպէս նիւթական կարիքներում, այնպէս և, հոգեւոր պահանջներում: Այդ դէպքում՝ այր-ամուսինը, ինչպէս կնոջ և ընտանիքի գլուխ, գլխաւորապէս՝ պէտք է հոգս քաշէ իւր ընտանիքի առողջութեան և արտաքին բարօրութեան մասին: Նորանից, իբրեւ ընտանիքի գլխաւորից, ամենից աւելի հեռու պէտք է լինին անհոգութիւնը և ծուլութիւնը: Առաքեալն ասում է—«եթէ մէկը իւրաքանչեւ, կամ իւր ընտանիքի՝ մասին հոգս չ'քաշէ, նա իւր հաւատը ուրացած և անհաւատից էլ վատ մարդ կ'համարուի» (Տիմ. Ա. 5-8): Միւս կողմից՝ կինն էլ պէտք է աջակցէ ընտանիքի բարօրութեանը—նորանից պահանջում է՝ խնայողութիւն, կարգ ու կանոն և մաքրութիւն. խոստովելու է դատարկ պերճութիւնից և շքուպլութիւնից, որոնցով և՛ իւր այր-ամուսնու հոգսերը կ'պակասեցնէ իւր ընտանիքի պահպանութեան միջոցները գտնելու գործում: «Շատ բաղդաւոր է այն մարդը», ասում է Թողովողը, «որ հնազանդ և խաղաղասէր կ'ին ունի: Եթէ որ մարդ կարող է անմահ լինիլ, այդ իւր կնոջ քաղցր կենակցութեամբ կ'լինի, կամ գոնեա կրկնապատիկ աւելի կ'ապրի: Առաքինի կնոջ սիրելի եղանակները (կերպերը) իւր ամուսնու սրտի մէջ և երեսին միշտ ուրախութիւնը և զուարթութիւնը անչէջ կ'պահեն. իսկ լաւ վարմունքը և տնական գործերի վերաջ ունեցած գովանի հակումը ամուսնուն կ'աղատէ անհանգստութիւնից և դժուարութիւն քաշելուց, և մի այնպիսի բան էլ չկայ, որ նորան այնպէս զուարճացնէ, ինչ որ առաքինութիւնն է խոստանում իւր ողջախոս կնոջով»:— «Սուրբ և ողջախոս կինը ամեն տեսակ չնորհից մեծ չնորհ է, որի հետ չի կարող ոսկու արժէքը համեմատուիլ»: Ամուսինները, բացի վերեւ լիշած անհրաժեշտ պարտականութիւններից, միմեանց պէտք է օգնեն և՛ հոգևոր պահանջներում—նոքա պարտաւոր են՝ իրար սիրտ տալ ճշմարտութեան և առաքինութեան ասպարիզում, ազութել թէ միմեանց համար և թէ իրար հետ, այնպէս որ իրանց փոքրիկ շրջանում կազմելու են իրանց համար մի այնպիսի տնային եկեղեցի, որը պէտք է անշուշտ գտնուի մեր Ազգային Հայաստանեայց Առաքելական եկեղեցու հովանու տակ: Այդպէս պէտք է վարուիլ աւելի այն ժամանակ, երբ ամուսինները որդիք կունենան:

ՈՐԴՈՑ ԴԱՍԽԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ:

Ամուսինները, ծնողներ դառնալով, բնականաբար՝ պարտաւոր են իրանց որդոցը սիրել—ինչպէս իրանց մարմինը և արիւնը, և դաստիարակել,—հոգալով նոցա անունը, կրթութիւնը, ճշմարտաբարական ուղղութիւնը, և, երբ որ ժամանակը հասնի, լաւ վիճակը: Եթէ նոքա իրանց որդոց ստացուածքը կ'փչացնեն,—գող և աւազակ կ'համարուին. եթէ նոցա կ'գալթաղեցնեն—որդեսպան կ'լինին. եթէ դաստիարակութեան մասին անփութ կ'գտնուին,—մատնիչ են, պատճառելով ինչպէս իրանց, աչնպէս և՛ ամբողջ ընտանիքին անդարմանելի թշուառութիւններ: Շատ անգամ էլ նոցա համար անհաշիւ հարստութիւն դիզելու և հարուստ ժառանգութիւն թողնելու նպատակով, դաստիարակութեան վերայ պէտք եղած ծախքը խնայում են, չ'հոգալով աչն ամենը, ինչ որ հարկաւոր է նոցա կրթութեան և խառնադպրութեան համար և, այս բաները անելով, աւելի վնաս են հասցնում նոցա, քան թէ աչն օգուտը, որ կարող է առաջ գալ, նոցա համար մեծ հարստութիւն թողնելով: Որդոց դաստիարակութիւնը զբաղում է ծնողների վերայ նոյն իսկ Աստծու կողմից՝ «Հալրեր», պատուիրում է Աստուած, «ձեր որդոցը դաստիարակեցէք Տիրոջ խրատով և ուսումով» (Նի. 6-4): Ոչ ոք աչնքան մօտիկ չէ որդոց, ինչքան հալրը և մայրը, և ոչ ոք էլ աչնպէս լաւ չի կարող դաստիարակել նոցա, ինչպէս ծնողները, եթէ վերջիններս դուրս համար բոլոր հնարաւոր միջոցները գոյծ կ'դնեն: Թէև զանազան հանգամանքներ կարող են ալդ գործը շատ դժուարացնել, օր. անձնական կրթութեան և նիւթական միջոցների պակասութիւնը, պաշտօնը և ուրիշ զբաղմունքները, բայց և աչնպէս՝ ալդ կերպ դժուարութիւն շատ քիչ կ'պատահի: Վերև լիշած դաստիարակութեան և կրթութեան մասին կատարած աշխատութիւնը հարիւրապատիկ աւելի է վարձատրում թէ ներկալ և թէ ապագայ կեանքում: Ընտիր դաստիարակուած որդիքը ամենալաւ մխիթարութիւնն են ծնողների համար՝ սոցա ծերութեան օրերին, և Աստծու գթութեան գրաւականը ապապալ կեանքում: «Եթէ խմաստուն ես, քեզ համար ես խմաստուն, եթէ ծաղր անող ես, նորա պատիժը միայն դու կ'լրես» (Առակ. 9-12): «Խմաստուն որդին իւր հօրը կ'ուրախացնէ, բայց անմիտ որդին իւր մօր համար տրտմութիւն է» (Նլ. 8-16-18): «Որդեակ իմ», ասում է Սիրաք խմաստունը, «հոգս քայլի հօրդ վերայ, նորա ծերութեան ժամանակ, և մի տխրեցներ նորան իւր կեանքի մէջ: Եթէ նորա

խելքը տկարանալ, համբերի՛ր և մի՛ արհամարհիր, որովհետեւ քո հօրը ցոյց տուած սէրը չի մոռացուիլ և Աստուած էլ քեզ կ'վարձատրէ քո մօրդ պակասութիւններին համբերելու համար. քեզ արդարութեան մէջ կ'ամրացնէ, քո ցաւերի և վշտերի օրերին քեզ կ'լիչէ և քո մեղքերդ էլ կ'ոչնչանան սառուցի պէս, որը պարզ օրը կ'հալուի: Ինչպիսի վատ անուն կ'վաստակէ նա, ով հօրը կ'թողնուի, և ինչպէս Աստծուց կ'անիծուի նա, ով որ իւր սիրտը կ'քաղցնէ իւր մօր վերայ»: Պօղոս առաքեալը ասում է, որ «որդոց դաստիարակութիւնը Աստծու առաջ հաճելի է» (Տիմ. Ա. 5): Քրիստոնեայ ծնողները պարտաւոր են իրանց որդոց քրիստոնէական հոգով դաստիարակել, ինչպէս իրանց ազգային քրիստոնէական եկեղեցին է հրահանգում: Այդ պայտճառով՝ նոքա Մկրտութեան խորհրդի միջոցով ամենից առաջ պէտք է իրանց որդոցը Քրիստոսի եկեղեցի մտցնեն (Յովհ. 3-5-6) և Քրիստոսի մարմնի անդամներ դարձնեն. դորանից յետոյ՝ պէտք է երեխաներին չրժապատող անձերի անմիջական ազդեցութեան վերայ մեծ ուշադրութիւն դարձնել: Ծնողների և թէ ընտանիքի միւս անդամների բարեպաշտ տրամադրութիւնը, որ արտաբնական է անկեղծ սրտից բխած ազօթքով, բարերար ազդեցութիւն է անում երեխաների կրօնական դաստիարակութեան վերայ: Մայրը, օրինակ, չոքում է և ջերմեւանդութեամբ աղօթում. որդին էլ, մօրը նմանուելով, չոքում է, երեսին խաչ է հանում և գլուխը խոնարհեցնում, ինչպէս որ կարող է: Աղօթքի խօսքերը մօր հետ կրկնելով, նա մեքենայաբար կրկնող չի հանդիսանում, եթէ մօր աղօթքը իսկապէս անհոգի չէ արտաբնական: Նորա մէջն է արդէն Աստծու Հոգու գրաւականը, Որը, «մեր հոգուն վկայում է, թէ՛ մենք Աստծու որդիքն ենք» (Հռ. 8-16), և երեխայի աղօթքն էլ, թերեւ նորա մէջ ալդ Հոգու արտաբնականութիւնն է համարում, եթէ նա զրգուում է աղօթող մօր ազնիւ զգացմունքով: Նրբ երեխան սկսում է պատմութիւն լսել, թող մայրը, ծննդաբնական, կամ մի ուրիշը՝ նորան մանկական լեզուով Սրբազան պատմութիւնից, աւելի Նոր Կտակարանից, ընտիր դէպքեր պատմեն: Հալրը ալդ միջոցին աչնքան էլ մօտիկ չի կարող երեխայի դաստիարակութեան մէջ մտնել, ինչպէս մայրը, բայց և աչնպէս՝ նա եւ չ'պէտք է ալդ գործից խուսափի, մանաւանդ տնային աղօթքների ժամանակ, որոնք որոշեալ ժամերին պէտք է կատարուին ոչ թէ միայն նորա ներկայութեամբ, այլ և աչնպէս, որ նա ինքն էլ աղօթքի մասնակցէ, որը

մեծ նշանակութիւն ունի ամբողջ ընտանիքի կրօնական տրամադրութեան համար:

Երեւաններին քրիստոնէական զարգացում տալու համար աւելի լաւ կ'լինի լաճախ նոցա եկեղեցի տանել, համարել տալ Ս. Խաչն և Աւետարանը, — որովհետեւ եկեղեցում աղօթողների աղօթական տրամադրութիւնը և նոյն իսկ Աստուածապաշտութեան ծէսը սարսափելի կերպով ե' գրգռում ե' զարգացնում են ճշմարիտ կրօնական զգացմունքը: Յետոյ՝ անհրաժեշտ է շուտ-շուտ երեւաններին Ս. հաղորդութեանը արժանացնել, իսկ՝ հասակի համեմատ՝ աստիճանաբար զանազան կրօնական պահանջներ կատարել՝ տալ, օր. ապաշխարել, որոնց եկեղեցին իւր անդամների համար է նշանակել: Ամեն ծնող չի կարող իրանց որդոց հաւատի ուսումնաւանդել, այդ պակասութիւնը լրացնելու է ուսումնարանը, կամ եկեղեցին: Բայց եթէ ծնողները այդ զէպքում մի քիչ բան են հաղորդում, այն էլ լինում է ամենազլխաւորը, որը ծնողներն ամենալաւ ձևով են աւանդում: Նոքա իրանց որդոց սովորեցնում են սրտով և հաստատուն կերպով Աստծուն, Փրկչին, և Նորա Ս. Եկեղեցուն հաւատալ և այդ հաւատից էլ շնորհալի կեանքի համար ոգևորութիւն և օգնութիւն քաղել:

Առհասարակ՝ ծնողները իրանց կրօնական գիտութիւնները, ձգտումները և զգացմունքները զարգացնելու և ամրապնդելու համար պէտք է Աստծու տուած բոլոր միջոցներից օգտուին, որոնք լալտնի են բնական և գերբնական օրէնքներում: Աւելի բարեբար աղղեցութիւն կարող են նոցա վերալ ունենալ Աստուածալին Իմաստութեան, Սրբութեան, Ամենազօրութեան, Արդարադատութեան և Աստուածալին շնորհքի գործողութիւնները — մարդկալին կեանքի ձակատարերի մէջ: Այդ զէպքում ծնողների պարտականութիւնն է իրանց երեխանց հասկացնել Աստուածալին Նախախնամութեան ճանապարհները և ուշադրութիւն դարձնել տալ թէ՛ իրանց և թէ՛ հասարակական կեանքի ձակատարերի վերալ: Դէպքերը ալտեղ շատ կարող են լինիլ: Առանձին նշանակութիւն ունեցող բոլոր հանգամանքները — բաղդի մէջ բարձրանալը, վտանգներից հեռանալը, կարիք եղած ժամանակ պաշտպանութիւն և հովանաւորութիւն գտնելը, թշնամիներից ազատուիլը, սկսած գործերում ունեցած լաջողութիւնը կամ անլաջողութիւնը, զանազան հասարակական թշուառութիւնները և ուրիշ զէպքերը, — բոլորն էլ խիստ մտածել են տալիս միայն Աստծու և Նորա Նախախնամութեան մասին (Նկից. 13-8, Երկ. 6. 4-8, 32-4, Սաղմ. 77 8-8 և ու-

րիշներ): Իրանց բոլոր խրատները նոքա պարտաւոր են երեխաներին աւանդել աստիճանաբար, որքան որ վերջիններս հասունացած կ'լինին ըմբռնելու, այն էլ միշտ սիրտը անկեղծութեամբ ախտեցնելով, որպէսզի երեխաները բաւականութիւն ստանան Աստծու մասին մտածելիս, խօսելիս, լսելիս և Նորան հնազանդուելիս, որ նոքա ջերմեւանդ երկիւղ զգան իրանց սրտի մէջ, զգուշանալով ինչ մի կերպ և ինչ մի բանով Նորան անպատուելուց: Պէտք է երեխաներին այն կետի հասցնել, որ նոքա միշտ Աստծուն հաճելի բաներ անեն, հասկանալով, որ ամեն գործ Աստծով սկսում է և Աստծով էլ պէտք է վերջանալ, լիչելով, որ աւանց Աստծու ոչ մի բարի բան չենք կարող անել: Երբ նոքա ճշմարիտ ճանապարհից կ'չեղուն և բարոյապէս կ'փչանան, այն ժամանակ ծնողները պէտք է նոցա օգնեն բարոյական անկումից կանգնելու և կրկին ճշմարիտ ճանապարհի կողմն դառնալու, որի համար նոքա պարտաւոր են միշտ այդ շեղումները և բարոյական պակասութիւնները զղուշացնել և ալղպէս շարունակել տալ, մինչև որ նոքա բարոյական լաւ բան անել կ'սովորին: Դորա համար կան դրական և բացասական միջոցներ:

Դրական միջոցները ուղղակի աջակցում են և օգնում երեխաներին իրանց բարոյական պարտականութիւնները կատարելու: Երբ, օր. նկատում է, որ երեխաները հաւատի վերաբերեալ իրանց պարտականութիւնները կատարելում սառել են, բարոյական լողնածութիւն և թմրութիւն ստացել, որոնց մասին մատնացոյց են անում ինչպէս ծնողները, այնպէս և դաստիարակները, այն ժամանակ ծնողները կարող են նոցա իրանց անձնական և անկեղծ մասնակցութեամբ օգևորել. երբ ուրիշների վերաբերեալ իրանց որդոց մէջ նկատում է անհամբերութիւն, զրգուռմն և ալլ վրդովմունք, այն ժամանակ ծնողները խելացի կերպով, իրանց սրտանց մասնակցութեամբ, կարող են հանգամանքները փոխել և նոցա ըզզացմունքներին ու տրամադրութիւններին աւելի լաւ ուղղութիւն տալ: Բացասական միջոցներին պատկանում են արտաքին շարժառիթները, որոնցով կարելի է երեխաների վերալ աղղեցութիւն անել՝ միշտ բարի և զովելի գործ կատարելու ձգտումն նոցա մէջ պահպանելու նպատակով, որոնք են — գովասանքը և լանդիմանութիւնը, պարգև և պատիժը, հաճելի խոստումը և սպաւնալիքը:

Ի նկատի ունենալով, որ արած բարութիւնը զովելի է համարում միայն այն ժամանակ, երբ նա բոլորովին ազատ կերպով է կատարում, աւանց որեւէ հարկադրութեան, պէտք է ընդունել,

որ լիչեալ միջոցներէր միայն առաջինները էական նշանակութիւն ունին, իսկ վերջինները ոչինչ չեն կարող տալ բարոյական բնաւորութեան դրական կրթութեան համար, ուստի և՛ առանձին էլ զինչ չունին: Հազուադէպ ղէպքերում՝ նոքա մեծ զգուշութեամբ կարող են գործածուիլ սանիկին չար բանից չեալ կանգնեցնելու և կամ ղէպի բարին մի որեւէ փոփոխութիւն անելու նպատակով: Միայն թէ այդ բացասական միջոցներէր լետով անպատճառ պէտք է դրական միջոցները առաջ դան, ալլապէս՝ առաջիններից առելի շուտ վնաս կ'ստացուի, քան թէ օգուտ: Առհասարակ քրիստոնէական դաստիարակութիւնը պէտք է տոգորուած լինի հեղուքեան և սիրով հոգով: Սէրը պէտք է բոլոր հայրական միջոցների մէջ թափանցի, որոնք երեխաների կրօնական-բարոյական դաստիարակութեան են վերաբերում:

Վերջապէս, իրանց որդոց ճշմարիտ դաստիարակութեան համար իրանց կողմից ամեն բան անելով, ծնողները միշտ պէտք է Աստծուն աղօթքով դիմեն և խնդրեն, որ նա իրանց որդոց զարգացնէ Աստուածալին երկիրը, միանգամայն ընդունելով, որ «իմաստութեան սկիզբը Տիրոջ երկիրն է»:

Որովհետեւ երեխաներին չրջապատողների մէջ, ծնողներից չեալ, առաջին տեղն են բռնում սպասաւորները, որոնց ազդեցութիւնը որդոց դաստիարակութեան վերաջ մեծ է, մանաւանդ մինչ — ուսումնարանական շրջանում, օրօրոցից սկսած, ուստի՝ չ'պէտք է թող տալ նոցա — այսինքն՝ ծծմալներին, դաշակներին, նաժիշտներին, աղախիններին, խոհարարուհիներին և ծառաներին, որ նոքա անմիջապէս որդոց դաստիարակութեան մէջ խառնուելն, միշտ մտքում ունենալով, որ այդ կերպ ազդեցութեան տակ դաստիարակուած որդիք մարմնով ծնողների զաւակներ կ'համարուին, իսկ հոգով՝ սպասաւորների, որը շատ Երեւել և անբնական երեւոյթ կ'լինի մեր կանոնաւոր կեանքի համար:

ԱԶԳԱԿԱՆՆԵՐԻ ՄԷՋ ԵՂԱԾ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ:

Նղբալորների, քուրերի և միւս ազգականների փոխադարձ շարաբերութիւնները պէտք է ամենամտերիմ, անկեղծ և սրտանց լինին. նոքա, որքան հնարաւոր է, պարտաւոր են միմեանց փոխադարձ օգնութիւն և ծառայութիւն մատուցանել, համակրական ու շարքութիւն դարձնել և զանազան ձախորդութիւններից զգուշացնել: Աւագ եղբայրները և քուրերը, փոքրերի դաստիարակութեան

մէջ և թէ՛ առհասարակ՝ ամեն բանում, ինչ որ տնային կեանքի բարեկազմութեանն է վերաբերում, պէտք է ծնողներին օգնեն, իսկ վերջիններիս մեռնելոց լետով էլ՝ տան մէջ նոցա տեղը բռնեն: Պօղոս առաքեալը ասում է — «ով իւրախներին՝ առելի տնայինների՝ մասին հոգս չիքաշել, նա հաւատից հրաժարուած և անհաւատից էլ վատ մարդ կ'համարուի»:

ՀԱՅ—ՔՐԻՍՏՈՆԵՒ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԿԵԱՆՔԻ ԲՈՂՈՐ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐՈՒՄ ԵՒ ԴԺՈՒԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՄ Ս. ԳՐԻԳԻ ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆ Ս. ՆԿԵՂԱՅՈՒ ՈՒՍՈՒՄՈՎ, ՀՐԱՀԱՆԳՈՒՆԵԼՈՒ:

Ս. Գիրքը, իբրեւ Ամենազէտ, Ամենիմաստ և Ամենաբարի Աստծու խօսք, ամեն մի մարդու փրկութեան զործում խորհուրդներ է տալիս (Մատթ. 4-4. Պետր. Ա. 2-2. Տիմ. Բ. 3¹⁵⁻¹⁷): Նորա մէջ Ամենաբարի և Ամենիմաստ Աստուածը տուել է այն բոլորը, ինչ որ անհրաժեշտ է և օգտակար ամեն մի մարդու ճշմարիտ առաքինի կեանքի համար, որ նա լինի կատարեալ մարդ և ամեն տեսակ բարեգործութիւն անելու համար պատրաստ և ընդունակ անձնաւորութիւն (Տիմ. Բ. 3¹⁰⁻¹⁷): Ս. Գիրքը բաւականութիւն է տալիս մարդկային հոգու բոլոր գլխաւոր պահանջներին, որոնք պարունակուում են ճշմարտութեան, բարութեան և զեղեցկութեան մէջ: Նա զադափար է կազմում և՛ Աստծու մասին, Որն է ամենակատարեալ ճշմարտութիւն, քարութիւն և զեղեցկութիւն. պատկերացնում է մեզ մարդուն վերաբերեալ Աստծու՝ և Աստծուն վերաբերեալ մարդու՝ բոլոր շարաբերութիւնները, բաց է անում վերջինիս առաջ իւր կեանքի և նշանակութեան ճշմարիտ նպատակը (Մատթ. 5-48. Յովհ. 17. 21-23, 24), գորա հետ և՛ այն միջոցները, որոնցով հասնելու է այդ նպատակին (Յովհ. 3-5. 15-48. 17-3. Մատթ. 22³⁷⁻⁴⁰ Մարկ. 8-34. Փիլ. 2-13. Գաղ. 5²²⁻²³ և ուր.), հասկացնելով՝ որ մեր «Հայաստանեայց» կեղեցիկն ազգային զոյւթեան ամենազօրեղ զործօններից մէկն է համարուում, որի հոգով ամեն մի ճշմարիտ հայքրիստոնէալ պէտք է ամեն մի քալափոխում հրահանգուի, եթէ ինքն կամենում է իբրեւ իսկական — հայ ապրել:

Մեր Քրիստոնէական կեղեցիկն ճշմարտութեան սիւնն է և հաստատութիւնը» (Տիմ. Ա. 3¹⁵): Առաքեալները Նորա մէջ են մտցրել այն բոլորը, ինչ որ ճշմարտութեանն է վերաբերում, այնպէս որ ամեն մարդ կարող է այնտեղից նոր կեանք ստանալ: Նա, արդարեւ, լիապէս իւր մէջն է ամփոփում Աստուածապաշտու-

թեան ամբողջ ճշմարտութիւնը: Ս. Հոգով անմիջապէս ղեկավարուելով (Յովհ. 14.16.26), Նա իւր հոգեւոր հովիւներին և ուսուցիչներին միջոցով բացատրում է այդ ճշմարտութիւնները և իւր հաւատացողներին իբրև խրատ և մխիթարութիւն առաջարկում, որ «նոքա սորանից լետոյ մանուկներ չ'մնան, երեքած և՛ վարդապետութեան ամեն տեսակ հովերից այս և այն կողմն՝ տարուբերուած՝—մարդոց խաբեբայութեան պատճառով, որոնք խորամանկութեամբ այդ բոլորը մոլորեցնելու համար են կատարում, այլ սիրով, ճշմարտութեանը հետեւելով, ամեն բան Բրիստոսով աճեցնեն, Որը զլուխ է» (Յի. 4⁴⁻¹³): Դորա հետ միասին Նորան պարզեւած են «կեանք և բարեպաշտութիւն» ձեռք բերելու բոլոր միջոցները:

Այդ պատճառով՝ ամեն մի հաւ-քրիստոնէայ, բնականաբար, իւր կեանքի բոլոր հանգամանքներում, բոլոր թշուառութիւններում և նեղութիւններում, բաղդաւորութեան և անբաղդութեան մէջ պէտք է ղեկավարուի Ս. Գրքով և Ազգային Ս. Սկեզեցով: Այդ Վարդապետութիւնով հրահանգուած՝ նա կարող է և՛ ան բոլոր կասկածները փարատել, որոնք կ'ծագեն նորա հպարտ մտքի մէջ: Աստծու Խօսքը և Սկեզեցու Վարդապետութիւնը կեանքի բոլոր դժուար հանգամանքներում կարող են մարդուն խրատ տալ փրկութեանը չափողութեամբ հասնելու և բոլոր դժբաղդութիւններում նորա վըշտացած սրտին մխիթարութիւն պատճառելու նպատակով: Այսպէս, օրինակ, թշուառութիւնները և անբաղդութիւնները, որոնց լաճախ ենթարկւում են բարի և առաքինի մարդիկ, դժուար հանելուկներից մէկն են համարում, որը զանազան կասկածներ և ենթադրութիւններ է ծագեցնում ամեն մի մտածող մարդու հոգու մէջ: «Յաշտնութեան Վարդապետութիւնը» այդ տեսակ մաշող հանելուկներից մեկ բոլորովին աղատում է: Սկեզեցու և լիշեալ Վարդապետութեան լուսով մենք ընդունում ենք մեզ հասած թշուառութիւնը ոչ թէ իբրև թշնամութիւն, կամ չարչարանք, այլ իբրև մեր մեղքերի ճշմարիտ պատիժ, հոգեկան հիւանդութիւնների բժիշկ, և մեզ բարութիւն անելու, շնորհք և սիրտ տալու համար Աստծուց եկած աւետաբեր հրեշտակ (կրք. 12. 6-18), յորդորելով՝ անցած փորձերից ապապաղ աղատ, ինքնուրոյն կեանքի համար ընտիր խրատներ հանել:

Սոյն «Բրիստոնէական Բարոյագիտութեան» նիւթերը աւանդել եմ, մի քանի յապաւումներով, Տփլիսի երկրորդ արական զիմնագիծնի է և Ը զատատան հայ աշակերտներին, ուստի և՛ ներկայ տպագրուած ուղեցոյց գրքոյկս *Նոցա եմ նուերում*, յորդորելով՝ միշտ իրանց սրտում վառ պահել սորանից ստացած *ընտիր-բարոյական* հրահանգները:

Գրիգորիս քահանայ Երզնկեանց:

Յ Ա Ն Կ

Աղբիւրներ	3
Բրիստոնէական բարոյագիտութեան կապը քրիստոնէական հաւատի ուսման հետ	5
Ա. Աստուածային օրէնք	6
Բնական բարոյական օրէնք	6
Արտաքին կամ Աստուածային Յաշտնութեան օրէնքի մասին. I Հին-Ուխտի Մովսիսական օրէնք	8
II. Բրիստոսի կամ Աւետարանի օրէնքը. Նորա առաւելութիւնը Հին-Ուխտի Մովսիսական և ամեն տեսակ զերական օրէնքի առաջ	10
Բարոյական օրէնք կատարելու չարժաւթները	17
Բարոյական վարձատրութիւն	20
Բրիստոնէական առաքինութեան լատկութիւնները կարեւորութիւնը և անհրաժեշտութիւնը. նորա գերազանցութիւնը հեթանոսական առաքինութիւնից	21
Շնորհք և աղատութիւն: Շնորհքի անհրաժեշտութիւնը և նորա լարաբերութիւնը աղատութեան հետ	28
Աստուածային շնորհքի ազդեցութիւնը մարդու վերայ, Աստծուն զիմելու միջոցին	30
Աստուածային շնորհքի ազդեցութիւնը մարդու վերայ, Աստծուն զիմելուց լետ. հոգեւոր-բարոյական կեանքի աստիճանները	33
Մեղք.	34

Մեղանշականութիւն, հրապոյր, թուլութիւն և մոլութիւն	35
Աստծու ներողամտութիւնը	37
Քրիստոնէի պարտականութիւնների գլխաւոր տեսակները	39
Աստծու վերաբերեալ ունեցած պարտականութիւնները	39
Ներքին և արտաքին Աստուածպաշտութիւն	40
Ներքին Աստուածպաշտութեան պարտականութիւնները .	41
Ներքին Աստուածպաշտութեան պարտականութիւնների հակառակ մեղքեր	42
Արտաքին Աստուածպաշտութեան գլխաւոր տեսակները .	44
Արտաքին Աստուածպաշտութեան պարտականութիւնների հակառակ կատարած մեղքեր	45
Հասարակական Աստուածպաշտութեան մէջ ունենալու մասնակցութիւնը	46
Աստծու տաճարների վերաբերեալ պարտականութիւնները . տաճար, խաչ, աւետարան, պատկերներ և մասունք (նշխարներ)	47
Տաճարում վախճուչ պահելու պարտաւորութիւն	50
Խաչակնքելու, գլուխ տալու և ծունր դնելու պարտաւորութիւն	51
Տօնապարգուծիւն, Տօնական հանգստութիւն և պարագութիւն	52
Պահնցողութեան (պահքի—պասի) նշանակութիւնը	53
Բ. Քրիստոնէի ընդհանուր պարտականութիւնները իւր վերաբերեալ	56
Իւր անձին ցոյց տուած ճշմարիտ յարգանքը և քրիստոնէի խոնարհութիւնը	57
Անձնուրացութեան պարտականութիւնը	59
Քրիստոնէի մասնաւոր պարտականութիւնները իւր վերաբերեալ: Ինքնակրթութիւն	59
Մտքի կրթութիւն	60
Կամքի կրթութիւն	61
Սրտի կրթութիւն	62
Հոգացողութիւն խղճմտանքի մաքրութեան մասին	65
Առողջութիւնը՝ իբրև հոգացողութեան առարկայ	66
Մարմնաւոր կեանքը և առողջութիւնը պահպանելու միջոցն .	60
Քրիստոնէի վարմունքը հիւանդութեան ժամանակ	76
Անձնասպանութեան լանցաւորութիւնը	71
Քրիստոնէի հալեացքը արտաքին բարօրութեան և բաւականութեան մասին	73
Արիութիւնը զժաղկութիւնների ժամանակ	76

Լաւ անուն	77
Փառասիրութեան և շահասիրութեան դէմ նախազգուշութիւն	79
Գ. Քրիստոնէի ընդհանուր պարտականութիւնները մերձաւորների վերաբերեալ	81
Մերձաւորներին սիրելու տեսակները և գործողութիւնները — արդարութիւն և ներողամտութիւն, խաղաղասիրութիւն, քաղաքավարութիւն և քաղցրութիւն, ազնութիւն, ճշմարտախօսութիւն	84—89
Ստախօսութեան լանցաւորութիւնը, ուրիշներին համակրութիւն, նախանձ, չարախնդութիւն, մերձաւորին բարութիւն անելու պատրաստակամութիւն, անպատուութիւն	89—96
Մենամարտութիւն	96
Քրիստոնէի մասնաւոր պարտականութիւնները մերձաւորների մասին: Նոցա մտքի լուսաւորութիւնը, մերձաւորների կամքի և սրտի կրթութիւնը, մերձաւորների առողջութեան և կեանքի մասին հոգացողութիւն, մարդասպանութեան լանցաւորութիւնը, մերձաւորի պատուի և լաւ անուան մասին հոգացողութիւն, մերձաւորների կարողութեան մասին հոգացողութիւն	97—103
Քրիստոնէի պարտականութիւնները հոգեւոր անձերի, ծրնողների, գլխաւորների և բոլոր մեծերի վերաբեր.	105
Հայրենիքի համար զոհ և անձնուրացութիւն պահանջող սէր, համաշխարհային քաղաքացիութիւն (կոսմոպոլիտութիւն)	111
Ծալրագոյն իշխանութեան կարեւորութիւնը և իրաւունքները, հպատակների պարտականութիւնները իրանց ժողովրդապետի վերաբերեալ, երդումն կամ խոստումն	119
Ընտանիքը, նորա կարեւորութիւնը և նշանակութիւնը, ամուսնական կապի սրբութիւնը, ամուսինների փոխադարձ պարտականութիւնները, ուղից դաստիարակութիւնը, ազգականների մէջ եղած լարաբերութիւնները	130
Հալքրիստոնէի պարտականութիւնը կեանքի բոլոր հանգամանքներում և զժաղկութիւններում Ս. Գրքի և Ազգային Ս. Եկեղեցու ուսումով հրահանգուելու	131
Ազդ	133

Ն Կ Ա Տ Ո Ւ Ա Ծ Վ Ր Ի Պ Ա Կ Ն Ե Ր

Երես.	առաջ վերելից և ներքինից	տպուած է.	պէտք է լինի.
1	7 վեր.	Միխայիլ	Միխայիլ.
13	10 վեր.	տիպարը	տիպարը.
15	3 ներք.	նորա	նորա.
17	1 վեր.	կազմը	կազմը.
17	5 ներ.	զնով	զնով.
24	5 ներ.	առաքինութեան	առաքինութեան.
30	14 ներ.	իւր	իւր.
30	13 »	Աստուծային	Աստուծային.
44	9 վեր.	Դիւանար	Դիւանար.
50	5 ներ.	ցոյց	ցոյց.
52	14 վեր.	օրերերին	օրերին.
52	10 վեր.	Քրիստոսի	Քրիստոսի.
52	13 ներք.	անհրաժեշտ	անհրաժեշտ.
53	5 վեր.	ասում	ասում է.
53	11 ներք.	հասարակութիւն	հասարակութիւն.
54	6 »	լաւացնելու	լաւացնելու.
72	14 »	մերձաւորներին	մերձաւորներին.
96	10 վեր.	զիտէ	զիտէ.

Կան ն՝ վրիպակներ, որոնք տալը պարզ չ' լինելուց և թէ տա-
ռերը միայն ջարդուած լինելուց են առաջացել:

<< Ազգային գրադարան

NL0163140

